TEREZÍNSKÉ LISTY

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

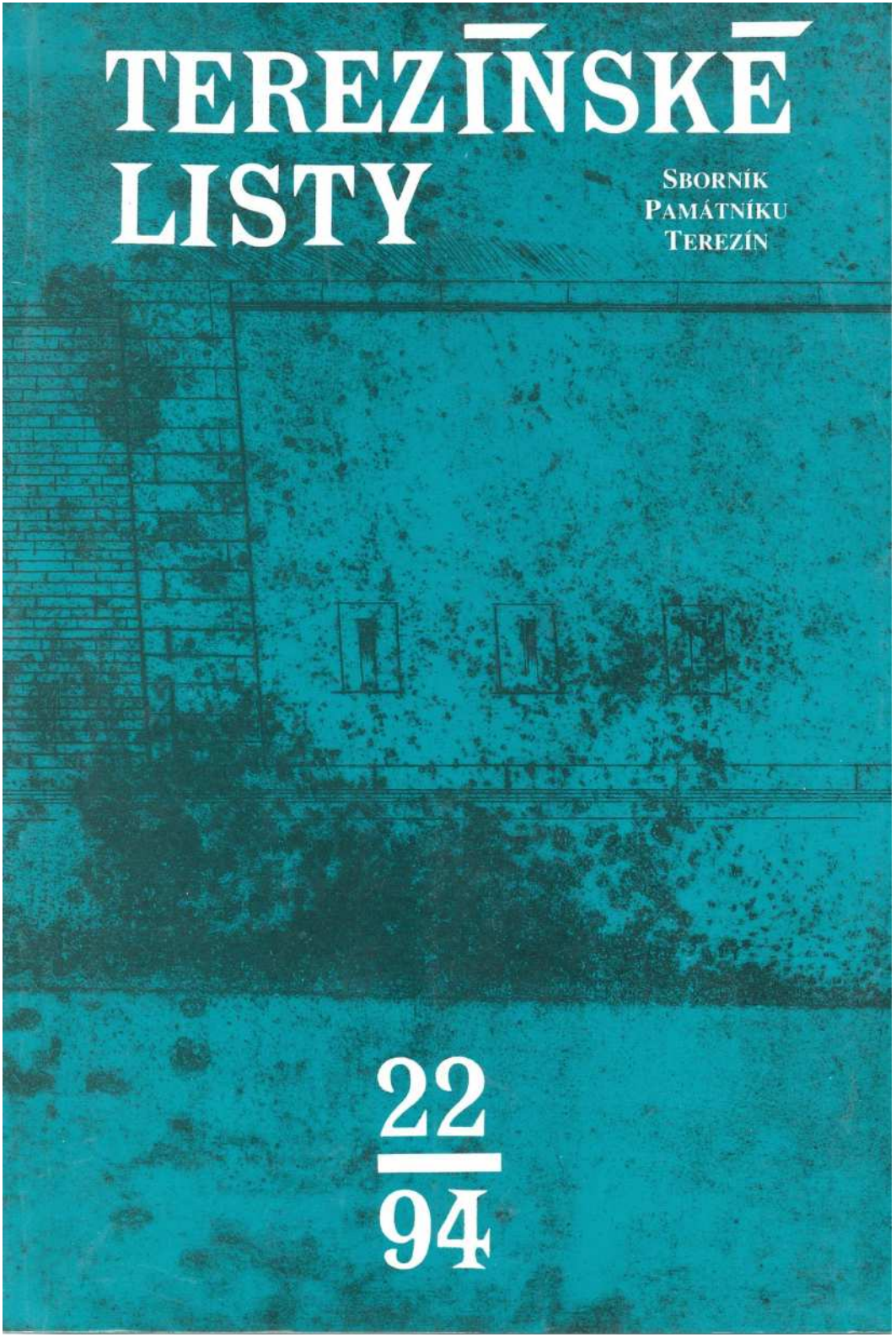

22/94

Z nových přírůstků
galerie Památníku Terezín

KRESBY MORITZE MÜLLERA

V minulém roce získal Památník Terezín do svých sbírek poměrně rozsáhlý soubor kreseb profesora Moritze Müllera. Kresby vznikly během jeho čtrnáctiměsíčního vězení v terezínském ghettu.

Moritz Müller se narodil dne 11. ledna 1887 v Liptovském Mikuláši, vyrůstal ale v Praze, kam se rodina později přistěhovala. Kresbu začal studovat zprvu soukromě a pokračoval na pražské Akademii výtvarných umění. Po skončení studia si otevřel nejdříve soukromou kreslířskou školu a poté prosperující uměleckou aukční síň. Byl rovněž členem SVU Mánes.

Do Terezína byl deportován 8. července 1943. Posledním říjnovým transportem v roce 1944 byl poslán do Osvětimi, kde zahynul.

V Terezíně pracoval prof. Moritz Müller jako ošetřovatel na urologické stanici MUDr. Kurta Weinera v Ženijních kasárnách. Byla to namáhavá práce vykonávaná v tristním prostředí. Pacienti byli převážně staří a chronicky nemocní vězni, zavlečení sem z protektorátu, Německa a Rakouska, a zde odsouzení strávit poslední týdny svého života.

Lze usoudit, že kresba pomáhala Müllerovi vyrovnat se s tíživou atmosférou ghetta i pracoviště a stala se jeho denní potřebou. Zachycoval své dojmy a přožitky nejen z Ženijních kasáren, ale i z tzv. terezínské Kavalírky, kam byly umísťovány mentálně a tělesně postižené osoby. Zaměřil se především na portrét a nalézal své modely mezi nemocnými. Ze všech kreseb můžeme vyčíst hluboké soucítění umělce s tragickým osudem i psychikou portrétovaných. Emotivní působení kreseb ještě zvýrazňuje použití skrovných výtvarných prostředků.

Ukázky z tvorby Moritze Müllera: Vozíčkářka

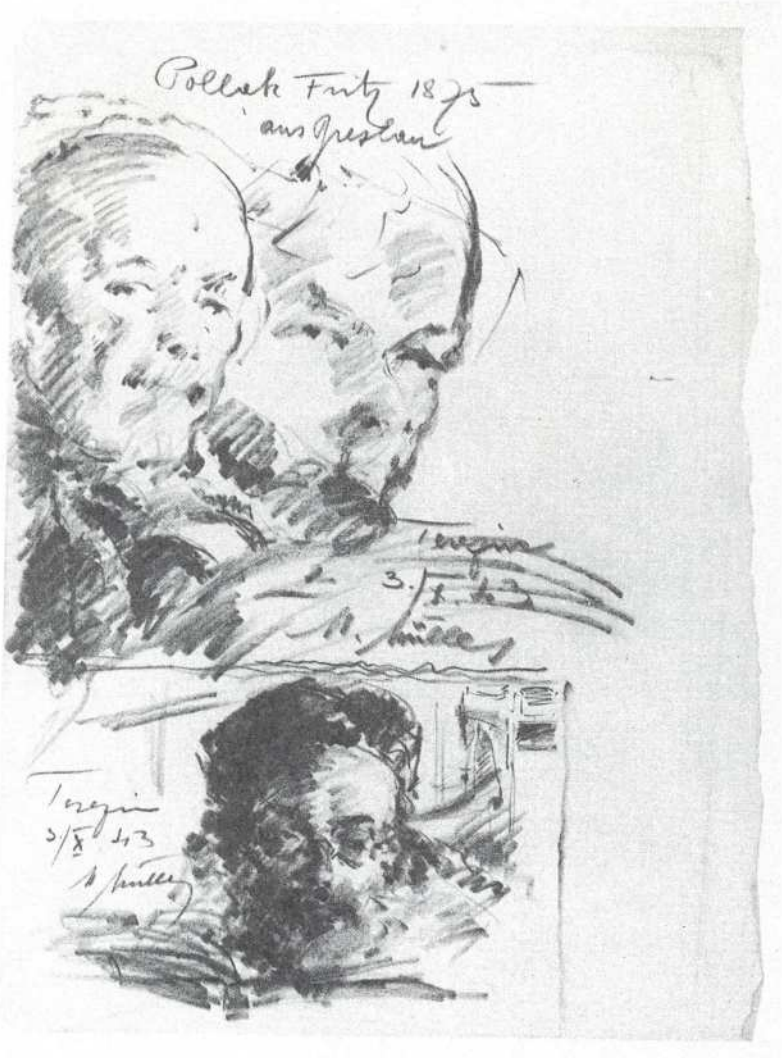

Portréty Fritze Pollaka a rabiho Lewi

TEREZÍNSKÉ LISTY 22

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

OBSAH

Spravedlnost vykonaná a nevykonaná
(Případy bývalých velitelů terezínského ghetta)
Erik Polák
(7)

Terezínští dětští vězňové
Miroslav Kárný, Margita Kárná
(25)

Pokusy o revizi dějin Holocaustu v Americe
Fred Hahn
(41)

Čeští parašutisté ze Západu uvěznění v Terezíně — II
Zdeněk Jelínek
(54)

Duchovenstvo v policejní věznici Malá pevnost Terezín
v letech 1940—1945. Dílčí poznatky
Marek Poloncarz
(84)

První transport vězňů pro stavbu Richard v Litoměřicích
Miroslava Benešová
(102)

Očima vzpomínek
Kurt Wehle, Truda Bartková, Vladimír Zahradník
(109)

Recenze a zprávy
(128)

Terezínská bibliografie
(157)

SPRAVEDLNOST VYKONANÁ A NEVYKONANÁ

(Případy bývalých velitelů terezínského ghetta)

Erik Polák

Siegfried Seidl, Anton Burger, Karl Rahm — tři jména, při jejichž vyslovení se někdejším terezínským vězňům rychle vybavují zasuté vzpomínky na válečné prožitky a útrapy. Seidl byl velitelem ghetta prakticky od jeho počátků do 3. července 1943. Burger jej vystřídal na krátké období do 8. února 1944. Zbylá část terezínské historie, až do 5. května 1945, je spojena se jménem Karla Rahma. I když tedy každý z nich působil v ghettu za poněkud odlišných okolností, to základní měli společné: neochvějnou věrnost nacistické ideologii, přesvědčení o naprosté správnosti zvrhlých rasových teorií. V tomto duchu se iniciativně, ať již v Terezíně či na jiných služebních místech, podíleli na programu vyvražďování Židů, navenek pojmenovaném „konečné řešení židovské otázky".

Sledujme nyní přímé, křivolaké i slepé cesty, na nichž se po válce setkávali se spravedlností.

PŘÍPAD DR. SIEGFRIEDA SEIDLA

Večer dne 30. července 1945 se na vídeňské policejní ředitelství dostavil šestačtyřicetiletý lékař dr. Emil Tuchmann, za války vedoucí židovského zdravotnictví ve Vídni. Vypověděl, že když krátce předtím přišel do nemocnice, kde pracuje, očekávala ho neznámá žena. Sdělila mu, že se u ní již několik hodin skrývá dr. Seidl, který se vrátil do Vídně a Tuchmanna prosí o návštěvu. Dr. Tuchmann Seidla z dřívější vídeňské činnosti dobře znal, ale jeho současná žádost ho neobyčejně překvapila. Návštěvu naoko přislíbil na druhý den a ihned po ženině odchodu spěchal vše oznámit. Policie po jeho sdělení nezaváhala ani na okamžik. Ve 21.45 hod. byl Seidl v bytě své tety Barbary Kaufmannové zatčen a spolu s ní eskortován k prvnímu výslechu. Začalo se posledních 18 měsíců jeho života. Co jim však předcházelo?[1)]

Siegfried Seidl se narodil 24. srpna 1911 v dolnorakouském městečku Tulln, kde jeho otec měl tehdy kadeřnickou živnost. V roce 1930 maturoval. Téhož roku vstoupil v Rakousku do NSDAP, o rok později do SA, odkud v roce 1932 přestoupil do SS. To již studoval práva na vídeňské univerzitě. Po třech semestrech však studia přerušil, živil se příležitostnými pracemi a teprve v roce 1935 pokračoval — tentokrát na filozofické fakultě (dějiny a němčina). Absolvoval, ale rigorosum složil až v únoru 1941.

Po anšlusu Rakouska na jaře 1938 působil krátce jako úředník v různých podnicích, od srpna 1938 se stal vedoucím hlídky závodní stráže v továrně na letecké motory Austro-Fiat. Přelom roku 1939 a 1940, tedy období krátce po vypuknutí války, se stalo přelomem také pro Seidlovu „kariéru". Od této chvíle začal rychle postupovat v hodnostech i významech udělovaných pověření. Ne-

pochybně v důsledku předchozích zásluh byl od 1. ledna 1940 povolán k Eichmannovi do berlínského RSHA (resp. gestapa) a odsud ihned přidělen, v hodnosti hauptscharführera, do polské Poznaně. Zde zakrátko obdržel povýšení na untersturmführera a stal se vedoucím služebny pro přezkušování žádostí (gesuchsprüffstelle), tvořící součást úředních postupů při přesídlování (deportacích) polského obyvatelstva. Jistě se dobře osvědčil, protože již počátkem roku 1941 působí v obdobné funkci při vysídlování Slovinců z Dolního Štýrska do Chorvatska a Srbska. V říjnu 1941 byl pak v očekávání nových úkolů povolán do Prahy.

Zde vznikla v létě 1939 Ústředna pro židovské vystěhovalectví (přejmenovaná později na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky), řízená z Berlína gestapem a osobně Adolfem Eichmannem. Právě ona sehrála úlohu organizátorky genocidy Židů z protektorátu a mimo jiné rozhodující měrou působila při vytvoření a potom správě terezínského ghetta.

Ve službách zentralstelle se nyní již obersturmführer Seidl stal určeným velitelem ghetta, zúčastnil se v Praze posledních fází jeho příprav a brzy po odjezdu prvního transportu 24. 11. 1941 se do Terezína v čele štábu odebral také sám. Lagerkommandantem ghetta zůstal Seidl do začátku července 1943 a pak jej odveleli do Bergen-Belsenu. Zde právě tehdy vznikal zvláštní tábor pro Židy z různých evropských i zámořských zemí (nebo s jejich občanstvím), které naciste zamýšleli využít k výměnným účelům za spojenci internované německé příslušníky. Seidl zde nepůsobil dlouho. Od jara 1944 jej nacházíme na různých místech v Maďarsku, kde spolupracuje při internacích a deportacích židovského obyvatelstva. Část z maďarských Židů (asi 14—15 tisíc osob) je v této době transportována do Vídně a různých míst Dolního Rakouska, zde uvězněna v množství malých táborů a pracovně nasazena v různých podnicích. Některé pak naciste deportovali dále do Bergen-Belsenu, Terezína, Osvětimi, ostatní zůstali na místě, určeni rovněž k případné výměně.

Velení nad všemi maďarskými, v Rakousku vězněnými Židy, resp. nad všemi tábory, v nichž byli umístěni, měla vídeňská služebna sondereinsatzkommanda, v čele s blízkým Eichmannovým spolupracovníkem, obersturmbannführerem Hermannem Krumeyem. Seidl, nyní hauptsturmführer, vykonával od července 1944 funkci jeho zástupce. Právě v této době také poznal židovského lékaře dr. Emila Tuchmanna, který mj. u maďarských Židů organizoval v nesmírně těžkých podmínkách zdravotní péči.

V posledních týdnech války, počátkem dubna 1945, zmizel Seidl spolu s dalšími příslušníky komanda z Vídně. Kapitulace jej pak zastihla ve městě Zwettl. Podařilo se mu dostat do anglického okupačního pásma a koncem června zde záhadnou cestou získal propustku do Klagenfurtu. Od té doby se pak složitými způsoby vracel do Vídně, aby se, jak alespoň později vypověděl před soudem, mohl znovu setkat se svou ženou a dětmi. Co se stalo, když se odpoledne 30. VII. 1945 do Vídně skutečně dostal, je nám již známo.[2)]

Před procesem

S výslechy a shromažďováním důkazů začala rakouská policie bezprostředně po Seidlově zatčení a pokračovala v nich až do října 1945. Vedle rakouských Židů obracela se přitom v některých případech i na vězně pocházející z Československa. Přímo ve Vídni vypovídal Otta Frankl, písemně sdělil své poznatky dr. Arnošt Morgenstern.[3)]

Vše nasvědčovalo, že policejní vyšetřování poměrně rychle skončí a Seidl bude předán k vyšetřování soudnímu. Nakonec k němu však ještě po řadu následujících měsíců nemohlo dojít. Těsně před vánocemi roku 1945 sdělila policejní věznice ve vídeňské Rossauerlände svému nadřízenému prezídiu státní policie, že Seidl je k dispozici „americkým bezpečnostním službám" a že k jeho odevzdání nedostala věznice souhlas. Když pak o dva měsíce později soud vlastním spisem Seidla od policie požadoval, dostal stejnou odpověď — dotyčný je v policejní věznici Rossauerlände k dispozici americkým ozbrojeným silám.[4)] Záležitost se pak táhla ještě několik měsíců. Protokol, jímž se jménem rakouské vlády potvrzuje převzetí vězně dr. Siegfrieda Seidla od Counter Intelligence Corps US Army je datován až 3. června 1946.[5)] Hned příštího dne pak začaly Seidlovy soudní výslechy.

V době shromažďování důkazů korespondovala rakouská policie mj. s Židovskou náboženskou obcí v Praze. Ta jí 26. 10. 1945 sdělila, že československé ministerstvo vnitra již požádalo Mezispojeneckou komisi pro pronásledování válečných zločinců, aby Seidl byl předán čs. soudnictví — s odůvodněním, že Seidlovy zločiny se v převažující míře uskutečňovaly na čs. státních příslušnících a odehrávaly se na československém území. Dopis pražské ŽNO pak shrnoval Seidlova provinění a jako osoby, které by o nich mohly nejlépe podat zprávu, navrhoval Josefa Klabera, prvního velitele ghettowache a ing. Jiřího Vogela, dřívějšího člena terezínské rady starších. Svědkové navrhovaní rakouskou policií, tj. bývalý čs. ministr spravedlnosti dr. Meissner, ing. Rust a ing. Sever měli přicházet v úvahu až na druhém místě.[6)]

Žádost čs. ministerstva vnitra Mezispojenecké komisi zřejmě nenašla žádnou odezvu, protože z pověření ministerstva zahraničí napsal v červenci 1946 Úřad čs. zmocněnce pro ochranu zájmů čs. příslušníků v Rakousku nový přípis, požadující Seidlovo vydání. Tentokrát byl adresován úřadu rakouského spolkového kancléře a znovu odůvodněn skutečností, že Seidl spáchal řadu zločinů jako velitel terezínského koncentračního tábora.

Kolem nového čs. požadavku rozehrála rakouská úřední místa podivnou hru. Na jedné straně navrhlo ministerstvo spravedlnosti Úřadu spolkového kancléře, aby čs. vládě stanovil lhůtu k předložení příslušných podkladů do 31. října 1946, na druhé straně požadovalo vídeňské státní zastupitelství od soudu, aby Seidlův případ naléhavě projednal a co nejrychleji stanovil hlavní přelíčení.[7)] A tak v době, kdy Československu končila lhůta k předložení dokumentace potřebné pro Seidlovo vydání, byl jeho případ již několik týdnů uzavřen u rakouského soudu právoplatným rozsudkem.

Vraťme se ale nyní na samotný počátek soudního vyšetřování. To, nepočítáme-li drobnější výslechy svědků, začalo až se Seidlovým uvolněním z dispozice CIC. Rozhodující soudní výslechy obviněného nesou data 4., 13., 19. a 27. června 1946, dále pak 4. a 9. července. V polovině září předběžné soudní vyšetřování skončilo. Seidl prohlásil, že k dosavadním výpovědím nemá co dodat a současně sdělil jméno obhájce. Proces pak začal s odstupem necelých dvou týdnů.

Proces

Hlavní přelíčení s dr. Siegfriedem Seidlem se konalo od 26. září do 3. října 1946 (denně s výjimkou 29. září) před Zemským soudem pro trestní věci ve Vídni, který v tomto případě fungoval jako lidový soud. Senátu předsedal viceprezident soudu dr. Otto Fischer, obhajobu zastupoval dr. Wolfgang Hitzler. V důkazním řízení vystoupilo celkem 31 svědků.

Pokud jde o Seidlovu terezínskou činnost, zaměřil se soud na všeobecné poměry v ghettu, situaci panující při příjezdech a odjezdech transportů, příkazy, zákazy i tresty, jimiž byli vězňové postihováni. Zde věnoval tribunál samozřejmě velkou pozornost podílu obžalovaného na popravách v ghettu, trestům bití holí za nepatrné přestupky a dále zákazům svícení a jejich důsledkům. Podrobně se zabýval i případy, kdy se Seidl osobně dopouštěl týrání vězňů.

Na obligátní předsedovu úvodní otázku zda se cítí vinen, Seidl odpověděl: „Cítím se vinen, že ve víře v systém, jsem věrně plnil mně ukládané povinnosti. Ve smyslu obžaloby se vinen necítím".[8] V kostce tak vyjádřil své postoje z policejního a soudního vyšetřování, během nichž v podstatě zastával pozici nevinného. Pokud šlo o něj, snažil se prý všestranně ulehčit život vězňů a to z vlastní iniciativy a na vlastní odpovědnost. Terezín v jeho podání představoval takové poklidné, humánní a samosprávné město, za něž je nacisté vydávali pro potřeby svého alibi před mezinárodní veřejností. Ve všech případech zcela flagrantně svědčících o opaku, odvolával se Seidl, stejně jako množství jemu podobných, na rozkazy nebo alespoň vědomí nadřízených o jeho počínání. A když už ani to nešlo, pak alespoň prokazovaná fakta popíral, nebo se na ně „nepamatoval". Postupující přelíčení, obšírné a většinou konkrétní svědecké výpovědi vytvářely ovšem zcela odlišný obraz a příklady Seidlova terezínského působení.

K nejprůkaznějším projevům zločinů prvního lagerkommandanta patřily události kolem poprav, k nimž došlo 10. ledna a 26. února 1942. Zahynulo při nich, samozřejmě bez řádného soudu a z nicotných příčin, 16 vězňů ve věku od 22 do 44 let, přičemž oficiální zdůvodnění „rozsudku" se omezilo na „hanobení německé říše". Před soudem hovořil o těchto popravách nejpodrobněji Vilém Hostovský, bývalý vězeň z transportu Ak I, který se k podání svědectví sám přihlásil. Na základě jeho výpovědi vzbudily zvláštní pozornost soudu dva případy. První z nich se týkal Jiřího Graba,[9] vůbec nejmladšího z popravených (narozen 4. 8. 1920). Byl z těch, kteří navzdory zákazu napsali dopis domů.

Seidl, který neznal jména všech, kteří se takto „provinili" slíbil při apelu beztrestnost tomu, kdo se přizná, Jinak že budou pykat všichni. Mladík neprohlédl esesáckou věrolomnost a dobrovolně se přihlásil. Bez ohledu na Seidlovy sliby, skončil pak na šibenici spolu s ostatními. Kdo jmenovitě byl aktérem druhého případu není zcela jasné,[10] ale záležitost sama je kromě soudních spisů vzpomínána i jinde. Příslušnému „provinilci" se podařilo sundat si hvězdu a odejít z kasáren. V tehdy dosud existující terezínské civilní cukrárně si koupil kus perníku a pak se vrátil zpět. Při vstupu do kasáren byl ale kontrolován a o celé věci se dozvěděl Seidl. Tím ovšem také nad veškerou pochybnost věděl, že se dotyčný sám, bez cizího přispění, vrátil. Přesto byl jeho přestupek označen za pokus o útěk a potrestán smrtí.

Při hodnocení celkové Seidlovy viny za popravy dospěl soud k závěru, že příkaz k jejich vykonání vyšel nikoliv od terezínské komandatury, nýbrž od Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze, resp. od jí nadřízeného velitele bezpečnostní policie. Seidlův podíl kvalifikoval jako spoluodpovědnost a spolupůsobení při činnosti, vedoucí k šestnácti popravám. Tento podíl však neoznačil výslovně ani za vraždu, ani za napomáhání k ní.[11]

K otázkám, jež státní zástupce i předsedající Seidlovi několikrát kladli, patřila úroveň jeho znalostí o osudech transportů, odcházejících z Terezína na východ. Seidl napřed tyto vědomosti ostře popíral. Byl údajně toho mínění, že Židé jsou soustřeďováni do nějakého sídliště. Představení mu o vraždění plynem nic nesdělili a dočetl se o něm až po válce v jedněch rakouských novinách. Krátce na to však připustil, že se od jednoho svého nadřízeného nechal uklidnit „že to s tím zaplynováním není pravda". A tentýž den, při výpovědi svědkyně Ornsteinové, prohlásil na opětovnou otázku, zda věděl, co se dělo s lidmi opouštějícími Terezín: „Nejdříve nikoliv, později jsem se dozvěděl, že se provádělo zaplynování."[12] Představuje to jeden z ojedinělých příkladů, kdy Seidl přímo v průběhu přelíčení změnil stanovisko.

Nejzávažnější případ, na němž byla Seidlovi prokázána osobní vina za úmrtí terezínského vězně, se týkal Arthura Müllera z Rakouska. Jak je možno ze spisů rekonstruovat, provozoval tento třiašedesátiletý muž v předchozím civilním životě zprostředkovatelskou kancelář. Rodiče Siegfrieda Seidla se na něj svého času obrátili se žádostí o zprostředkování prodeje svého zadluženého mlýna. Ten se sice uskutečnil, ale kupec později odmítal zaplatit a staří Seidlovi z toho vinili Müllera. Seidl se rozhodl jejich údajné poškození pomstít.[13] Müller byl (spolu s manželkou, která před soudem svědčila) deportován do Terezína v říjnu 1942. Krátce potom dostal předvolání na komandaturu, kde ho Seidl nejprve ztýral jezdeckým bičíkem a pak nechal uvěznit v bunkru. Z počátku musel spát na zemi a první tři dny nedostal nic k jídlu. Vyčerpaného a nemocného jej za 3—4 týdny propustili, ale po několika dnech strávených v nemocnici, musel do bunkru znovu. Tentokrát byl vězněn asi 2 měsíce a teprve po novém těžkém onemocnění ho opět umístili do nemocnice. Zde ale již po dvou dnech, 7. února 1943, na následky trýznění zemřel.

Seidlovu surovost objasnil před soudem také svědek Oskar Löwy. Byl to slepec, který ztratil zrak jako následek zranění utrpěného v první světové válce. Když ho v září 1942 deportovali do Terezína, požadoval na bohušovickém nádraží, aby si mohl ponechat zavazadla. Ghettowachmann ho poslal za přítomným Seidlem. Tomu zdůraznil svou invaliditu, skutečnost, že má zlatou a stříbrnou medaili za statečnost v 1. světové válce, ale Seidl ho přerušil: „Ein Saujud bist du," zařval a udeřil Löwyho bičíkem do obličeje takovou silou, že mu roztříštil protézu přímo v očním důlku. Později postiženému vyprávěli, že další úder pěstí dostal ještě od Seidlova řidiče. Pak ho nechali stát. O zavazadla, stejně jako všichni ostatní, samozřejmě přišel.

Svědek Paul Steiner zase soudu vylíčil případ, kdy spolu s dalším vězněm převáželi pumpu z centrální prádelny. V doprovodu četníka jeli s vozíkem přes louku za ghettem, kde měl Seidl svou jezdeckou dráhu, a nevědomky mu překřížili cestu. Ten oba zbil bičíkem tak, že svědek musel vyhledat lékařské ošetření a několik týdnů nebyl schopen nastoupit do práce.

Kromě terezínské problematiky nalezla při soudním jednání největší místo Seidlova činnost ve Vídni, přesněji zdravotní, ubytovací a pracovní poměry v malých vídeňských a dolnorakouských táborech maďarských Židů. Někteří svědkové vypovídali též o útrapách, které tito vězňové zažívali při transportech. Tato část přelíčení ale přesahuje rámec našeho článku.

Rozsudek

Po důkazním řízení došlo v Seidlově chování před soudem k dílčí překvapivé změně. Při líčení 2. října, tj. v předposlední den procesu, prohlásil: „Po těchto jednacích dnech se mi ujasnilo, že uznávám svou vinu na nelidskostech, které se stávaly až do celkové kapitulace a cítím se vinen. Všech těchto případů lituji".[14] Vzhledem ke všemu co předcházelo, a také k řadě následujících vyhýbavých a obojakých odpovědí na předsedovy okamžité doplňující otázky, lze soudit, že Seidla nepřepadla pozdní lítost. Spíše zde šlo o utilitární změnu taktiky před vynesením rozsudku. V každém případě ale pronesl dvě závažná přiznání. Především uznal svůj podíl na tom, že v terezínském táboře přišlo mnoho lidí o život. Výslovně také připustil, že při zákazech svícení, které nařizoval, se vězňové dostávali do životu nebezpečných situací.

Rozsudek nad Siegfriedem Seidlem byl vynesen 3. 10. 1946. Před tím ještě soud vyčlenil z jednání Seidlovu činnost v Bergen-Belsenu, pro jejíž posouzení neměl dostatek podkladů. Seidlovu vinu pak shrnul do tří základních skutkových podstat:

— v důsledku jeho činnosti pro nacionálně socialistické hnutí byl uznán jako „starý člen strany" (Altparteigenosse) a jako vedoucí ozbrojených jednotek NSDAP sloužil postupně v hodnostech od unter- do hauptsturmführera
— v letech 1941—1943, tj. v době nacionálně socialistické tyranie, působil v Terezíně jako velitel zdejšího koncentračního tábora pro Židy. Při výkonu této funkce přivedl z politické nenávisti ve více případech lidi do strastiplné situa-

ce, týral je a hrubě tak porušil jejich důstojnost a zákony lidskosti. Následkem jeho skutků zahynuli nejméně dva postižení, mezi nimi Arthur Müller — v letech 1944—1945 byl jako zástupce vedoucího vídeňské služebny sondereinsatzkommanda zástupcem velitele koncentračních táborů maďarských Židů, deportovaných do Vídně a Dolních Rakous. Také při této činnosti hrubě porušoval lidskou důstojnost a zákony lidskosti.

Provinění, jichž se takto Seidl dopustil, kvalifikoval soud jako zločin velezrady, trýznění a týrání ve smyslu příslušných zákonů o válečných a jiných nacionálně socialistických zločinech a odsoudil jej k trestu smrti provazem.

Smrt

Po skončeném přelíčení podal Seidl žádost o milost. Po jejím posouzení sdělilo 25. ledna 1947 Spolkové ministerstvo spravedlnosti Zemskému soudu pro trestní věci ve Vídni, stejně jako rakouskému Nejvyššímu soudnímu dvoru, že žádost byla zamítnuta a rozsudek má být vykonán. Ve zvláštním odstavci ministerstvo také uvedlo, že právní oddělení americké vojenské vlády nevzneslo proti vykonání trestu žádné námitky. Jak patrno, americké okupační úřady se o Seidlově případu nechaly — podle stanovených podmínek — do poslední chvíle informovat a vyjadřovaly se k němu.

Po dalších předepsaných procedurách stanovila soudní komise datum popravy na 4. února 1947 v 6 hodin ráno. Tak se i stalo. V protokolu z téhož dne se uvádí, že vše proběhlo bez incidentů. Lékař Zemského soudu konstatoval, že smrt Siegfrieda Seidla nastala v 6 hodin 9 minut . . .[15)]

PŘÍPAD ANTONA BURGRA

Také Anton Burger pocházel z Rakouska. Narodil se 19. listopadu 1911 v dolnorakouském městečku Neunkirchen, kde se jeho otec živil jako trafikant. Nic nenasvědčovalo, že by jeho synovi měla případně kynout nějaká významnější kariéra. Ten získal základní vzdělání, začal se učit obchodním příručím a během této doby absolvoval též 2 roky jakési pokračovací školy tohoto oboru. Jako prodavač však potom pracoval jediný rok.

Lákala ho vojenská služba. Po dovršení 18 let se dobrovolně přihlásil do rakouské armády a počínaje dubnem roku 1930 jej nacházíme u 1. pěšího pluku ve Wiener Neustadt. V následujících letech se v osudech a činnosti mladého Burgra plně odrážely všechny peripetie rakousko-německých vztahů tohoto období. Jako příslušník rakouské armády vstoupil do Svazu německých vojáků a jeho prostřednictvím se začal seznamovat s nacionálním socialismem. Již na podzim 1931 se potom stal ilegálním členem NSDAP a přibližně v téže době vstoupil rovněž do SA. Svazem německých vojáků byl pak pověřen funkcí důvěrníka, či vedoucího všech jeho členů, nacházejících se v kasárnách, kde sloužil. Burgrova nacistická činnost nemohla ovšem zůstat utajena a rakouské vojenské úřady ho v jejím důsledku na konci července 1933 z armády propustily.

To už byli ovšem nacisté v Německu u moci a Burger u nich samozřejmě hledal ochranu i další uplatnění. Přešel tajně hranice, přihlásil se v mnichovské služebně rakouských SA a stal se příslušníkem tzv. Rakouské legie. V různých jejích výcvikových táborech a pohraniční službě strávil pak několik let.

V době červencového puče 1934 v Rakousku překročil Burger s bojůvkou hranice, ale brzy se museli stáhnout zpět. V roce 1935 dostal potom, asi v důsledku zásluh, německé říšské občanství a oslavil je krátce nato dobrovolnou půlroční činností u Říšské pracovní služby.[16] Do Rakouska se vrátil s Legií až po jeho připojení k Německu v roce 1938 a v té době (od 1. 7. 1938) také vyměnil své členství v SA za SS, s hodností oberscharführera a s přidělením k sicherheitsdienstu. Od této chvíle je jeho další život nerozlučně spjat s tím, co nacisté nazývali „konečným řešením židovské otázky". Ještě v roce 1938 začal působit ve vídeňské Ústředně pro židovské vystěhovalectví, kde podle vlastních údajů „pořizoval a přezkušoval židovské vystěhovalecké papíry". Po vzniku pražské zentralstelle v létě 1939 sem byl Burger převelen a brzy určen do vznikajícího Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu. Ten se zabýval evidencí a správou majetku, který židovští vystěhovalci nuceně zanechávali v německých rukách.

Vystěhovalecký fond pak vytvářel svou odnož v Brně a tímto úkolem byl na jaře 1941 pověřen Burger. Stal se též vedoucím brněnské pobočky pražské zentralstelle. Přesná doba jeho zdejšího působení není známa, ale protože podle vlastního doznání byla pobočka „později pověřena transportními záležitostmi", musel tam pracovat přinejmenším do začátku roku 1942. V prvních letech války změnil také dvakrát svou esesáckou hodnost. V dubnu 1940 se stal untersturmführerem, o rok později obersturmführerem.

Burgrovo působení v Brně skončilo pro údajné rozpory s vedoucím pražské zentralstelle Hansem Güntherem. Poté se v berlínské ústředně RSHA znovu začal zabývat vyvlastňováním židovského majetku.

V létě 1943 vystřídal Burger Siegfrieda Seidla ve funkci terezínského lagerkommandanta. Ale ani zde nepůsobil dlouho. Pro rozvíjející se „verschönerung" se jeho hrubá, primitivní a krutá osobnost naprosto nehodila, a tak se již po sedmi měsících s novou funkcí opět loučil. Vrátil se do Berlína, ale již v březnu 1944 je poslán k dispozici veliteli německé bezpečnostní policie v okupovaných Athénách. Na různých místech Řecka potom až do léta toho roku organizoval židovské deportace. Po „splněném poslání" se znovu v Berlíně zabývá židovským majetkem. Krátce se objevuje v Belgii, v Budapešti, v lednu 1945 dostává výložky hauptsturmführera a před koncem války je opět v Praze, kde RSHA na poslední chvíli zakládá jednu z odboček pro vyřizování židovských majetkových záležitostí (vermögensabwicklungstelle). Těsně před zhroucením nacistické moci se pak Burgrovi spolu s rodinou podařilo uprchnout do Alt-Aussee v rakouské Solné komoře. Tam je zastihl konec války.[17]

Stíhání začíná

První významné datum v celém dlouhém řetězci Burgrova poválečného stíhání je 2. srpen 1945. Toho dne jej v Alt-Aussee zatkli rakouští četníci pro „zatajení nálezu zbraní" a podezření z příslušnosti k SS. Neprodleně byl předán americké CIC, která ho umístila do internačního tábora Marcus W. Orr v Glasenbachu u Salzburku.

Gabriela Anderlová v této souvislosti uvádí, že Burgra, u něhož zajistili celý zbrojní arsenál, zatkli vlastně náhodou, aniž rakouské či americké orgány věděly o koho jde. Stalo se tak při Simonem Wiesenthalem iniciované akci pátrání po Adolfu Eichmannovi, který se měl někde v okolí skrývat.[18] Zhruba o rok později se o Burgra začal zajímat rakouský soud. V červnu 1946 na něj Zemský soud pro trestní věci ve Vídni vydal zatykač uveřejněný v policejním pátracím listě a v srpnu téhož roku ho uvedl mezi skupinou válečných zločinců, proti nimž se zahajovalo trestní řízení.[19] Vyhlášené pátrání po Burgrovi přitom prokazuje, že rakouské úřady vskutku nevěděly, že hledaný se nachází v Glasenbachu. Kdy přesně se to dozvěděly, resp. kdy CIC zjistila koho v tomto případě drží v internaci, není známo. Zřejmě se tak ale stalo v průběhu roku 1947. V noci z 18. na 19. června 1947 totiž Burger z Glasenbachu uprchl a v korespondenci z ledna 1948 je tento fakt již zmiňován spolu s přesnou identifikací jeho předchozí činnosti — včetně terezínské. Za daných okolností však z poznání všech souvislostí vyplýval jen pramalý užitek. Jednou již polapený zločinec se teď nacházel neznámo kde.

Vyšetřování a proces v Československu

Vše nasvědčuje tomu, že pátrání československých institucí po Burgrovi a vyšetřování jeho zločinů vůči českým Židům, začalo na jaře 1947 a že se, alespoň zpočátku, konalo nezávisle na úřadech rakouských. První spis z dochovaných archívních materiálů nese datum 3. května 1947.[20] Pobočka Státní bezpečnosti v Litoměřicích se v něm obrací na veřejného žalobce u zdejšího mimořádného lidového soudu s trestním oznámením dle retribučního dekretu na Antona Burgra, který se „jako velitel židovského ghetta v Terezíně . . . dopustil veřejného násilí, týrání, věznění lidí a způsobil smrt mnoha tisíc lidí tím, že posílal Židy z Terezína do plynových komor v Osvěčimi a jinde". Dokument současně poznamenával, že pobyt jmenovaného není dosud znám a pobočka StB po něm zahájila pátrání prostřednictvím Čs. komise pro vyšetřování válečných zločinů ve Wiesbadenu a uveřejněním ve Věstníku kriminální služby.

Ani československá úřední místa jak je vidět netušila, že hledaný zločinec se tehdy ještě nacházel v americké internaci. V každém případě však Krajský soud v Litoměřicích, na základě návrhu předloženého veřejným žalobcem, neprodleně v dané záležitosti zahájil tzv. přípravné vyhledávání. Přibližně v téže době započala ve stejné věci aktivitu Komise pro stíhání válečných zločinců při Radě židovských náboženských obcí v Praze. Ve Věstníku židovských obcí a jiných tiskovinách vyzvala, aby se přihlásili ti, kteří mohou proti Burgrovi svědčit.

Pokud je známo, nebyl však ohlas příliš velký. Pouze šest postižených zaslalo počínaje 8. červencem 1947 písemnou zprávu, dva se dostavili přímo do kanceláře Komise a učinili zde výpověď. Závěrečný dokument je datován 29. srpna 1947 a dohromady tvoří tyto zprávy a výpovědi vůbec první svědectví, které jsou v Burgrově případu zaznamenány.[21)]

Je možno si položit otázku, proč československá účast v této záležitosti začala právě v této a nikoliv jiné době. Odpověď myslím není příliš složitá a nepochybně souvisí s potrestáním ostatních dvou bývalých velitelů ghetta. K Seidlově popravě došlo, jak již uvedeno, 4. února 1947. Rahm byl v Litoměřicích odsouzen a popraven 30. dubna 1947. Jejich procesy a zasloužený konec jistě podnítily úsilí o nalezení a potrestání také posledního bývalého komandanta, jehož „vláda" trvala sice nejkratší čas, přesto však představovala neobyčejně tvrdou, pohnutou dobu v historii ghetta.

Vlastní jádro vyšetřování se v ČSR odehrálo v listopadu 1947. Konalo se u množství místních poboček Státní bezpečnosti a na stanicích SNB, které zvaly ke svědectví bývalé terezínské vězně. V několika případech byly použity výpovědi z předchozího procesu s Rahmem. Podařilo se tak shromáždit obšírnou dokumentaci, kterou v sumarizované a zpracované podobě zaslala 24. listopadu 1947 Oblastní úřadovna StB v Litoměřicích zdejšímu Státnímu zastupitelství. Zahrnuty sem byly i materiály, soustředěné již předtím komisí při RŽNO.[22)]

Vyšetřovací svazek Státní bezpečnosti, obsahující 92 (!) příloh —svědeckých výpovědí — představuje vlastně nejrozsáhlejší souhrn a přehled Burgrových zločinů. Často je zde líčeno trýznění vězňů, prokazující nejen jeho primitivní brutalitu a surovost, ale přímo sadistické sklony. Např. Roberta Frišmana, zatčeného spolu s dalšími patnácti vězni za nedovolený styk s civilními obyvateli Bohušovic, donutil, aby na komandatuře lízal z podlahy krev, prolitou při mučení jeho samého i těch před ním vyslýchaných. Těžce ztýraní účastníci tohoto případu, Bedřich Singer a Vilém Pick zahynuli na Malé pevnosti, kam byli Burgrem, stejně jako mnoho jiných, z trestu odesláni. Svědek Bedřich Ornstein, který donášel palivo do sklepů na komandatuře a musel procházet kolem zdejších bunkrů, zase uvedl případ, kdy Burger ztýral vyslýchaného vězně tak, že do druhého dne zemřel. Podle sdělení Zdeňka Mahlera Burger rovněž osobně zastřelil nejmenovaného vězně, který mu přešel přes cestu. V proviněních vůči jednotlivcům smutně proslul i tím, že svévolně, někdy jen v náhlém záchvatu vzteku, zařazoval některé osoby do transportů na východ. Vyšetřovací spis o tom přinesl řadu jmenovitých důkazů.

Svědkové ovšem vypovídali také o zločinné činnosti, dotýkající se ghetta jako celku. Bývalí terezínští zdravotníci MUDr. Richard Stein, MUDr. Pavel Klein, MUDr. Erich Springer a také Ruth Widderová objasnili okolnosti nuceného přerušování těhotenství, zejména u žen, které počaly přímo v Terezíně. Hovořili též o trestném zařazování do transportů v případech, kdy se postižené ženy odmítly takovému zákroku podvolit. Právě za Burgrova velení se tyto zásady nejdůsledněji dodržovaly.

Hodně pozornosti se při vyšetřování dostalo průběhu a souvislostem onoho pověstného sčítání v Bohušovické kotlině, na něž bylo celé ghetto z Burgrova příkazu vyhnáno 11. listopadu 1943. Karel Vrba např. vylíčil svou osobní účast při nočním odnášení mrtvých těl vězňů, kteří události tohoto zlého dne v terezínských dějinách nepřežili.

Spolu s okolnostmi východních transportů svědkové také uváděli další záležitosti spadající do období Burgrova velení — terezínský pobyt a následnou deportaci bialystockých dětí. Otto Fröhlich, Emil Taussig, ale i další, aniž ovšem mohli vědět podobnosti, hovořili o transportu asi tisíce dětí z Polska, drženém v Terezíně roku 1943 v přísné izolaci a poslaném nakonec do Osvětimi. Vzpomněli též osudu Fredyho Hirsche, který se pokusil jejich izolaci porušit a byl za to trestně zařazen do zářijového transportu.[23)]

Na základě Státní bezpečností shromážděného a zpracovaného materiálu vydal v polovině prosince 1947 Krajský soud v Litoměřicích na Burgra zatykač a současně zaslal pražskému ministerstvu spravedlnosti veškeré dokumenty k žádosti rakouským úřadům o zločincovo vydání. To už zřejmě bylo známo, že v Rakousku Burgra chytili, nikoliv však, že mezitím zase uprchl.

Po vydání zatykače a sepsání extradiční dokumentace nastala v řešení celého případu několikaměsíční přestávka a nebudeme se asi mýlit, připíšeme-li ji na vrub celkové tehdejší politické situaci v Československu. Posledním týdnům před únorovým pučem i všemu co po něm následovalo, a co v bezprostřední míře zasahovalo také státní mocenský aparát. A tak až na počátku května 1948 posílá litoměřický krajský soud stručné vylíčení Burgrových provinění dalším okresním a krajským soudům se žádostí o — tentokrát soudní — výslech svědků, žijících v příslušných regionech. Ministerstvo spravedlnosti si dalo načas ještě více. Teprve 10. června 1948, tedy skoro po půl roce sdělilo do Litoměřic, že o vydání Antona Burgra z amerického okupačního pásma v Rakousku skutečně požádalo.

Někdy v té době se, možná neoficiálně, čs. instituce dozvěděly, že Burger uprchl a žádost o vydání má tedy spíše platonický charakter. Nasvědčuje tomu sám žalobní návrh, podaný 14. září 1948 veřejným žalobcem u Mimořádného lidového soudu v Litoměřicích, kde se již fakt Burgrova útěku a neznámost jeho pobytu konstatuje. Oficiální sdělení rakouské vlády k této věci však ke zdejšímu soudu dorazilo o více než dva měsíce později.[24)]

Poslední dějství československé části případu se tedy odehrálo v září 1948. Již zmíněná žaloba shrnula Burgrovy zločiny do několika odstavců a určila, aby se hlavní přelíčení konalo v nepřítomnosti obžalovaného. Hned poté předseda soudu přidělil věc JUDr. Sechserovi, který nařídil líčení na 25. září a nechal předvolat svědky. Úředním obhájcem byl ustanoven JUDr. Jaroslav Kurz.

Z vlastního jednacího dne u Mimořádného lidového soudu v Litoměřicích se neznámo proč zachoval jen rukou psaný čistopis rozsudku a jeho průběh nelze proto podrobněji interpretovat. Jak však z rozsudku vyplývá, do konkrétní úvahy vzal soud výpovědi 25 svědků, z nichž nejméně 4 byli slyšeni přímo na přelíčení.

Řečeno suchou terminologií soudního spisu se Burger provinil členstvím a funkcí v SS, podporou nacistického hnutí a tím, že se ve službách a zájmu Německa, zejména jako velitel ghetta v Terezíně, dopustil zločinů vraždy, zabití a těžkého poškození na těle, stejně jako veřejného násilí. Zavinil ztrátu svobody velkého počtu obyvatel republiky, jejich deportaci a smrt. Zneužil rovněž perzekuce k tomu, aby se na úkor pronásledovaných osobně obohatil. Rozsudek za tyto činy zněl: trest smrti provazem. V jeho odůvodnění se pak podrobně rozebíralo hlavně terezínské, ale též předchozí brněnské působení odsouzeného. Znovu tu defilovaly především případy trýznění končící i smrtí, zastřelení vězně, kruté podmínky při sčítání 11. listopadu 1943, organizování deportací do Terezína i z něj, vedoucí k usmrcení značného množství lidí.

Soudní jednání v Litoměřicích tak skončilo spravedlivým odsouzením. Oběsit však nebylo koho a celá Burgrova záležitost se vlastně stále nacházela teprve na počátku. Její pokračování se však konalo znovu v Rakousku.

Stíhání pokračuje

Podle pozdějšího Burgrova vyjádření odebral se po útěku z Glasenbachu do Itálie a v Rakousku se objevil až v únoru 1951. Motivy jeho návratu nejsou známy, ale — jak alespoň tvrdil — nacházel se tehdy ve stavu totálního nervového zhroucení a strávil jeden týden na vídeňské psychiatrické klinice. Zatčen byl však v rodném Neunkirchenu, v bytě své manželky, dne 7. března 1951. Kdo jeho zdejší pobyt oznámil nevíme, ale příslušná zpráva neunkirchenských četníků udává, že k zatčení došlo na základě dálnopisu od bezpečnostního ředitelství pro Dolní Rakousy. Místní úřady neměly tedy o Burgrově přítomnosti ani ponětí.

Při eskortě se neúspěšně pokusil o útěk, ale nakonec se jej podařilo dopravit do věznice okresního soudu ve Wiener Neustadt. Zde se ho snažili vyslýchat, ale narazili na hradbu úplného mlčení. Uchýlil se k předstírání duševní poruchy a promluvil až po převozu k Zemskému soudu pro trestní věci ve Vídni. Ale vyšetřující soudce se ve dvou výsleších 31. března a 3. dubna nedostal v podstatě dál než k životopisným údajům. Krátce nato, 9. dubna 1951, obdržel z věznice Favoriten místo Burgra jen sdělení, že vyšetřovaný téhož dne v 9.00 hod. z tohoto ústavu uprchl. A tak se těch několik dní na rozhraní března a dubna 1951 stalo jedinou příležitostí, kdy se terezínský zločinec skutečně ocitl tváří v tvář spravedlnosti. Nyní ale znovu beze stopy zmizel.[25)]

Ve více než čtyřech desítkách let uplynulých od vylíčených událostí, došlo v Burgrově případu k několika uzlovým bodům. První z nich se začal odvíjet v roce 1956. Vídeňský advokát dr. Hermann Sturm zaslal 10. března neočekávaně Zemskému soudu pro trestní věci ve Vídni, Burgrem vlastnoručně podepsanou plnou moc k zastupování. Jako bydliště stíhaného zde byl bez dalších podrobností uveden Mnichov. Následovaly některé obhájcovy kroky, ale to nejdůležitější, skutečnou Burgrovu adresu se soud při žádné z těchto příležitostí

nedozvěděl. A tak vše prozatím skončilo jen dvěma novými zatykači na hledaného, v prosinci 1956 a v září 1957.[26)]

Nový vzruch nastal až o čtyři roky později. Vrchní prokurátor Zemského soudu ve Frankfurtu nad Mohanem sdělil v červnu 1961 vídeňské prokuratuře, že podle důvěrné zprávy se Burger nachází v Salzburku. O rok později na tutéž okolnost upozornil dr. Simon Wiesenthal, vedoucí Židovského dokumentačního střediska ve Vídni. Dodal, že stíhaný se v Salzburku zdržuje pod falešným jménem a udržuje kontakty se svou rodinou. Ministerstvo vnitra však odpovědělo, že takovou zprávu obdrželo již dříve a zavedené pátrání skončilo bez výsledku.

V létě 1967 a v roce následujícím začala v celém případu další fáze. Zřejmě v souvislosti s pověstmi, že Burger se zdržuje v Brémách, se do věci vložila tamní prokuratura, která požádala rakouské instituce o právní pomoc. Dostala ujištění, že došlo k bezvýslednému rozsáhlému hledání místa Burgova pobytu a také sdělení, že trestní řízení proti němu je v důsledku toho přerušeno. Další korespondence pak prokazuje, že Zemský soud v Brémách jednak začal vlastní vyšetřování, jednak na stíhaného později vydal svůj zatykač. Oznámil také rakouským úřadům množství krycích jmen, které údajně používá. Nic z toho se však neukázalo dostatečně účinné.

Epilog?

Asi poslední dějství Burgrova případu začalo v červnu 1988, kdy se k žádosti o jeho zatčení připojila pobočka Interpolu ve Wiesbadenu. Kromě toho je zde stále platný soudní zatykač z Brém, kterým je stíhán jako německý občan, ovšem pouze pro své zločiny v Řecku. Do třetice je hledán na základě posledního zatykače Zemského soudu pro trestní věci ve Vídni z dubna 1992, tentokrát jako rakouský občan a pro činnost v Řecku i v Terezíně. Je zde ještě další ve hře — Židovské dokumentační středisko ve Vídni. Právě jeho aktivitě lze do značné míry připsat vydání posledního rakouského zatykače. Ale všechny nejnovější pátrací dokumenty přinášejí jediné — širokou sbírku předpokládaných Burgrových krycích jmen, jak se ji v průběhu minulých let podařilo nashromáždit. Jinak však situaci v nejstručnějším vyjádření vystihuje poznámka vídeňské soudkyně, napsaná v závěru posledního zatýkacího příkazu: „Burger se nachází od konce války na útěku".

V době uveřejnění této studie uplyne od jeho prvního — tehdy pražského — zmizení 49 let. A současně téměř 83 let od chvíle, kdy se narodil. Je vůbec ještě naživu? Některé zdroje se domnívají, že nikoliv. A pokud žije, dostal by se v takovém věku i po úspěšném vypátrání vskutku před soud? Otázky bez odpovědi, ale s každým dnem narůstající pravděpodobností, že spravedlnost zůstane slepá i v tomto případě jednoho z nejdéle hledaných válečných zločinců.

Epilog!

Dlouho poté co jsem dopsal předchozí řádky, přesněji v dubnu letošního roku, se mi dostal do rukou bulletin Wiesenthalova dokumentačního střediska,

datovaný ve Vídni 31. ledna 1994.[27)] Uvádí podrobnou zprávu o činnosti za rok 1993 a v ní na prvém místě rekapitulaci případu Antona Burgra. Stať začíná i končí jednoznačným konstatováním: **Anton Burger je mrtev**. Neúnavnou prací se středisku podařilo zpětně prokázat, že zemřel 25. prosince 1991 v německém Essenu, kde v té době pobýval pod jménem Wilhelm „Willy" Bauer.

Dlouholeté pátrání po živém Burgrovi tedy nepřineslo výsledek a identifikovat se ho podařilo až po smrti. Před stolicí spravedlnosti nestanul a jeho záležitost se „vyřešila" jen biologickou cestou.

(Pokračování. Případ posledního velitele terezínského ghetta Karla Rahma bude uveřejněn v Terezínských listech č. 23.)

Poznámky:

[1)] Následující údaje o Seidlově životopisu jsou čerpány z policejních a soudních spisů uložených v archívu Zemského soudu pro trestní věci ve Vídni (dále LGW), pod čj. Vg6d Vr 8238/46, Vg6d Vr 770/46, Vg1b Vr 770/46 a v kopiích také částečně v Dokumentačním archívu rakouského odporu (dále DÖW) pod inv. č. E 21053, E 21302, 9543. Z dané dokumentace vycházejí rovněž další poznatky uvedené v celém odstavci nazvaném Případ dr. Siegfrieda Seidla. Protože jde často o spisy vzájemně se překrývající, duplicitní, vnitřně nečleněné a chronologicky neuspořádané, uvádím je nadále jen tehdy, je-li možná přesnější specifikace.

[2)] U osob, jmenovaných v tomto odstavci stojí za zmínku, že Barbara Kaufmannová, sestra Seidlovy matky měla za manžela Žida, s nímž se počátkem roku 1939 v jeho nepřítomnosti rozvedla. Stejně jako mnoho jiných nacistických funkcionářů měl tedy i Seidl po určitou dobu v blízkém rodinném kruhu „rasově méněcennou" osobu.
Pokud jde o dr. Tuchmanna, který sehrál tak důležitou úlohu při Seidlově zatčení, nevychází ze shromážděné dokumentace zcela jednoznačně. Dopoledne téhož dne kdy se Seidl vrátil do Vídně, byl dr. Tuchmann policejně vyslýchán a při soudním líčení se Seidlem připomněl v jednu chvíli veřejný žalobce, že proti dr. Tuchmannovi je rovněž — pod jiným jednacím číslem z roku 1945 — vedeno řízení u zdejšího soudu. Konečně fakt, že se Seidl snažil navázat kontakt právě s ním, může o něčem napovídat. Nicméně v rozhodujícím okamžiku splnil dr. Tuchmann svou povinnost a také později podal u soudu důležité svědectví a předložil významné důkazní materiály. Svědkové, kteří se při procesu se Seidlem o dr. Tuchmannovi zmiňovali, měli pro něj jen slova chvály.

[3)] DÖW E 21053. K soudnímu výslechu byla později pozvána ještě Zdena Langrová. Před vlastním procesem se jako svědek sám přihlásil Vilém Hostovský, který pak skutečně na přelíčení vystoupil.

[4)] Tamtéž. Proč se o dané skutečnosti musely dozvědět vyšší složky rakouského státního aparátu až od instituce zcela podřízené, ze spisů nevyplývá. Lze to ale zřejmě přičíst celkovému poválečnému klimatu v Rakousku a rozsáhlým pravomocem okupačních orgánů.

[5)] Podmínky předání obsahovaly rozsáhlé pravomoci CIC v Seidlových dalších osudech. Pokud by např. americké úřady uznaly, že rozsudek rakouského soudu je nepřiměřený, nebo kdyby z jakéhokoliv důvodu vězně opět potřebovaly, musel jim být neprodleně znovu odevzdán.
Důvody tohoto mimořádného zájmu amerických zpravodajských služeb o člověka, který nepochybně nepatřil do předních garnitur nacistických funkcionářů, dostupná dokumentace neobsahuje. Pravděpodobně však nešlo o Seidlovo terezínské působení, nýbrž o jeho činnost v Bergen-Belsenu a ve Vídni, spojenou s nacistickými plány na výměnu židovských vězňů.

[6] Pozoruhodné a snad i příznačné ovšem je, že před soudem se v roli svědka neobjevil ze všech těchto někdejších terezínských vězňů ani jeden.

[7] Příslušnou korespondenci obsahuje spisovna — archív LGW pod výše uvedenými jednacími čísly.

[8] LGW Vg 1b Vr 770/46 — 1. den hlavního líčení 26. IX. 1946.

[9] Na některých místech spisů je chybně nazýván Graf.

[10] Hostovský, podle zřejmě chybného zápisu, nazývá dotyčného Kraus, ale toto jméno se v seznamu popravených nevyskytuje. Snad jde o Josefa Grosse, který patřil k popraveným dne 10. 1. 1942? H. G. Adler v díle Theresienstadt 1941—1945 cituje k terezínským popravám fragment vzpomínek Josefa Klabera, prvního velitele ghettowache, který — bez udání jména — daný případ rovněž uvádí — c. d. str. 88.

[11] DÖW E 21053 — odůvodnění rozsudku.

[12] „Zuerst nicht, später habe ich erfahren, dass Vergasungen durchgeführt werden" — LGW Vg 1b Vr 770/46 — 1. den jednání, 26. září 1946.

[13] V některých materiálech lze číst, že dotyčný mlýn patřil jen Seidlově matce. Není také jasné, jak se ze Seidla seniora — kadeřnického mistra, stal spolumajitel mlýna. Z hlediska soudního projednávání Seidlova případu to ovšem není podstatné.

[14] LGW Vg 1b Vr 770/46 — 6. den hlavního líčení.

[15] DÖW, E 21053.

[16] Jak vyplývá z dalšího průběhu Burgrova případu, rakouské orgány jej nadále považují za občana rakouského.

[17] Údaje o Burgrově životopisu, stejně jako další základní fakta týkající se postupu rakouských institucí, jsou čerpány z několikasvazkového soudního spisu, uloženého v archívu Zemského soudu pro trestní věci ve Vídni (LGW) pod nejnovějším souhrnným číslem 23a Vr 4340/92. Doplňující materiály se nacházejí ve vídeňském Dokumentačním archívu rakouského odporu (DÖW) pod čísly E 20975 a E 21355.

K tématu velitelů terezínského ghetta byla rovněž publikována stať rakouské historičky Gabriely Anderlové: Die Lagerkommandanten des jüdischen Ghettos Theresienstadt ve sborníku: Theresienstadt in der „Endlösung der Judenfrage" — Praha 1992.

[18] Citovaný sborník str. 217—218.

[19] V tomto seznamu je Anton Burger chybně zapsán jako N. Burger. Že nešlo o náhodný překlep písařky, ale o skutečnou tehdejší neznalost, dokazuje fakt, že Rahm, který je zde rovněž uveden, je označen křestním jménem Alfred s připojeným otazníkem.

[20] Dokumentace československé části Burgrova případu je uložena ve Státním oblastním archívu Litoměřice pod značkou MLS Litoměřice, LSP 161—168, krabice č. 157. Podstatná část z ní je zachycena rovněž na mikrofilmu, který je k dispozici v archívu Památníku Terezín.

[21] Jsou pod uvedeným číslem rovněž uložena ve Státním oblastním archívu Litoměřice.

[22] Z dochovaných pramenů bohužel přímo nevyplývá, jakým způsobem čs. bezpečnost svědky získávala a vybírala. Zřejmě se však sami nepřihlašovali, protože někteří pozvaní nemohli mnoho konkrétního uvést.

Kromě Burgra byli přítomní dotazováni rovněž na Hanse Wostrela, terezínského SS garážmistra a Johanna Fiedlera, velitele různých shromažďišť transportů odcházejících do Terezína.

[23] Otázky spojené s tragickým osudem białystockých dětí, stejně jako problematiku terezínských porodů objasňuje blíže stať Miroslava Kárného a Margity Kárné Terezínští dětští vězňové, uveřejněná v tomto čísle Terezínských listů.

[24] Rakouská vláda poslala jako reakci na čs. žádost do Prahy sdělení, že A.B. uprchl v červnu 1947 z internačního tábora v Glasenbachu, je neznámého pobytu a pátrá se po něm. Ministerstvo spravedlnosti tlumočilo tuto zprávu do Litoměřic 24. listopadu 1948, tedy již po procesu, který se mezitím v Burgrově nepřítomnosti konal.

[25] Skutečnost Burgrova útěku z věznice Favoriten sdělilo Rakouské spolkové ministerstvo spravedlnosti také do ČSR a v červnu 1951 se tuto zprávu dozvěděl od čs. ministerstva spravedlnosti Okresní soud v Litoměřicích. Tento přípis představoval vlastně epilog litoměřického soudního procesu i čs. žádosti o Burgrovo vydání.

Pokud jde o záležitosti bezprostředně navazující na jeho útěk uvádí G. Anderlová ve zmíněné stati, že v červenci 1951 se Burger znovu vrátil do Neunkirchenu. Ozbrojen pistolí se pokoušel vniknout do bytu své manželky, která ho opustila (a později se s ním rozvedla — E. P.). V dopise

tchánovi a tchýni hrozil vyhlazením celé rodiny, jestliže se k němu manželka nevrátí. Pramenný materiál k této kuriózní epizodě se mi nepodařilo objevit.

26) Dr. Miroslav Kryl, který v říjnu 1992 navštívil Židovské dokumentační středisko ve Vídni, kde se mj. zajímal o Burgrův případ, uvádí ve svém záznamu pro Památník Terezín, že právní zástupce žádal ještě v roce 1959 starostu města Neunkirchen o pomoc v záležitosti svého mandanta. Dostal však odmítavou odpověď.

27) Dokumentationszentrum des Bundes jüdischer Verfolgter des Naziregimes No. 34.

JUSTICE EXERCISED AND NOT EXERCISED

Erich Polák

Resume

The paper deals with the cases of the one time commanders of the Terezín Ghetto. In this function, there were in turn Dr. Siegfried Seidl (till July 3, 1943), Anton Burger (till February 8, 1944), and Karl Rahm (till May 5m, 1945). Each of them thus acted in the Ghetto under somewhat different conditions, they had however in common an unshakeable loyalty to the Nazi ideology, the conviction about the absolute rightness of the monstrous race theories. In this spirit, whether in Terezín or on other assignments, they took actively part in the program for the extermination of the Jews, called outwardly "Final solution of the Jewish question".

On Siegfried Seidl, in the first place there are the main data of his curriculum, till his postwar arrest in Vienna (July 30, 1945). The police and judicial investigation is being followed, the history of the unsuccessful requests of Czechoslovak offices for the handing over of Seidl, and then mainly the proceedings before the county penal court in Vienna from September 26 till October 3, 1946. After an extensive and convincing hearing of the evidence, Seidl was sentenced there to the death penalty. His deeds were summarily qualified by the court as high treason, persecution and maltreatment as described by the respective law on Nazi war crimes. His plea for mercy was turned down and the execution took place on February 4, 1947.

Much more complicated was the development of the case of Anton Burger, who like Seidl came from Lower Austria. Like Seidl, he had an active Nazi career and after the war, he was arrested on August 2, 1945, in Alt-Ausee in Austria. That however happened more or less by chance, without the Austrian or American occupation authorities realizing in the first place who he really was. In June 1947, he succeeded to escape from the detention camp in Glasenbach. While the unsuccessful search for him continued, a trial in absentia was held in September 1948 before a Czechoslovak court in Litoměřice. Based on extensive evidence, Burger was found guilty here, among other things, in particular for committting, as commander of the Ghetto Terezín, murder, manslaughter, grievous bodily harm, and public violence. He had caused the loss of freedom of many citizens of the Czechoslovak Republic, their deportation and death. The proceedings ended with passing the death sentence. There was however nebody who could be hanged.

Burger was arrested anew in Austria on March 1951, but after several weeks of detention, he again succeeded to flee. The search for him by the Austrian police and judiciary, joined later also by German authorities and the Interpol, lasted since then, with diverse interludes, until recently. Justice for this criminal remained not exercised. Autor Burger died on December 25, 1991, in Essen, where he had lived under the name of Wilhelm Bauer.

The case of Karl Rahm, the last commander of the Terezín Ghetto, will be told in the continuation, to be published in the next issue of Terezínské listy.

AUSGEÜBTE UND NICHT AUSGEÜBTE GERECHTIGKEIT

Erik Polák

Resümee

Der Artikel befaßt sich mit den Fällen der ehemaligen Kommandanten des Theresienstädter Ghettos. In dieser Funktion lösten sich Dr. Siegfried Seidl (bis 3. Juli 1943), Anton Burger (bis 8. Februar 1944) und Karl Rahm (bis 5. Mai 1945) ab. Jeder von ihnen wirkte also im Ghetto unter etwas unterschiedlichen Bedingungen, es verband sie jedoch die unerschütterliche Treue zur nazistischen Ideologie, die Überzeugung über die bedingungslose Richtigkeit der entarteten Rassentheorien. In diesem Geiste beteiligten sie sich sowohl in Theresienstadt als auch in anderen Funktionen an dem Programm der Ausrottung der Juden, das nach außen hin „Endlösung der Judenfrage" genannt wurde.

Über Siegfried Seidl werden zuerst die Hauptangaben über seinen Lebenslauf verzeichnet, bis zu seiner Verhaftung nach dem Krieg in Wien (30. 7. 1945). Es wird die Polizei- und dann die Gerichtsuntersuchung verfolgt, das Schicksal des erfolglosen Ansuchens der tschechoslowakischen Behörde um Seidls Aushändigung und dann hauptsächlich der Verlauf des Gerichtsverfahrens vor dem Landesgericht für Strafsachen vom 26. September bis zum 3. Oktober 1946 in Wien. Nach einer umfangreichen und überzeugenden Beweisführung wurde er dort zum Tode verurteilt. Seine Schuld qualifizierte das Gericht insgesamt als Hochverrat, Mißhandlung und Folterung im Sinne der zuständigen Gesetze über die Kriegs- und andere nationalsozialistischen Vebrechen. Nach der Zurückweisung von Seidls Gnadengesuch fand die Hinrichtung am 4. Februar 1947 statt.

Viel komplizierter entwickelte sich der Fall Anton Burgers, der ähnlich wie Seidl aus Niederösterreich stammte. Auch er machte eine aktive nazistische Karriere und wurde nach der Beendigung des Krieges im österreichischen Alt-Ausee verhaftet. Dies geschah jedoch zufällig, ohne daß die österreichischen Organe oder die amerikanischen Besatzungsorgane ursprünglich wußten, um wen es sich eigentlich handelt. Im Juni 1947 gelang es Burger, aus dem Internierungslager Glasenbach zu fliehen. Während nach ihm erfolgslos gefahndet wurde, fand im September 1948 in seiner Abwesenheit ein Prozeß vor einem tschechoslowakischen Gericht in Leitmeritz statt. Auf Grund vieler Zeugenaussagen wurde dort Burger schuldig erkannt, u. a. weil er sich als Kommandant des Ghettos in Theresienstadt der Verbrechen des Mordes, Totschlags und schwerer Körperverletzung sowie der öffentlichen Gewalt schuldig gemacht hatte. Er verursachte einer großer Anzahl Bürger der Tschechoslowakischen Republik den Verlust ihrer Freiheit, Deportation und Tod. Die Verhandlung endete mit dem Todesurteil. Niemand konnte jedoch gehängt werden.

Zu Burgers neuen Verhaftung in Österreich kam es im März 1951, nach einigen in der Untersuchungshaft verbrachten Wochen gelang es ihm jedoch, wieder zu fliehen. Die Fahndung der österreichischen Polizei und Justizbehörden, denen sich später auch deutsche Institutionen und der Interpol anschlossen, dauerte seit der Zeit — mit verschiedenen Unterbrechungen — bis in die jüngste Zeit. Die Gerechtigkeit diesem Verbrecher gegenüber wurde jedoch nicht ausgeübt. Anton Burger starb am 25. 12. 1991 in Essen, wo er sich unter dem Namen Wilhelm Bauer aufgehalten hatte.

Der Fall Karl Rahms, des letzten Kommandanten des Theresienstädter Ghettos, soll in einer Fortsetzung in der nächsten Nummer der Theresienstädter Blätter geschildert werden.

TEREZÍNŠTÍ DĚTŠTÍ VĚZŇOVÉ

Miroslav Kárný, Margita Kárná

Prostřednictvím kreseb a veršů terezínských dětí promlouvá jejich osud poselstvím velmi naléhavě k osudovým otázkám tohoto světa. Svého času jejich výstava v Itálii podnítila 96 italských měst, aby se sdružila k poctě terezínským dětem. Městu Terezín věnovala sochu, jejíž tvůrce, Emilio Greco, ztvárnil v ní postavu dívky jako symbol vůle k životu přemáhající smrt. Socha však nesměla být umístěna tam, kam byla určena, v městě Terezín. Donedávna byla instalována v Malé pevnosti a teprve v květnu 1993 byla přemístěna do nově zřízeného Parku terezínských dětí v areálu Muzea ghetta.

Terezínským dětem je Terezín mnoho dlužen a teprve postupně začíná splácet svůj dluh. Dluh má také terezínská historiografie. Mnoho základních otázek o tragédii vězněných dětí zůstává dosud otevřeno a neprozkoumáno. Některým z nich je věnován tento článek.

Kolik dětí bylo vězněno v Terezíně?

Bezprostředně po válce napsal Willy Groag ve zprávě „Sociální péče o mládež (1941—1944)" o deportačních transportech na východ: „Transport znamenal rozsudek smrti pro zařazené dítě a věčný Damoklův meč strachu nad všemi zbylými. Ze začátku bylo možno chrániti děti do 12 let před transportem. Postupně však byla věková hranice snížena a v říjnu 1944 byla odeslána i nemluvňata. (. . .) Ze všech 15 000 dětí, jež prošly Terezínem, zůstalo tu v zimě 1944/1945 po odjezdu posledního transportu 1 086 dětí a po skončení války se vrátilo z koncentračních táborů ne více než 100 dětí nad 14 let."[1)]

Zde poprvé — pokud lze zjistit — byl uveden celkový počet terezínských dětských vězňů číslem 15 000 a počet přeživších koncentrační tábory ne více než 100 dětí. W. Groag ovšem netvrdil, že ze všech 15 000 v Terezíně vězněných dětí přežila jen necelá stovka. Naopak zaznamenává, že v době, kdy z Terezína po 28. říjnu 1944 už další východní transporty nebyly vypravovány, zůstalo v Terezíně ještě 1 086 dětí, které pochopitelně třeba zahrnout do bilance dětských vězňů, kteří se dožili osvobození.

H. G. Adler ve své historii Terezína let 1941—1945 Groagovu zprávu, napsanou pro poválečnou Dokumentační akci, cituje a koriguje. Údaj 15 000 terezínských dětských vězňů považoval za příliš vysoký. Celkem podle něho bylo jich 8 200 ve věku do 15 let a po skončení východních deportací 28. října 1944 nezůstalo jich v Terezíně 1 086, ale „něco víc než 800".[2)]

Adler svá čísla opírá především o oficiální statistiku počtu dětí, které byly transportovány do Terezína v době od 24. listopadu 1941 do 30. září 1944. V uvedené době bylo do Terezína deportováno celkem 7 407 dětí mladších patnácti let, které představovaly 5,65 % z celkového počtu 130 955 osob uvězně-

ných do 30. září 1944 v terezínském ghettu.[3] Tato statistika ovšem nezapočítává transport bialystockých dětí, které byly po šest neděl vězněny v Terezíně mezi 24. srpnem a 5. říjnem 1943. U tohoto transportu uplatnila terezínská komandatura SS praxi široce užívanou v Osvětimi. „Durchgangsjuden" či „Depot-Häftlinge" nebyli vůbec vzati do stavu tábora. Podobně více než 1 220 židovských dětí z Bialystoku pro terezínské statistiky jakoby neexistovaly. Do bilance terezínských dětských vězňů však patří a v dalším výkladu je tam zařadíme.

Statistické přehledy, které jsou k dispozici, používají 15 let jako věkovou hranici pro zařazení do kategorie dětí. Určitá hranice musí být stanovena, akceptujeme ji tedy a v dalším, pokud není uvedeno jinak, píšeme-li o dětských vězních, jde o děti mladší 15 let.

Jak se Terezín postupně naplňoval dětskými vězni, dokládá následující tabulka:

Rok uvěznění	Počet uvězněných dětí
1941	516
1942	4 955
1943	1 202
1944 (do 30. 9.)	734
Celkem	7 407

Jak zřejmo, plné dvě třetiny, 66,9 % dětských vězňů židovského Terezína v uvedeném období byly dopraveny do ghetta v roce 1942.

Bohužel pokračování této statistické řady nemáme, takže počet vězňů, kteří přijeli do Terezína počínaje říjnem 1944, musíme jen obtížně rekonstruovat. Určitou pomocí nám může být následující tabulka o vývoji stavů dětských vězňů mezi červencem 1942 a dubnem 1945:[4]

Konec měsíce	Počet vězněných dětí
červenec 1942	2 687
prosinec 1942	3 495
červenec 1943	3 875
prosinec 1943	3 031
květen 1944	2 722
říjen 1944	819
duben 1945	1 611

Počet dětí v Terezíně stoupal až do odjezdu transportů do rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau, které započaly 6. září 1943 a pokračovaly v prosinci téhož roku a v květnu 1944. Po jejich skončení bylo v terezínském stavu o 1 153 dětí méně než 31. července 1943, ačkoli v průběhu těchto deseti měsíců přibylo do ghetta přijíždějícími transporty velmi mnoho nových dětských vězňů.

Zejména prudce poklesly stavy dětí do 15 let odjezdem podzimních transportů v roce 1944. Od konce května do konce října 1944 se snížily z 1 903 na 819 dětí.

Později se počet dětských vězňů v Terezíně začal opět zvyšovat. Z Terezína již žádné transporty neodjížděly, přijížděly však děti ze smíšených manželství, v listopadu přijel transport s holandskými dětmi, pak následovaly transporty ze Slovenska. K 6. dubnu 1945 bylo v ghettu registrováno 1 595 dětí,[5] téměř dvojnásobek stavu z 31. října 1944. Mezi koncem září 1944 a 20. dubnem 1945 přijelo do Terezína přibližně 800 dětí.

Od 20. dubna 1945 proudily do Terezína evakuační transporty s vězni, kteří přežili nelidské pochody smrti z koncentračních táborů, vyklizovaných před postupujícími spojeneckými vojsky, dále transporty z Rakouska, sestávající převážně z maďarských židovských vězňů. V těchto všech transportech se nacházelo 808 židovských i nežidovských dětí mladších 15 let. Spolu s nimi se dožilo osvobození v Terezíně 2 440 dětí.[6]

Dosavadní naše zkoumání můžeme shrnout: do Terezína bylo deportováno přibližně na 9 000 dětských vězňů, s bialystockými dětmi ještě o 1 220 více. Třeba však k nim ještě připočítat jednu další kategorii dětských vězňů.

Vězňové od narození

Spojení dvou slov „dětští vězňové" zní hrůzně. Hrůzněji snad už mohou znít jen slova — vězeň od narození. V terezínském koncentračním táboře, které němečtí organizátoři „konečného řešení židovské otázky" nazvali „ghettem",[7] žilo 205, možná o dvě desítky více vězňů od narození.[8] Narození prvního z nich oznámil 13. února 1942 denní rozkaz terezínské rady starších č. 51. Narodil se manželům Erice a Ludwigu Winklerovým a jmenoval se Tomáš. V terezínském deníku Egona Redlicha je o tom poznámka: „Říká se mu všeobecně AK I."[9] AK I byla zkratka používaná pro označení prvního transportu do Terezína — Aufbaukommanda prvních 342 vězňů.

Právě narozenému Tomáši Winklerovi muselo být ovšem dáno jako každému jinému vězni vězeňské číslo. V Terezíně se mu říkalo nikoli vězeňské, nýbrž transportní.

Vězeňská čísla vězňům od narození se určovala tím způsobem, že základem bylo označení transportu, kterým přijela jeho matka a k němu připojeno číslo následující po nejvyšším čísle přiděleném do té doby vězni tohoto transportu.

Původně táborová komandatura SS dovolovala porodit děti počaté v době před uvězněním matky, později byly porody přísně zakázány, zvlášť přísně se posuzovaly porody dětí počatých v Terezíně. Zákaz nebyl nikdy zrušen, ale později byly povolovány výjimky a v poslední době ghetta už táborová komandatura, přejmenovaná v té době na prostou „Služebnu Terezín", na jeho dodržování netrvala. K obrazu fiktivního „židovského sídliště" se už tvrdé vymáhání zákazu porodů nehodilo.

Ze zprávy delegáta Mezinárodního výboru Červeného kříže dr. Maurice Ros-

sela, který navštívil Terezín 23. června 1944, víme, jak ho jeho esesáčtí průvodci i v této věci obelhávali. Podle nich se do té doby narodilo v terezínském ghettu na 400 dětí. Delegátu servírovali legendu, že židovská rada starších údajně přijala v Terezíně rozhodnutí, podle kterého na základě prostého přání těhotné ženy mohl gynekolog provést potrat. Policie-SS toto rozhodnutí prý pouze autorizovala. Jestliže ovšem žena chtěla své dítě porodit, „est naturellement libre de le faire".[10)]

Počet známých uměle přerušených těhotenství činil přibližně 350. Jak „samozřejmá" byla dobrovolnost rozhodování těhotných žen, o tom vypovídá mnoho dokumentů.

Jedna z matek, Ruth Wiederová, podala toto svědectví:

„Asi v červnu 1943 jsem otěhotněla. Když jsem byla asi 6 měsíců v jiném stavu, dověděl se o tom tehdejší velitel ghetta Anton Burger, který mi a ještě jiným ženám, které byly rovněž v jiném stavu, neustále nařizoval a nutil nás, že si musíme dát pomoci, jinak že v tom případě, že se děcko narodí, že já, ani děcko, ani manžel nebudem žít. Dále mne Burger nutil, abych podepsala nějaké prohlášení o tom, že souhlasím s tím, že když se dítě narodí, že bude ihned usmrceno. V důsledku toho byla jsem předvolána na radu starších, kde jsem byla nucena toto prohlášení podepsat. Burger nám též vyhrožoval, že když toto prohlášení nepodepíši, že budu ihned odtransportována do Osvěčimi. Ještě než jsem prohlášení podepsala, společně asi s deseti jinými ženami, které byly v jiném stavu, šly jsme Burgera poprosit, aby nám výjímečně povolil porody. Tento nám odpověděl, že nechce ani o tom slyšeti. Později však přece jen porody povolil. Mně se však děcko narodilo již stejně mrtvé, ale oněm devíti dalším ženám narodily se děti živé. Tyto ženy však i s dětmi byly, jak vím, poslány rovnou do Osvěčimi do plynu."[11)] Ruth Wiederová se tedy zachránila, protože se jí narodilo dítě mrtvé.

V deníku Egona Redlicha čteme tato slova napsaná 24. listopadu 1943: „Donutili nás podepsat, že souhlasíme se zabitím našeho dítěte. Strach, vládne strach. Strach a hrůza proměňují lidi ve zlá zvířata. Co to povídám. Ani zvířata nezabíjejí své syny. Co z nás dělají, co dělají . . ."

Byla to doba, kdy se rozvíjela „zkrášlovací" akce, aby Terezín mohl přijmout delegaci Mezinárodního výboru Červeného kříže. Redlich to komentoval trpce: „Zabíjejí děti v břiše, ale přikazují zvelebovat město."

Redlichovo dítě se narodilo. Se svými rodiči skončilo v plynové komoře.

Byly tragédie těhotných žen i jiného druhu. O jedné vypověděl po válce Josef Klaber, který byl až do poloviny roku 1943 vedoucím terezínské Pořádkové služby:

‚Pamatuji se na jeden případ, kdy jedna Němka, jejíž jméno si již nepamatuji, byla v devíti měsících odeslána jako Židovka Burgerem k lékařskému operativnímu zákroku, poté předána na Malou pevnost, kde pravděpodobně zemřela. Podotýkám, že tento zákrok byl prováděn jenom k tomu účelu, aby se děcko nenarodilo živé, protože se matka měla zmínit před Burgerem a ostatními, že

toto dítě má s nějakým německým vojákem, který narukoval na frontu."[12]

Těhotenství bylo v terezínském táboře přísně kontrolováno, Judenältester musel nejen pravidelně odevzdávat hlášení o narození dítěte, ale hlásit už každý případ zjištěného těhotenství, zejména otěhotnění v Terezíně. Zanedbání ohlašovací povinnosti bylo krutě trestáno. Zpravidla smrtí, neboť co jiného znamenalo „Weisung", trestné zařazení do deportačního transportu pro vyhlazovací tábor?

Charakteristický je oběžník, který 21. srpna 1943 zaslal vedoucí zdravotnictví v radě starších dr. Erich Munk šéflékařům a všem gynekologům: „U příležitosti hlášení posledních dvou porodů sdělil pan SS-Obersturmführer Burger, že napříště všichni otcové zde počatých dětí, ale také matka a dítě budou zařazeny do transportu a že budou odsunuty. Žádáme proto ještě jednou, aby všechna Vám známá těhotenství, pokud ještě nebyla ohlášena, byla nahlášena, neboť nesplněním ohlašovací povinnosti stává se vyšetřující ženský lékař spoluviníkem. Sdělení těhotným ženám musí být zcela jednoznačné, že přerušení těhotenství musí být provedeno z úředního příkazu."[13]

O úsilí táborové komandatury vskutku zabránit tomu, aby se narodily židovské děti, svědčí také oběžník z 18. března 1944, který zaslalo tzv. Gebäudeleitung (vedení budov) svým podřízeným, tzv. starším budov:

„Směrnice o těhotenství, které byly již několikrát v denních rozkazech (. . .) zveřejněny, je třeba všem ženským obyvatelům připomenout. Všechny ženy ročníků 1928 až 1889 incl. musí na listinách písemně potvrdit, že byly poučeny o nutnosti v příslušné ženské ambulanci ohlásit těhotenství okamžitě při prvních příznacích za účelem vyšetření (. . .). Dojde-li k případům zatajení těhotenství, musí starší pokojů napříště počítat s tím, že s ohledem na ohlašovací povinnost budou pohnáni k zodpovědnosti."[14] Okruh garantujících osob se tím značně rozšířil a tím i počet osob, podléhajících fakticky nejvyššímu trestu při nedodržení ohlašovací povinnosti.

Oficiální bilance dětských vězňů od narození je tato:

Rok narození	Počet narozených	Počet přeživších
1942	78	2
1943	86	3
1944	28	10
1945	13	10
celkem	205	25

Ze 164 dětí, které se narodily v Terezíně v letech 1942 a 1943 se dožilo osvobození jen pět. Ze všech 25 přeživších dětí bylo jen osm počato v Terezíně. Většinu tvořily děti, které se narodily až po ukončení deportačních východních transportů z Terezína, po 28. říjnu 1944.

Už H. G. Adler vyslovil názor, že se zřejmě v Terezíně narodilo více než 205 dětí oficiálně vykázaných. Konstatoval rozpor mezi tím, že podle údajů o jejich

rodičích 167 pocházelo z území protektorátu, 35 z Německa a 3 z Rakouska, zatímco v jiném prameni nalezl, že mezi 25 přeživšími bylo 10 dětí rodičů protektorátních, 4 slovenských, 3 holandských, 3 dánských, 2 německých, 2 ze Sudetské župy a 1 z Maďarska. Adler analýzu i dalších pramenů uzavřel s tím, že své terezínské věznění přežilo přibližně 20 vězňů od narození, které oficiální statistika nezaznamenala.[15] Předběžné výsledky výzkumu Ludmily Chládkové potvrzují, že se zřejmě nemýlil. K tisícům dětí deportovaných do Terezína musíme přiřadit na 250 vězňů od narození.

Terezínské děti z Bialystoku

Ke středě 24. srpna 1943 se vztahuje tento zápis Evy Roubíčkové, tehdy ještě Mändlové, která si v Terezíně stenografovala svůj deník:

„Ve středu došlo dvanáct set dětí z Ukrajiny. Od dvou do dvanácti let, jen v doprovodu SS. Byly v hrozném stavu, zavšivené, špinavé, v hadrech. Celý den a celou noc byly odvšivovány. Jsou to vesměs děti bez rodičů, jejichž rodiče byli před asi čtrnácti dny zavražděni nejkrutějším způsobem. Je zakázáno mluvit s dětmi pod trestem smrti a lékaři a ošetřovatelé, kteří k nim byli určeni, museli vzít svá zavazadla s sebou a přerušit veškeré spojení s námi. Postupně jsme se však přece všechno dozvěděli. Děti viděly, jak jejich rodiče byli zahnáni do zaplynovaných jam. Někteří přišli o život při pogromech.“[16]

Nešlo o děti z Ukrajiny, ale z Bialystoku.

Bialystocké ghetto patřilo k největším, které německé okupační úřady na polském území zřídily. Jeho povstání, kterým se bránilo své likvidaci, patří k hrdinným kapitolám židovské rezistence. Bojovníci ghetta měli k dispozici pouze 25 karabin a stovku pistolí proti nasazeným oddílům SS a policie, které povstání teprve po deseti dnech zlomily za pomoci wehrmachtu tanky a dělostřelectvem.[17]

Prozkoumání konkrétního cíle a konkrétního kontextu německého manévru s bialystockými dětmi zaslouží zvláštní výzkum. Od jara 1943 vedla se po různých liniích diplomatická jednání, která měla umožnit záchranu určitého počtu židovských dětí výměnou za německé občany internované na území Spojenců. Jednání, z německé strany vážně nemíněná, sloužila jen jako jeden z prostředků dezinformace o realizovaném krvavém „konečném řešení“.[18]

Existuje poválečná výpověď Eichmannova pověřence v Bratislavě, Dietera Wislicenyho, už uvězněného a očekávajícího svůj tribunál. Podle jím konstruované alibistické legendy usiloval on sám od konce roku 1942 o záchranu židovských dětí, které měly odcestovat přes Rumunsko do Palestiny. Eichmann prý dal s Himmlerovým schválením rozkaz soustředit 10 000 židovských dětí do Terezína. Zčásti už do Terezína dorazily, ale pak prý jeho a Eichmannovy, Himmlerem požehnané plány, zmařila intervence jeruzalemského muftiho.[19]

Wislicenyho svědectví třeba chápat jako zoufalou obranu zločince bojujícího o záchranu před šibenicí. Historii bialystockých dětí nevysvětluje. Dávno před jejich příchodem do Terezína bylo rozhodnuto, nedovolit vystěhování židov-

ských dětí do Palestiny. Navíc Eichmann už předtím expertům německého ministerstva zahraničí doporučil, aby při jednání se zahraničními partnery zdůrazňovali, že jediné místo, kde by k případné výměně bylo možno nalézt 5 000 židovských dětí, je lodžské ghetto.[20] Že by měly být soustředěny v Terezíně, o tom ve známých dokumentech nehovoří nic.

Jestliže šestitýdenní manévr s bialystockými dětmi není dosud vysvětlen, jeho průběh je dokumentován dostatečně.

Od noci z 15. na 16. srpna 1943 začaly oddíly SS zahánět obyvatele bialystockého ghetta na tzv. koncentrační pole poblíž železniční stanice. Už 17. srpna přišel v poledne německý vládce nad ghettem Fritz Gustav Friedel a žádal o vydání dětí ve věku od 8 do 12 let. Podle výpovědi A. Karasicka v procesu s Eichmannem záminkou bylo, že dětem má být poskytnut oběd. Rodiče reagovali zdráhavě, někteří své děti ukryli.[21] Také podle svědectví P. Bursztejna sliboval Friedel, že děti se vrátí do ghetta a že jim nic nebude chybět. Část rodičů vydala své děti dobrovolně, avšak jejich počet Friedlovi nedostačoval. Večer se vrátil a žádal vydání ostatních dětí. Tehdy syn Bursztejna, rodiči ukrývaný, vyšel z úkrytu a řekl: „Vy jdete na smrt, já chci ještě žít, možná, že dětem žít dovolí." Plačící děcko pak, neohlížejíc se, odešlo od svých rodičů.[22]

V Terezíně s bialystockými dětmi přišli do styku dezinfektoři. Vedoucí odvšivovací stanice Josef Pacovský dostal příkaz, že k přijíždějícímu transportu nikdo nesmí kromě obsluhy stanice. Ručil za to, aby s nimi nikdo nepromluvil. „Když děti viděly plynové komory s nápisy „Achtung — Giftgas", zmocnil se jich neklid, úzkost a strach. Nastala strašná situace. Nevěděli jsme, proč se bojí, o plynových komorách jsme neměli ponětí," vzpomínal Josef Pacovský. „Nemohli jsme je dostat do koupelen (. . .). Němci dohlíželi a řvali na nás, jak to, že to tak dlouho trvá (. . .). Po dlouhém vyjednávání jsem vzal jednoho chlapce a jedno děvče, nejstarší, a přísahou jsem je zavázal, že je za chvíli přivedu zpátky, aby viděli, co uvnitř je. Zdálo se mi, že těmto dvěma ostatní věří."[23]

Možná, že více působil argument jiný. Jiří Borský je tehdy marně ujišťoval, že do plynových komor dají jen jejich oděvy. Pak se stalo podle Borského toto: „Jeden statečný hoch řekl ostatním: Pojďte, stejně tam musíme. A ke mně německy: Lepší smrt plynem než upálením. Besser Gastod als Feuertod. To si dodnes přesně pamatuji (. . .). Děti vyprávěly, že pocházejí z Bialystoku, kde jejich příbuzní byli postříleni nebo uhořeli při povstání v domech."[24]

Od ostatního tábora byly bialystocké děti přísně izolovány. Umístěny byly v nových barácích postavených na okraji Terezína směrem k osadě Kréta. „Zur besonderen Dienstleistung", k výkonu zvláštní služby, byli určeni dva lékaři, zdravotní sestry, vychovatelé, celkem 53 osob. Vedoucím tohoto tábora uzavřeným vysokým a hustým drátěným plotem byl Aharon Menczer, který dříve řídil ve Vídni Školu mládežnické Alijah a patřil k vůdcům rakouského Hechalucu[25]. Mezi vychovateli byla také Otla Davidová, sestra Franze Kafky.

Jejich izolace měla být dokonalá a její narušení bylo nejpřísněji trestáno. Ghetto se nemělo dovědět pravdu o tom, co se děje na východě, kam odjížděly

z Terezína deportační transporty a kam právě dva byly vypravovány. Terezínští neměli slyšet pravdu od očitých svědků, byť to byly „jen" děti.

„Je zakázáno mluvit a jednat s lidmi pracujícími venku v barácích," zapsal si do deníku Egon Redlich. „Tak chodí někdy příbuzní těchto lidí a naslouchají naproti dětskému domovu. Matka slyší svou dceru (. . .). Vzdálenost není velká a ony se dívají, dívají se jedna na druhou."[26]

Hana Greenfieldová měla svou matku, Marii Lustigovou, mezi opatrovníky bialystockých dětí. Spolu se svým poválečným pátráním po jejím osudu vylíčila i tragiku situace v oněch šesti týdnech, kdy si se svou matkou byly v Terezíně tak blízko i nekonečně daleko.[27]

Ani těm, kteří by pracovně měli co dělat v táboře bialystokých dětí, nebylo dovoleno tam vstoupit. Vedoucí dezinfektor Josef Pacovský upozornil vedení ghetta, že je třeba opakovat odvšivení, aby se zabránilo recidivě. Jeho návrh komandatura zamítla. Žádal tedy, aby mohl alespoň děti prohlédnout a překontrolovat účinnosti prvního odvšivení. Směl však pouze pod osobním dozorem táborového velitele SS instruovat u brány lékaře přiděleného k dětem. „To bylo moje štěstí. Nikdo z těch, kteří tam s nimi byli, se nevrátil," napsal po válce J. Pacovský.[28]

Když Fredy Hirsch porušil zákaz a pokusil se dohovořit s vychovateli za dráty, byl za trest zařazen do nejbližšího transportu, který byl 6. září 1943 poslán do Osvětimi a po půl roce v Birkenau zavražděn v plynové komoře.

5. října 1943 se tábor bialystockých dětí vyprázdnil. Podle dochované transportní listiny odjelo 1 196 dětí, nejmladšímu bylo pět let, nejstaršímu čtrnáct.

Každý transport odcházející z Terezína měl své označení. Ten předcházející byl označen jako Transport Dm. Tento měl zvláštnost — byl veden jako Abtransport Dn/a. Jediný v celé historii terezínského ghetta nebyl Transport, nýbrž Abtransport. S dětmi odjelo 53 dospělých — oficiálně „zur besonderen Dienstleistung abgestellten Personen".

„Ukrajinské děti byly náhle jednoho dne naloženy a poslány drahou včetně svých ošetřovatelů pryč. Nikdo neví kam. Prý do Švédska, snad i do Švýcarska. Ošetřovatelé jsou pravděpodobně s sebou jen na hranice a pak budou odsunuti do Polska", zapsala Eva Roubíčková.[29]

Organizátoři „konečného řešení" byli vynalézaví v klamu. Dospělým dali před odjezdem podepsat závazek, že nebudou za hranicemi bojovat proti Německu.[30]

O tom, že odjíždějí za hranice, panovalo v Terezíně mínění téměř všeobecné. Jedním z opatrovatelů byl Lazar Moldavan, který do Terezína přijel teprve v červenci 1943 a který jako přední funkcionář Hechalucu byl do té doby hlavní spojkou mezi Prahou, Budapeští i Istanbulem. Jemu, odjíždějícímu s bialystockými dětmi údajně za hranice německé říše, propašovali z ghetta vedoucí činitelé sionistického hnutí dopis pro přátele v Budapešti a v Palestině. Později byl jeden z jeho signatářů, Erich Östereicher, vyslýchán na SS-komandatuře, ve věci tohoto propašovaného dopisu.[31] Dopis se k adresátům nedostal.

Víme, kolik dětí tímto Abtransportem Dn/a odjelo, nevíme však, kolik jich šest týdnů před tím přijelo do Terezína. Odtud vypraveny byly jen zdravé děti a v táboře nikdo nezbyl. Nebyl snad nikdo nemocen, nikdo transportunfähig?

Naproti táboru bialystockých dětí byla terezínská sokolovna, jejíž suterén byl přeměněn v izolační dětskou nemocnici. Starším domu, Hausältester, tam byl bývalý vojenský lékař MUDr. Fantl. Co se tam dálo, nemohl dosvědčit přímo. Nepřežil pozdější deportaci do Osvětimi. Svěřil se však svému příteli, inž. Jiřímu Voglovi, že SS-Mann Hans Wostrel zabil tehdy v sokolovně skupinu přibližně 20 dětí z Bialystoku. „Zpráva o tom v dokumentární formě se bohužel nezachovala, neboť bylo postaráno o to, aby jediní svědci této události byli spolehlivě odstraněni. Vím jenom z úst Fantlových, že byl zavázán děsnými hrozbami k uchování tajemství . . .", napsal J. Vogel.[32] Terezínský vedoucí Pořádkové služby Josef Klaber uvedl číslo Wostrelem zastřelených dětí vyšší — asi 30. „Mrtvoly byly vloženy po dvou do beden a přivezeny do krematoria."[33] Že tomu vskutku tak bylo, potvrzuje svědectví topiče krematoria Edmunda Reppera. Musel tyto zavražděné děti spalovat za dozoru SS.[34]

Kam odjížděly bialystocké děti? Jejich „Švýcarsko" či „Švédsko" se jmenovalo Osvětim — plynové komory Birkenau. Osvětimské kalendárium zaznamenalo jejich příjezd a jejich zavraždění dne 7. října 1943.[35]

„Vy jdete na smrt, já chci ještě žít, možná, že dětem žít dovolí," řekl v kritickém okamžiku Bursztejnův chlapec. Mýlil se. Neznal, co tehdy přibližně ve stejnou dobu řekl říšský vůdce SS Heinrich Himmler: „Nepovažuji se totiž za oprávněna, vyhladit muže — tedy odpravit je nebo dát odpravit — a našim synům a vnukům nechat v podobě dětí vyrůst mstitele. Muselo být přijato těžké rozhodnutí dát zmizet tomuto národu z povrchu zemského."[36] Proto zahynulo i těchto nejméně 1 220 dětí z Bialystoku, které po šest neděl byly terezínskými vězni. Proč právě šest neděl a proč vůbec cesta z Bialystoku do Osvětimi vedla přes Terezín, to je zatím otevřená kapitola.

Po terezínských dětech z Bialystoku nezbyly kresby, ani verše. Nemohou jimi promluvit jako ostatní terezínští dětští vězni, ale patří mezi ně.

Deportované děti z Čech a Moravy, z Německa a Rakouska, z dalších zemí Evropy, také ti novorození, kteří už s prvním dětským křikem se stali vězni, ti všichni spolu s bialystockými dětmi patří do tragické řady více než 10 500 dětských vězňů Terezína let 1941—1945.

Terezínští dětští vězňové po Osvětimi

Kromě hrůzné úmrtnosti dětí v Terezíně narozených nebyla přímo v ghettu úmrtnost dětských vězňů enormně vysoká, přihlédneme-li ke krutosti terezínských vyživovacích, ubytovacích, zdravotních a hygienických podmínek i k vlnám epidemií, kterým byli vystaveni.

Souviselo s dezorientačním, propagandistickým posláním Terezína, že vyvraždění potencionálních nositelů obnovy židovského života se mělo odehrávat jinde než v Terezíně. V životě dětských vězňů projevovala se však pozoruhodně

také mimořádná péče o děti a mládež, jejíž záchraně židovské vedení tzv. samosprávy i odbojové organizace všech tří hlavních směrů přiznaly prioritu mezi všemi svými úkoly. Klíčovými byla rozhodnutí pokusit se v dětských domovech a domovech mládeže o vytvoření zvláštního dětského světa, pokud možno izolovaného od terezínských hrůz,[37] a rozhodnutí poskytnout dětem všemožné materiální výhody, především ve stravování.

Rozhodnutí o vyšších potravinových přídělech pro děti bylo současně rozhodnutím o snížení přídělů starým, již práce neschopným vězňům. Rada starších se rozhodovala nesnadno. Zeev Schek připisoval zásluhu především Jakobu Edelsteinovi, „který v těžké a zodpovědné diskusi v Radě starších, kde se jednalo o zásadu, komu má být ten krajíček zkrácen a komu přidán, odvážnou a jasnou analýzou přispěl k rozhodnutí ve prospěch dětí, snad trochu nezvyklému a krutému, v neprospěch stáří, ale z tehdejšího hlediska jedině správnému, ve prospěch lepší budoucnosti židovského národa. A toto rozhodnutí Rady starších jakoby se přeneslo do všech ubikací, kuchyní a ulic, všude byly děti zahrnovány zvláštní péčí, všude jim byly poskytovány výhody . . .".[38]

Zabránit odvlečení terezínských dětí do vyhlazovacích táborů bylo však nad síly vězeňského společenství, jeho vůdců, jeho odbojových organizací.

Kolik terezínských dětí bylo deportováno východními transporty, kolik tuto deportaci přežilo?

Anita Franková ve své studii o struktuře východních transportů z Terezína referovala o výsledcích svého náročného a úctyhodného zpracování transportních listin, dochovaných ve Státním ústředním archívu v Praze. Dospěla k závěru, že v době od 9. ledna 1942 do 28. října 1944 bylo z Terezína těmito transporty deportováno 8 764 dětí a mladistvých do 18 let a že z nich bylo 6 363 dětí do 15 let.[39]

Autorka uvádí, že tato její čísla nejsou zcela přesná. V transportních listinách jsou některé stránky těžko čitelné, některé stránky chybí a při takovém enormním množství zpracovaného materiálu nelze chybám a omylům zabránit. Za zaznamenání stojí její konstatování, že za základ vzala rok 1942, kdy nejvíce dětí přišlo do Terezína, a rok, nikoli den a měsíc jejich narození.

S výsledky studie Anity Frankové možno porovnat výsledky výzkumu Margity Kárné, která se v rámci projektu automatického zpracování evidence vězňů terezínského koncentračního tábora zabývala osudem terezínských vězňů, deportovaných z Terezína a přeživších tuto deportaci.[40]

Podle statistik, publikovaných v knize Karla Laguse a Josefa Poláka, bylo z Terezína deportováno východními transporty 86 934 vězňů, z nichž se dožilo osvobození 3 097.[41] V počtu deportovaných jsou zahrnuti všichni vězňové bez ohledu na to, ze kterých zemí byli dopraveni do Terezína. Jinak je tomu s přeživšími. Výzkum konkrétních jmen nám ukázal, že až na několik málo jednotlivých výjimek zahrnuli autoři do počtu zachráněných pouze osoby do ghetta přivezené protektorátními transporty.[42] Bude tedy nezbytné doplnit jejich přehled terezínskými vězni z německých, rakouských a holandských transportů,

pro které byl Terezín pouze přestupní stanicí, ale přesto se osvobození dožili.

První kroky výzkumu tímto směrem prokazují, že půjde jen o několik set lidí. Mezi 16 036 německými a 7 590 rakouskými vězni Terezína, deportovanými na východ, byla převážná většina zařazena do transportů směřujících do Treblinky, Malého Trostince, Rigy, Raasiku a Osvětimi a málokdo je přežil.

Z repatriačních dokumentů a jiných pramenů zjistila M. Kárná dosud personální data 2 946 bývalých vězňů terezínského ghetta, přeživších východní transporty, a zjišťovala osudy dětí mezi nimi. Do seznamu dětí zařadila ty, jimž nebylo ještě patnáct let v době jejich uvěznění. Rozhodujícím kritériem tedy bylo datum deportace do Terezína, nikoli z Terezína.

Deportační cykly z Terezína byly čtyři.

První začínal transportem do Rigy 9. ledna 1942 a končil 22. října 1942 transportem do Treblinky. Z Terezína 34 deportačními transporty bylo odvlečeno 42 004 vězňů do vyhlazovacích táborů a ghett na území Polska, Lotyšska, Estonska a Běloruska.[43] Mezi nimi bylo podle zjištění A. Frankové 2 192 dětí ve věku do 15 let. Podle zjištění M. Kárné přežilo jich sedm. Dora Winterová, narozená 3. července 1929, do Terezína deportovaná 10. prosince 1941 a Ivo Fischer, narozený 12. března 1935, do Terezína deportovaný 22. února 1942, přežili transport do Raasika, dvanáctiletá Hana Spiegelová transport do Rigy.[44] Čtyři další — Ruth Feldmannová, Pavel Kraus, Eva a Jana Steinovy — odjeli 25. dubna 1942 transportem An do varšavského ghetta. Při repatriaci uvedly dvě z nich, že z Varšavy byly přemístěny do Kavenčína. U R. Feldmannové a P. Krause je na evidenční kartě uvedena jen Varšava, ale také na mnoha jiných evidenčních kartách je zaznamenáno pouze místo, kam směřoval terezínský transport, nikoli místa dalších věznění. Není tedy vyloučeno, že také tyto dvě děti se zachránily v Kavenčíně. Kawencin byl tábor, kde vězňové byli nasazeni na zemědělské práce na jednom ze statků a při likvidaci tábora byli propuštěni.[45]

Kromě těchto sedmi dětí přežila deportaci do Rigy Erna Glücksmannová (A. Hudcová) a transport do Raasiku Anna Rosenbachová, jimž v době uvěznění bylo patnáct let a dva měsíce.

Od 26. října 1942 byly všechny deportační transporty z Terezína dirigovány do Osvětimi a umisťovány v Birkenau. Rychle za sebou do 1. února 1943 odjelo šesti transporty 8 867 vězňů, mezi nimi bylo — podle přehledu A. Frankové — 809 dětí do 15 let. Přihlédneme-li přesně ke dni narození, přežil z nich jediný — Jiří Neumann.

Když bylo vyvražděno na 3 000 terezínských dětí, byly na sedm měsíců zastaveny východní transporty z Terezína. V měsíci, kdy vyvrcholila německá katastrofa na Volze u Stalingradu, zakázal je Heinrich Himmler. Osobní štáb říšského vůdce SS sdělil šéfovi Hlavního úřadu říšské bezpečnosti Ernstu Kaltenbrunnerovi: „Říšský vůdce SS si nepřeje odtransportování Židů z Terezína, neboť by jinak byla narušena tendence, že Židé ve starobním ghettě Terezín mohou v klidu žít a umírat.“[46]

Himmler se mohl spolehnout na decimační funkci Terezína, kde brutálně vytvořené táborové podmínky zahubily v druhém pololetí 14 982 vězňů a v prvních dvou měsících 1943 dalších 4 683. Přesto po sedmi měsících byly deportační transporty do Osvětimi obnoveny, tentokrát do tzv. rodinného tábora, který zřízen v jednom z uzavřených úseků Birkenau měl být připraven podat zfalšované svědectví o osudu Židů poslaných údajně k pracovnímu nasazení na východě. V době mezi 6. zářím 1943 do 18. května 1944 odjelo tam sedm deportačních transportů se 17 517 terezínskými vězni. Složité manévrování s tímto „Arbeitslager Birkenau bei Neu Berun" skončilo likvidací terezínského rodinného tábora v polovině července 1944.[47)]

Podle zjištění A. Frankové bylo mezi vězni rodinného tábora 1 313 až 1 326 dětí ve věku do 15 let. K nim třeba připočítat 1 196 terezínských dětí z Bialystoku — mezi nimi nebyl ani jeden nad touto věkovou hranicí. V plynových komorách byly zavražděny nedlouho poté, co se začal zřizovat rodinný tábor.

V soupise přeživších jsou jména 128 dětí, vězňů rodinného tábora. Přes 2 500 zavražděných terezínských dětí v plynové komoře nebo „přirozenou" táborovou smrtí proti 128 zachráněným — taková je bilance Osvětimi-Birkenau za dobu mezi zářím 1943 a červencem 1944.

Poslední série deportačních transportů byla z Terezína vypravena mezi 28. zářím a 28. říjnem 1944. Těchto jedenáct transportů nebylo již označeno jako Osttransporte, ale deklarováno jako Arbeitseinsatztransporte. Ve skutečnosti byla jejich cílem birkenauská rampa a pro většinu odtud cesta do plynové komory. Mezi 18 402 vězni těchto transportů bylo 2 075 dětí. Z nich se osvobození dožilo 106 dětí mladších 15 let v den, kdy prošly poprvé hradbami terezínského ghetta.

Dosud prozkoumané prameny nutí uvěřit neuvěřitelnému: jen 242 dětí ze 7 590 terezínských dětských vězňů, odvlečených „na východ", uniklo apokalyptickému vraždění „konečného řešení".[48)]

Každé z těch terezínských dětí mělo své jméno, svůj život, své lásky, sny a naděje, které zavražděny zemřely s nimi. Jejich poselství však nikdy nesmí být umlčeno, jejich jména nikdy zapomenuta. Je to pro nás — i pro budoucí generace — víc než povinnost.

Poznámky

[1)] Willi Groag, Sociální péče o mládež 1941—1944. Moreshet Archives, Givet Chaviva, C. 1.5/2. Komentář ke zprávě napsal Zeev Scheck [Shek], Děti. Tamtéž, C.1.5/3. Scheck v něm mj. vysvětlil poněkud nejasnou Groagovu formulaci o přeživších „dětech nad 15 let". Píše: „Z dětí pod 14 let, pokud nebyly mezi (. . .) šťastnými zůstavšími v Terezíně, nevrátily se žádné."

[2)] Hans Günther Adler, Theresienstadt 1941—1945. Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft, 2. Aufl., Tübingen 1960, s. 564.

[3)] Tamtéž, s. 42—44.

[4] Robert Prochnik, Juden in Theresienstadt. Ein statistischer Bericht, Theresienstadt, 14. Juli 1945. Tabulka 15. Altersgliederung der Bevölkerung.

[5] Údaj z dokumentu připraveného pro delegáty Mezinárodního výboru Červeného kříže, kteří toho dne navštívili Terezín. H. G. Adler, Theresienstadt, s. 528.

[6] Ludmila Chládková svou bilanci dětských vězňů uzavřela takto: V Terezíně bylo osvobozeno 1 569 dětí mladších 15 let a 174 dětí, které tuto věkovou hranici dovršily už jako terezínští vězňové. Mezi těchto 1 743 dětských vězňů zahrnuje však také dánské děti, které odjely z Terezína autobusy Švédského Červeného kříže už 15. dubna a jichž bylo podle našich zjištění 45, a 66 dětí, které odjely 5. února transportem do Švýcarska. Fyzicky bylo tedy 8., resp. 9. května 1945 osvobozeno v Terezíně nikoli 1 743, ale 1 632 dětských vězňů ghetta spolu s 808 dětmi z evakuačních transportů. Srv. Ludmila Chládková, Terezínské děti — bilance. In: Terezín v „konečném řešení židovské otázky". Editoři M. Kárný a V. Blodig, Praha 1992, s. 148. K transportu do Švýcarska: M. Kárný, Geschichte des Theresienstädter Transports in die Schweiz. In: Judaica Bohemiae, XXVII, 1991, č. 1, s. 4—16.

[7] Srv. M. Kárný, Zur Typologie des Theresienstädter Konzentrationslagers. Tamtéž, XVII, 1981, č. 1, s. 3—14.

[8] Karel Lagus, Josef Polák ve své knize Město za mřížemi (Praha 1964; s. 351) uvádějí počet v Terezíně narozených dětí číslem 207. Adler uveřejňuje oficiální tabulku s celkovým počtem 205 porodů, ale dodává, že jich bylo zřejmě přibližně o 20 více. (Theresienstadt, s. 41 a 302).

[9] Deníkový záznam 14. února 1942. Egon Redlich byl vedoucím oddělení Jugendfürsorge v „samosprávě" ghetta. Jeho deník, objevený při stavebních pracech v Terezíně v roce 1967, patří k nejdůležitějším pramenům terezínské historie. (Archív Památníku Terezín — APT, A 1226/13.) Srv. Miroslav Kryl, Deník Egona Redlicha. In: Terezín v „konečném řešení židovské otázky", s. 127—130.

[10] Dr. Maurice Rossel, Rapport Ghetto Theresienstadt. In: Documents du Comite International de la Croix-Rouge Concernant le Ghetto de Theresienstadt, Geneve 1990, annexe 18, s. 3 a 13.

[11] Výpověď Ruth Wiederové 20. listopadu 1947. Archív Ministerstva vnitra České republiky (AMV ČR), 316-118-4, příloha 77.

[12] Výpověď Josefa Klabera 15. listopadu 1947, tamtéž 316-118-4, s. 119—121.

[13] Eichmannův proces, dokument č. 1 200.

[14] Rundschreiben der Gebäudeleitung Schwangerschaften 18. března 1944. H. G. Adler, Theresienstadt, s. 525.

[15] Tamtéž, s. 41 a 833.

[16] Přepis deníku Evy Roubíčkové, pořízený jeho autorkou, je uložen v archívu Památníku Terezín, jiný v našem osobním archívu.

[17] Artur Eisenbach, Hitlerowska polityka zaglady Żydów, Warszawa 1961, s. 528f, 536ff. Waldemar Monkiewicz, Józef Kowalczyk, Zaglada ludnosci żydowskiej w Bialystoku, Bialystok 1983.

[18] Charakteristika těchto jednání in: Ruth Bondy, Elder of the Jews. Jakob Edelstein of Theresienstadt, New York 1989, s. 388—389. Podrobněji: Bernard Wasserstein, Britain and the Jews of Europe 1939—1945, Oxford, New York 1988.

[19] Dopis Dietera Wislicenyho z 26. července 1946 prokurátorovi Slovenského Národního soudu a příloha Grossmufti von Jerusalem. Fotoreprodukce v knize Michael Ber-Dov Weissmandela, Min Hametzar, New York 1960.

[20] Nora Levin, The Holocaust. New York 1978, s. 584.

[21] Proces s Eichmannem. 28. zasedání, 4. května 1961. Simultánní protokol.

[22] Szymon Datner, Opinia bieglego w procesie F. G. Friedla. In: Biuletyn Żydowskiego instytutu historycznego w Polsce, č. 3/99, 1976, s. 52—53.

[23] Josef Pacovský, APT, Sbírka vzpomínek č. 760.

[24] Jiří Borský, APT, č. 476.

[25] R. Bondy, Elder of the Jews, s. 387.

[26] Deníkový záznam 19. září 1943.

[27] Hana Greenfield, Children's Transport Terezín. Rukopis předložený mezinárodní konferencí historiků Terezín v „konečném řešení židovské otázky" v listopadu 1991.

[28] Viz pozn. 23.

[29] Záznam ze 17. října 1943.

[30] E. Redlich, deníkový záznam, 5. října 1943.

[31] R. Bondy, Elder of the Jews, s. 388, 376, 377, 380.

[32] Jiří Vogel 8. května 1947 Komisi pro stíhání válečných zločinů Rady židovských náboženských obcí. AMV ČR, 316-118-4, S. 139. Fantlovo vylíčení osudu těchto zavražděných bialystockých dětí potvrzuje také svědectví inž. F. Fuchse z 19. listopadu 1947. Také Fuchsovi svěřil Fantl své tajemství. AMV ČR, 316-118-4, s. 103.

[33] Protokol výpovědi Josefa Klabera, 14. dubna 1947. Tamtéž, s. 140.

[34] Protokol výpovědi Edmunda Reppera, 17. listopadu 1947. Tamtéž, s. 113—114.

[35] Danuta Czech, Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939—1945, Reinbek bei Hamburg 1989, s. 623.

[36] Rede vor den Reichs- und Gauleitern in Posen am 6. Oktober 1943. Heinrich Himmler, Geheimreden 1933 bis 1945 und andere Ansprachen. Hrsg. v. B. F. Smith u. A. F. Petersen, Frankfurt a. M., Berlin. Wien 1974, s. 169f.

[37] Podle zprávy W. Groaga (viz pozn. 1) byl nejvyšší stav v těchto domovech v létě 1943, kdy bylo v domovech 1 969 dětí ve věku do 16 let a u svých rodičů žilo jich 1 398. (Ze zprávy Die arbeitende Frau in Theresienstadt, kterou cituje H. G. Adler, Theresienstadt, s. 414—418.)

[38] Zeev Scheck [Shek], Děti. Archiv Moreshet Archives, C 1.5/3.

[39] Anita Franková, Die Struktur der aus dem Ghetto Theresienstadt zusammengestellten Transporte (1942—1944). In: Judaica Bohemiae, XXV, 1989, č. 1—2, s. 63—81.

[40] Margita Kárná, Soupis terezínských vězňů, kteří byli židovskými východními transporty deportováni z Terezína a deportaci přežili. Praha 1993. Jak jsme již zaznamenali, statistický přehled Anity Frankové byl pořízen na základě poněkud odlišných kritérií než M. Kárné, která vycházela z přesného dne narození a dne internace při zařazení do kategorie dětských vězňů. Rozdíly jsou však v následujících srovnáních zanedbatelné.

[41] K. Lagus, J. Polák, Město za mřížemi, s. 346—347.

[42] Přehled transportů do Terezína z území protektorátu a přehled deportačních transportů z Terezína: Miroslav Kárný, „Konečné řešení". Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, příloha 1 a 2, s. 151—157.

[43] M. Kárný, Das Schicksal der Theresienstädter Osttransporte im Sommer und Herbst 1942. In: Judaica Bohemiae, XXIV, 1988, č. 2, s. 83—97.

[44] Všechna jména deportovaných jsou uváděna podle znění v době osvobození.

[45] Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939—1945. Informator encyklopedyczny, Warszawa 1979, s. 223.

[46] R. Brandt 16. února 1943 E. Kaltenbrunnerovi: Bundesarchiv, Abteilungen Potsdam, Film 3330, T-175, roll 22, Aufn. 2527353.

[47] Srv. M. Kárný, Theresienstadt und Auschwitz. In: 1999, Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts, 3/1988, s. 9—26. — Das Theresienstädter Familienlager in Birkenau. In: Judaica Bohemiae, XV, 1979, č. 1, s. 3—26. — Ein Auschwitz-Bericht und das Schicksal des Theresienstädter Familienlagers, tamtéž, XXI, 1985, č. 1, s. 9—28.

[48] V našem článku Kinder in Theresienstadt (Dachauer Hefte, č. 9, 1993, s. 14—31) je uveden počet o 24 jmen nižší. Margita Kárná totiž publikovala seznam 218 jmen a personálních dat terezínských dětí, které přežily východní transporty, v časopise Terezínská iniciativa (Dětští vězňové Terezína, in: Terezínská iniciativa, č. 4, 1993, s. 7—13). Připojila výzvu, aby jeho čtenáři, převážně bývalí vězňové Terezína, seznam doplnili. Jejich poznatky mohly být zpracovány až v tomto článku Terezínských listů.

THE TEREZÍN CHILD PRISONERS

Miroslav Kárný, Margita Kárná
Resume

According to the present state of research, among the 150 000 Jewish prisoners of Terezín there were 10 500 children who, at the time of their imprisonment in Terezín, were under 15 years of age. In this paper, the authors report on how they arrived at this conclusion. They analyze the extant sources as well as earlier research.

A special chapter they devote to children born in Terezín, prisoners by birth. They deal with the SS regulations about enforced abortions and the cruel punishment following their violation, the deportation of the parents as well as the newborn child to an extermination camp. 250 children were born in Terezín. Official records show that only 25 of them survived. Mostly they were children born only after termination of the deportation to the East in Autumn 1944.

Among the Terezín children there are also those children who came to Terezín on August 24, 1943, by a transport from the Bialystok Ghetto, which was being liquidated and reacted by an uprising. The paper deals with the six weeks they spent in Terezín, where they were being kept in isolation and then, on October 5, numbering 1 196, were taken to Auschwitz and gassed, together with 53 guardians.

After completion of the project of automatic processing of the data of the Terezín prisoners, managed by the Terezín Initiative in cooperation with the Terezín Memorial and the Institute of Information Theory and Automation of the Czech Academy of Sciences, it shall be possible to ascertain more accurately the number of the children who died in Terezín and those who were deported "East". According to preliminary research of Anita Franková, 6 363 children under 15 were included in the transports East, excluding the Bialystok children, hence altogether about 7 590 child prisoners.

Margita Kárná investigated, based on accessible data, how many children survived these deportations to the East. She included in her list those children who were under 15 at the time of their imprisonment. The determining date here is that of their deportation to Terezín, not from Terezín. The names of 218 children were published in the Terezín Initiative Bulletin together with an appeal to the readers, former Terezín prisoners, to correct and amend the list. This way, the number of names in the list increased by 24.

Only 7 children survived the series of transports starting with the transport to Riga on January 9, 1942, and ending with the transport to Treblinka on October 22, 1942. Of the deportations to Auschwitz between October 26, 1942, and February 1, 1943, only one single child survived. Of the deportations to the Family camp Auschwitz-Birkenau, 128 children survived, and of the Autumn 1944 deportations, 106. So in all, only 242 of the 7 590 Terezín child prisoners deported "East" escaped the apocalyptic murders of the "Final solution".

Each of these children had its name, its life, its loves, dreams and hopes, which were murdered together with the child. Their message however may never been silenced, or their names forgotten.

DIE THERESIESTÄDTER KINDERHÄFTLINGE

Miroslav Kárný, Margita Kárná

Resümee

Nach dem gegenwärtigen Stand der Untersuchungen waren unter den 150 000 jüdischen Häftlingen Theresienstadts 10 500 Kinder, die bei ihrer Inhaftierung in Theresienstadt jünger als fünfzehn Jahre alt waren. Die Autoren berichten in ihrem Artikel, wie sie zu diesem Ergebnis gekommen sind. Sie analysieren erhalten gebliebene Dokumente sowie bisherige Forschungen.

Ein besonderes Kapitel widmen die Autoren den in Theresienstadt geborenen Kindern, Häftlingen von Geburt. Sie befassen sich mit den Befehlen der SS zu zwangsweisen Abtreibungen und mit den grausamen Strafen, die der Verletzung dieser Befehle folgten — die Deportation der Eltern und des neugeborenen Kindes in ein Vernichtungslager. In Theresienstadt wurden 250 Kinder geboren. Die offizielle Statistik besagt, daß nur 25 von ihnen die Gefangenschaft überlebt hätten. Das waren zum größten Teil die Kinder, die erst nach Abschluß der Deportationstransporte nach dem Osten geboren wurden.

Zu den Theresienstädter Kindern gehören auch die Kinder, die am 24. August 1943 mit einem Transport aus dem liquidierten, aufständischen Ghetto in Bialystok nach Theresienstadt kamen. Der Artikel befaßt sich mit ihrem sechswöchigen Aufenthalt in Theresienstadt, wo sie in strenger Isolation lebten und von wo am 5. Oktober 1944, die 1 196 Bialystoker Kinder mit 53 ihren Betreuern nach Auschwitz verschleppt und in den dortigen Gaskammern vergast wurden.

Erst nach der Beendung des Projektes der Computerisierung der Personaldaten aller ehemaligen Theresienstädter Häftlinge — organisiert von der Theresienstädter Initiative in Zusammmenarbeit mit der Gedenkstätte Theresienstadt und dem Institut für Informationstheorie und Automatisierung der Tscheschischen Akademie der Wissenschaften — werden präzise Zahlen der in Theresienstadt verstorbenen und der nach dem Osten deportierten Kinder ermittelt werden können. Nach den bisherigen Forschungen von Anita Franková wurden in die Osttransporte — die Bialystoker Kinder ausgenommen — 6 363 Kinder unter fünfzehn Jahren eingereiht, insgesamt also annähernd 7 590 Kinderhäftlinge.

Margita Kárná hat auf Grund von bisher zugänglichen Materialien untersucht, wieviel Kinder diese Osttransporte überlebt haben. In ihr Verzeichnis kamen die Kinder, die zur Zeit ihrer Gefangennahme noch nicht fünfzehn Jahre alt waren. Als entscheidendes Kriterium galt der Tag ihrer Deportation nach Theresienstadt, nicht aus Theresienstadt. Das Namensverzeichnis mit 218 Namen wurde in der Zeitschrift „Terezínská iniciativa" veröffentlicht mit der Aufforderung an die Leser, vorwiegend ehemalige Theresienstädter Häftlinge, die bekanntgemachten Angaben zu ergänzen und zu präzisieren. Auf diese Weise kann das Verzeichnis nun weitere 24 Namen aufweisen.

Aus dem Deportationszyklus, der mit dem Transport am 9. Januar 1942 nach Riga beginnt und mit dem Transport nach Treblinka am 22. Oktober 1942 endet, überlebten nur 7 Kinder. Aus dem weiteren Deportationszyklus nach Auschwitz vom 26. Oktober 1942 bis zum 1. Februar 1943 blieb ein einziges Kind am Leben. Aus den Deportationstransporten in das Familienlager in Auschwitz-Birkenau erlebten die Befreiung 128 Kinder und 106 aus den Herbsttransporten im Jahre 1944.

Die bisher durchforschten Quellen beweisen, daß nur 242 von den ungefähr 7 590, nach dem Osten verschleppten Kinderhäftlingen, dem apokalyptischen Morden der „Endlösung" entgangen sind.

Jedes Kind hatte seinen Namen, sein Leben, seine Lieben, seine Träume, seine Hoffnungen. Das alles starb mit ihnen. . . Doch die Botschaft ihres Schicksals darf nicht vergessen werden, ihre Namen dürfen nie in Vergessenheit geraten.

POKUSY O REVIZI DĚJIN HOLOCAUSTU V AMERICE

Fred Hahn

U průměrného Američana přicházejí ve věci Holocaustu v úvahu různé možnosti: buď neví, že Holocaust se přihodil, nebo neví příliš mnoho, nebo jej popírá. To se zdá být nepochopitelné, protože ve Spojených státech žije mnoho lidí, kteří Holocaust přežili. Publikační činnost židovských organizací je dost velká a snaží se veřejnost seznámit s pravdou o Holocaustu a činí vše pro to, aby zachovaly památku na tuto strašnou minulost. Státní úřady nařídily, aby Holocaust byl zařazen do učebního plánu středních škol. Konečně Muzeum Holocaustu ve Washingtonu bylo v dubnu 1993 slavnostně otevřeno za přítomnosti prezidenta B. Clintona i prezidenta V. Havla a hlav dalších států. To vše však nemá velký vliv na veřejnost. Terezín je málo známý, málo se o něm mluví nebo píše. Pro Američana je představou Holocaustu Osvětim, Buchenwald, Bergen-Belsen a Dachau a u většiny též plynové komory a krematoria.

Statistické údaje o vědomostech Američanů o Holocaustu nejsou dobré. Celkem 22 % z nich neví, co Holocaust vlastně je a dalších 10 % podává o něm nesprávný výklad. 20 % studentů na středních školách a 22 % dospělých myslí, že je „možné", že Holocaust se nikdy nestal a 12 % neví, zda vůbec byl možný. Zbývajících 20 % má zato, že není důležité, aby dějiny Holocaustu byly součástí výchovy na obecných a středních školách. Znalosti o Holocaustu jsou malé, nebo vůbec neexistují u těch, kteří nenavštěvovali univerzitu, a všeobecně u Američanů od 18 do 30 let, bez ohledu na vzdělání.

Odstup padesáti let od strašných událostí let 1939 až 1945 má ovšem velký vliv na myšlení a jednání mladé generace. Generace, která Holocaust prožila, pomalu vymírá, a to, co pro ni bylo nesporné, je pro mladou generaci, která válku, koncentrační tábory a nacisty poznala pouze povrchně v dějepisu, jen vzdálená historie. Většina dnešní mládeže si nemůže představit, že civilizovaný národ mohl podlehnout národně socialistické propagandě a spáchat nelidské zločiny pouze proto, že jejich obětmi měli být Židé. Proto se neonacisté snaží svést tyto mladé lidi propagandou a spoustou neonacistických publikací, které tvrdí, že ukrutnosti a vraždy jsou mythus, a které falšují dějepis. Americká mládež se učí, že každá otázka má dvě stránky, a proto je třeba znát stanovisko obou stran, i když tvrzení je úplně absurdní. Ale o lži a smyšlených událostech se nedá debatovat. Pro diskusi je zapotřebí určité úrovně. Vidal-Naquet správně říká, že bez tohoto předpokladu by to bylo tak, jako kdyby astrofyzik diskutoval s „badatelem", který by tvrdil, že měsíc je vytvořen ze sýra. Lidé, kteří popírají Holocaust, nejsou početní, ale jsou nebezpeční. Jejich propaganda je zcela nepravdivá a jejich závěry nesprávné a nepoctivé. Předstírají, že jejich bádání je vědecké, snaží se dávat propagandě vědecký charakter a zaměřují ji hlavně na intelektuály. Jsou to hlavně antisemité, lidé, kteří sympatizovali s Německem a Hitlerem, kteří

chtějí revidovat historii a tvrdí, že Němci neměli nic proti civilnímu obyvatelstvu, a dokonce nic proti Židům. Snažili se rehabilitovat pověst Němců a od této činnosti byl malý krok k popírání Holocaustu a poté až k obvinění Židů, že vynalezli Holocaust, aby vydírali peníze pro Izrael a svůj vlastní prospěch. Hned po válce celá kampaň začala útokem na norimberský soud, když různé osobnosti, ale hlavně Charles Lindbergh, který již před válkou sympatizoval s Hitlerem, kritizovaly řízení před soudem jako frašku spravedlnosti a odsoudily též program denacifikace. Tato kritika byla popudem pro popírání Holocaustu.

Popíráním Holocaustu se nezabývá velké organizované hnutí, nýbrž několik neodvislých skupin a individuí publikuje a rozdává literaturu a letáky nebo prohlašuje na schůzích, že Holocaust se nekonal a že je to židovský vynález. To, a nacisty zasetý antisemitismus, je jim společné. Zajímavé je, že mnoho těchto osob se řadí mezi intelektuály a chce vyvolat dojem, že jejich názory a falšování historie jsou výsledkem seriózního bádání, a že proto revizionismus má být považován za seriózní hnutí.

Revizionisté napsali už celou řadu knih, rozdali spoustu letáků a pamfletů, jen aby přesvědčili svět, že Holocaust se nekonal a Židé nebyli vražděni. Oni ovšem Židy nelitují, ale popírají jejich vraždění, jen aby mohli ty Židy, kteří přežili, obžalovat z jediného: sami vynalezli Holocaust, aby Židé a Izrael zbohatli. Hlavní motivy revizionismu jsou proto očividné sympatie s nacismem a antisemitismus. Připouštějí, že antisemitismus způsobil Holocaust, ale kdyby se mohlo prokázat, že se nekonal, že to byl vlastně židovský vynález, pak antisemitismus by podle nich byl oprávněný. Hlavní cíle všech neonacistických skupin jsou rehabilitovat národně socialistický režim a propagovat antisemitismus a antisionismus. Přesvědčují americkou veřejnost, že Holocaust je nástrojem, kterým Židé a Izrael vydírají a získávají finanční a vojenskou pomoc, což působí velké nesnáze amerického poplatníka.

Revizionisté trvají na tom, že Němci nikdy neplánovali zavraždění Židů, že plynové komory nikdy nebyly použity k takovému účelu. Je pravda, že se dosud nenašel žádný Hitlerův písemný rozkaz o jejich likvidaci. Pravděpodobně se nikdy nenajde, protože je známo, že Hitler málokdy dával písemné rozkazy a že nacisté byli velmi opatrní, aby zakryli stopy svých zločinů. Víme, že používali zvláštní terminologii, jako „Sonderbehandlung" nebo „Gesamtlösung" což ve skutečnosti znamenalo, že Židé mají být vyvražděni. Ysrael Gutmann uvádí, že Himmler v říjnu 1943 mluvil k důstojníkům o likvidaci Židů a řekl: „o tom nikdy nebudeme mluvit veřejně". Dále uvádí, že Martin Bormann vydal v červenci 1943 Hitlerovým jménem rozkaz, kterým zakázal zmiňovat se o celkovém řešení (Gesammtlösung) a žádal své lidi, aby tvrdili, že Židé byli odvezeni kamsi na práci, (Ysrael Gutmann, Defying the Holocaust, The Hebrew University Jerusalem). Konečně konference ve Wannsee je důkazem toho, že systematické vraždění Židů bylo plánováno a uskutečněno, což dokazují mnohé dokumenty a svědectví nejen Židů, ale též Němců a lidí jiných národností. Tvrzení revizionistů, že plynové komory a krematoria byly používány pouze z důvodů

zdravotních, bylo vyvráceno především dokumenty a svědectvími Němců, kteří sloužili v koncentračních táborech. Poslední výzkumy by měly revizionistům konečně znemožnit zapírání o vražedném používání plynových komor a krematorií. Badatelé nyní mohou využívat ruské archívy a profesor Gerald Fleming (University of Surrey, Anglie) právě tam našel nepopíratelný důkaz o skutečném účelu těchto zařízení. Sovětská armáda zabavila téměř celý archív koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Tam jsou přesné údaje nejen o tom, kolik stála krematoria peněz, ale též detailní kalkulace, kolik těl je denně možné spálit. Plynové komory a krematoria byly dodány a postaveny podle plánu firmy Topf & Söhne v Erfurtu. Čtyři inženýři, kteří řídili konstruování a postavení plynových komor a krematorií, byli krátce po válce vyslechnuti Sovětskou armádou a potvrdili, že znali účel těchto staveb a dokonce zařízení technicky upravili tak, aby se mrtvoly co nejrychleji spalovaly. Stejné archívy a tentýž materiál použil Claude Pressac v nové knize The Auschwitz Krematoria: The Machinery of Mass Slaughter, ve které uveřejnil technická data a korespondenci týkající se plynových komor a krematorií. Pressac byl žákem Roberta Faurissona, který tvrdí, že plynové komory neexistovaly. Řekl rovněž korespondentovi New York Times: „Nikdo mi nemohl dát uspokojivé vysvětlení, jak byla ta masová vražda technicky možná . . . Proto jsem měl ohledně Holocaustu pochyby, a ty mě vedly k tomu, že jsem dvanáct let bádal. Myslím si, že moje kniha přinesla definitivní zdokumentovaný důkaz o tom, jak masové vraždění bylo spácháno, a tím definitivně vyvrací revizionistické teorie. Revizionisté teď mají vědecký důkaz ohledně plynových komor". Sám byl původně jedním z nich, ale tyto důkazy našel v sovětských archívech a uznal, že neměl pravdu.

Argumenty revizionistů v Americe jsou celkem stejné jako v Evropě. V určitých věcech se dokonce vždy odvolávají na evropské neonacisty, revizionisty a antisemity jako na Roberta Faurissona. Stejně jako v Evropě se v Americe diskutuje, kolik Židů bylo vlastně zavražděno. Nejvýznamnějším americkým revizionistou je Arthur Butz, profesor elektroinženýrství na Northwestern University, jenž odhaduje, že snad tři a půl miliónu Židů zmizelo, ale „pouze" 200 000 prý bylo z různých důvodů „popraveno". Co se stalo se zbytkem? Butz si myslí, že část během války ztratila kontakt s příbuznými a takovým způsobem zmizela. Butz má velkou fantazii. Domnívá se, že druhá část Židů ilegálně přišla do Spojených států, změnila svá jména a ztratila se ve velkých městech. Jeho kniha The Hoax of the Twentieth Century vyvolala rozkol na univerzitě a rektor univerzity prohlásil, že hrubá zkreslení v knize jsou „opovržlivou urážkou mrtvých a pozůstalých".

Američtí revizionisté též zpochybňují správnost svědectví židovských a německých svědků a obviňují Židy, že falšovali deníky, aby dosáhli svého cíle. Především napadají deník Anny Frankové, protože prý má několik znění a část údajně psal její otec Otto Frank.

Je zajímavé, že přesto, že Holocaust byl již nade vší pochybnost prokázán, revizionisté dosáhli toho, že jejich hypotéza je projednávána na různých mís-

tech. Velmi často je to důsledkem americké zásady, že je nutno vyslyšet obě strany. Revizionisté stále doufají, že přesvědčí mládež a hlavně ty, kdo nemají tušení o historii nebo zapomněli dobu války a Hitlera. To se jim někdy daří, protože mnozí z nich se vydávají za legitimní vědce a předstírají, že celé hnutí je vědecky vedeno a zaměřeno na získání intelektuálů. Například v lednu 1983 jakýsi lékař v Miami Herald tvrdil, že se Holocaust nikdy nekonal, že šest miliónů Židů nežilo, a Židé postavili krematoria dodatečně, když obnovovali táborové budovy. Pan doktor byl naivní a „vědec".

Je s podivem, že přesto, že tvrzení revizionistů bylo ohromujícími důkazy vyvráceno, se jim stále daří prezentovat svou tézi zejména inzeráty v univerzitních a jiných novinách. Univerzitní úředníci i studenti někdy vysvětlují, že odmítnutí inzerce by porušilo princip svobody slova. Celá řada univerzit však odmítla propagandu revizionistů, kteří rozdávali svou literaturu a noviny studentům nebo je dávali k dispozici v budovách, kde si je studenti mohli vzít. Například na univerzitách v New Jersey nechali nedávno neonacisté noviny s titulem The Truth at Last (Konečně pravda). Obsah je antisemitský a popírá všechno, co souvisí s Holocaustem. Výzva k předplacení novin je odůvodněna tím, že Izrael využívá sympatií vyvolaných legendou o Holocaustu, aby získávali miliardy ve „foreign aid" (zahraniční pomoc) a především na americkém daňovém poplatníkovi „. . . to není poctivé a vaše pomoc může znemožnit tento ohromný podvod navždy. Předplaťte The Truth at Last . . ." (Příloha 1).

Cílem revizionistů nejsou pouze univerzity, ale též žáci středních škol, kteří mohou být snadnější obětí propagandy. Časopis Frontline (Antidefamation League, B'nai B'rith) napsal, že na jedné střední škole v Californii přednášel revizionista a že škola tam pozvala člověka, který přežil Holocaust, aby odpověděl. ADL zakročila a vyrozuměla školu o tom, že revizionisté věnují pozornost zvláště žákům a učitelům tohoto typu škol, přičemž skrývají svůj antisemitismus pod záminkou „akademického výzkumu". Revizionisté se též pokouší ovlivňovat veřejné mínění tím, že bombardují hlavně venkovské noviny letáky se svou propagandou a falešným výkladem o plynových komorách nebo o deníku Anne Frankové (viz příloha 2).

Asi nejdůležitější institucí revizionistů je Institute for Historical Review v Torrance v Californii, který se vydává za vědecký ústav. Institut byl založen v roce 1979 pod rouškou vědeckého bádání jako hlavního východiska pro popírání Holocaustu. Založení IHR bylo myšlenkou Willis A. Carta, který předsedal krajně antisemitské Liberty Lobby ve Washingtonu a vydává deník Spotlight. Ten má více než 100 000 předplatitelů a propaguje pseudovědecký a revizionistický výklad druhé světové války a samozřejmě především Holocaustu. IHR je „vědeckou" filiálkou Liberty Lobby a má mimo jiné za úkol infiltrovat obec historiků a přesvědčit je, aby se debat a kongresů Institutu účastnili. Institut je historikům nabízen v dopisech, které rozeslal jako „nakladatelství, které se nebojí čelit historické realitě". Tuto „historickou realitu" uveřejňuje v časopise Journal of Historical Review, který vydává. Do něj přispívají pouze revizionisté.

Žádný seriózní historik by do něj nenapsal. Jeho jediným úkolem je dokázat, že Holocaust se nekonal a že nacisté nebyli tak zlí. V roce 1979, kdy Institut usiloval o pozornost veřejnosti, nabízel 50 000 dolarů každému, kdo by prokázal, že Židé byli vražděni v plynových komorách. Pan Mel Mermelstein, který přežil Osvětim, poslal Institutu deklaraci o vlastních zkušenostech a též jména svědků a znalců z řad vědců. Když nedostal žádnou odpověď, žaloval Institut a spor vyhrál. Institut byl odsouzen k tomu, aby zaplatil panu Mermelsteinovi 50 000 dolarů a nadto 40 000 dolarů bolestného. Soud též Institutu nařídil poslat panu Mermelsteinovi dopis s omluvou za citové utrpení způsobené jemu a jiným, kteří přežili Osvětim. Nevýhodou tohoto sporu bylo zaměření pozornosti široké veřejnosti právě na Institut, což bylo v jeho zájmu.

Každoročně pořádané konference Institutu dávají revizionistickým historikům příležitost prezentovat výsledky „bádání" o smyšlenosti Holocaustu a poskytují prostor především pro vystoupení neonacistů a antisemitů.

Mnoho revizionistů je velmi aktivních v šíření protižidovské propagandy v souvislosti s Holocaustem a tvrzením o nemožnosti plynových komor a krematorií. Několik z nich je činných v Institut for historical Review. Starý neonacista Mark Weber je v Institutu redaktorem a uveřejnil zde celou řadu článků jako například The Holocaust Let's Hear Both Sides. Tvrdí v něm, že nejsou důkazy o tom, že by Hitler vydal rozkaz k vyhlazení Židů nebo že by věděl o programu vyhlazení. Nebezpečnější než Weber je Bradley Smith, který rovněž spolupracuje s Institutem. Spolu řídí tak zvaný Committee for Open Debate on the Holocaust v Los Angeles. Metodou tohoto výboru je zveřejňování inzerátů ve vysokoškolských novinách, což vyvolalo velké rozpory na univerzitách, především v otázce pravdivosti Holocaustu. Smithovi se podařilo uveřejnit inzeráty asi v patnácti univerzitních novinách, přičemž však dalších třicet to odmítlo. Rutgers University a Ohio State University vrátily peníze, inzerát sice uveřejnily, ale současně otiskly článek, který jeho tvrzení vyvracel. Obsahem inzerátů bylo tvrzení, že Židé byli diskriminováni jako „nepřátelé státu a podporovatelé mezinárodního komunismu". Příčinou smrti Židů prý byl tyfus a nikoliv plynové komory, které byly údajně používány pouze na dezinfekci zavšivených šatů. Inzerát dále uváděl, že údaj o šesti miliónech mrtvých Židů byl nezodpovědným přeháněním. Když inzerát otiskly noviny Duke University, katedra dějepisu uveřejnila toto prohlášení: „. . . Historická zkoumání velkých událostí (například americké revoluce) se netýkají aktuálnosti těchto událostí, nýbrž jejich historické interpretace . . . Mezi historiky není sporu o aktuálnosti Holocaustu . . . Není pochyb o tom, že nacistický stát systematicky vyhladil milióny Židů, Romů, . . .".

Jedním z největších šarlatánů revizionistického hnutí je Fred Leuchter, který se vydával za „vedoucího inženýra" firmy Leuchter Associates v Bostonu. Firma se specializuje na plynové komory a navrhuje a vyrábí nástroje pro popravy, které se pak používají v trestnicích ve Spojených státech. Leuchter tedy tvrdil, že je odborníkem, navštívil Osvětim, Birkenau a Majdanek. Výsledkem jeho „bádání" bylo prohlášení, že v koncentračních táborech nebyly žádné plynové

komory pro popravy. Svůj „výzkum" zveřejnil v malé knížce The Leuchter Report: The End of a Myth. Ernst Zundel v procesu s Leuchterem dal dobrozdání jako znalec plynových komor, publikoval jeho práci v nakladatelství Samizdat publishers v Torontu. Vyšlo najevo, že Leuchter se sice vydával za inženýra, ale nikdy nesložil potřebné zkoušky a dosáhl pouze hodnosti B.A. (Bachelor of Arts) v oboru dějepisu. Byl obžalován, ale před procesem podepsal v červnu 1991 prohlášení, v němž přiznal, že se neoprávněně vydával za inženýra jak v korespondenci, tak v nabídkách trestním ústavům, i ve své knize. Zároveň ovšem obvinil Židy, že způsobili všechny jeho obtíže.

Leuchter Report však revizionisté stále používají jako jeden z nejdůležitějších pramenů a důkazů pro své tvrzení, že Židé nebyli v plynových komorách, které se prý na to nehodily, vražděni.

Leuchter byl v Polsku, aby před soudem mohl jako znalec vypovídat, že plynové komory v koncentračních táborech se nehodily na vraždění lidí a že krematoria by neměla kapacitu na spálení tolika mrtvol.

Ernst Zundel byl stíhán v Kanadě, že úmyslně uveřejňoval falešné zprávy, které mohly způsobit škody sociální nebo rasové toleranci. Zundel je zuřivým neonacistou a jeho nakladatelství rozesílá jeho jedovatou revizionistickou literaturu nejen po Spojených státech, nýbrž rovněž po Německu a Jižní Americe. V roce 1985 byl Zundel odsouzen na patnáct měsíců žaláře za šíření falešných zpráv a úmyslné publikování falešných tvrzení o Holocaustu. Tento rozsudek byl zrušen odvolacím soudem pro omyly v zákonu. Na druhé soudní řízení si Zundel pozval celou řadu známých revizionistů jako svědky — mimo jiných Leuchtera a známého obhájce nacistů Davida Irvinga, ale byl znovu odsouzen do žaláře. Nejvyšší kanadský soud však znovu zrušil trest, tentokrát z toho důvodu, že je protiprávní zakázat šíření falešné zprávy, a proto zákon, který to zakáže, je neústavní. Zundel tak může pokračovat v šíření falešných zpráv a obviňování Židů.

Jak již bylo řečeno, revizionisté nemají žádnou ústřední organizaci a mnozí z nich jednají na vlastní odpovědnost. Mimo již zmíněné existuje celá řada jednotlivců, kteří veřejně dávají najevo svou nenávist k Židům a popírají Holocaust. Rozdávají letáky, dávají inzeráty do novin a snaží se různými způsoby ovlivňovat veřejnost. V Oregonu například měl jeden z nich tu drzost, že nabízel 50 000 dolarů, které určitě neměl, za důkaz o tom, že třeba jen jedna jediná plynová komora byla v nacisty obsazeném území užita pro účel genocidy. I když revizionisté nejsou organizováni, jsou nebezpeční. Přesto, že o Holocaustu bylo vydáno mnoho knih, přesto, že jsou na středních školách organizovány kurzy o Holocaustu a přesto, že jsou konány tryzny a přednášky lidí, kteří přežili Holocaust, jsou tyto strašné události přece jen vzdáleny skoro padesát let. Vyrostly nové generace lidí, kteří si nedovedou představit takovou surovost člověka k člověku a neznají dějepis — v učebnicích toho stojí o Holocaustu málo — stávají se lehce obětí revizionistické propagandy.

Co dělat, jaká je reakce židovské pospolitosti na lživou propagandu revizio-

nistů? Diskutovat se s nimi nedá, i když by to bylo jejich největší přání, protože by se tím uznala jejich legitimita. Židé v Americe si uvědomují, jak je důležité působit proti revizionistické propagandě. Musí přesvědčit mladou generaci o tom, že tvrzení revizionistů jsou nepravdivá a tendenční, že jsou namířena proti Státu Izrael, jsou antisemitská a snaží se jimi rehabilitovat Hitlera a jeho režim. Židovské organizace jako American Committee, ale hlavně Anti Defamation of B'nai B'rith dělají vše, aby vyvrátily pomluvy a nepravdivá tvrzení revizionistů. Braun International Center for Holocaust Studies — Anti Defamation Leaque — pořádá semináře pro učitele, podílí se na přípravě školních osnov, vydává (a rozdává) knihy a obrazový materiál, pořádá konference a symposia. Braun Center vydává časopis Dimensions. A journal of Holocaust Studies, Anti Defamation Leaque též často intervenuje u školních a univerzitních úřadů, aby bránily vystoupením revizionistů. Jedna střední škola v Californii odvolala debatu „O pravdě o Holocaustu" poté, co Anti Defamation Leaque protestovala a v dopise tamním učitelům vysvětlila, že legitimují „mylnou a lživou" propagandu revizionistů, jestliže postaví revizionistickou platformu na stejnou úroveň jako skutečnou historii Holocaustu (ADL Frontline, září 1993). Nová Muzea Holocaustu ve Washingtonu a v New Yorku ovšem též významně působí proti revizionistické propagandě.

Přes všechno úsilí, přes všechny důkazy se však revizionisté nevzdávají svých nepravdivých tvrzení a hodlají zkreslovat i sebenezvratnější důkazy. Antisemitismus a nenávist k Izraeli zůstávají podstatou revizionistické propagandy. Americká židovská pospolitost jim bude muset čelit i v budoucnu, především za pomoci šíření nejnovějších poznatků a vědeckém výzkumu dějin Holocaustu.

Profesor dr. Fred Hahn se narodil 28. května 1906 ve Staňkově. Studoval práva a politické vědy na Univerzitě Karlově v Praze. V roce 1939 emigroval do USA, kde roku 1947 získal státní občanství. Na Kolumbijské univerzitě v New Yorku získal roku 1951 titul Master of Arts. Do roku 1964 profesor na Trenton State College, od roku 1977 hostující profesor Univerzity ve Frankfurtu nad Mohanem, od roku 1980 spolupracovník Institutu pro střední a východní Evropu Kolumbijské univerzity. Člen řady nadací a spolků, čelný představitel Society for History Czechoslovak Jews. Autor knih Marxisté a utopičtí socialisté, 1965; Dějiny Ruska, 1968; Stürmer, 1978. Spoluautor řady dalších prací.

ATTEMPTS TO RECIVLE THE HISTORY OF HOLOCAUST IN AMERICA

Fred Hahn

Resume

The average American has no knowledge about the Holocaust, or very little or he denies that it happened. This inconceivable because in the United States many Holocaust survivors live and the Jewish organisations publish a lot of material in order to inform the public and many states include the teaching of the Holocaust into their curricula . . . Terezin however is not well known. The Holocaust for the American is Osvětim, Dachau, Buchenwald and Bergen-Belsen. 22 percent of Americans do not know what the Holocaust was, 10 percent describe it incorrectly. 20 percent of the students in the high schools and 22 percent of the students in the high schools and 22 percent of mature people believe it possible that the Holocaust never happened and 12 percent do not know if it was possible. 20 percent believe it not important that the Holocaust become part of the curriculum in elementary and in high schools. The generation which lived through the Holocaust is slowly dying out. The young generation however learns about the Holocaust as far away history and cannot imagine that a civilized people like the Germans was able to commit inhuman crimes only because their victims were Jews. The revisionists (or better deniers) try to seduce and to convert these young people with a lot of propaganda and publications claiming that the tales of cruelties and murders are just a myth.

The deniers of the Holocaust are not a large organized movement, but a few independent groups and individuals who print and distribute literature and leaflets which claim that the Holocaust is only a Jewish invention in order to extort money for Israel and for personal enrichment. Many of the deniers are intellectuals who want to make the impression that their claims are the result of serious research. Motives and goals of revisionism are to rehabilitate the nationalsocialist regime and to propagate anti-Semitism and anti-Zionism.

The deniers claim that the Nazis never planned to murder the Jews and that the gas chambers never were used for this purpose. It is true that up to now no written order by Hitler to exterminate the Jews has been found but it is known that Hitler very seldom gave written orders and that the Nazis did everything possible to conceil their crimes.

The latest research should make it immpossible for the revisionist to deny the use of the gas chambers and crematoria for the mass murder of the Jews. The Russian archives are now open and there even the former denier Jean Claude Pressac, convinced himself about the true nature of gas chambers and crematoria. The results of his research were published in a book **The Auschwitz Crematoria, The Machinery of Mass Slaughter.** Despite the fact that the claims of the deniers have been proven wrong they still succeed in lecturing at universites and in advertising in college and university newspapers. University officials and students often explain that denial to publish the advertisment would violate the principle of free speech.

The question is what to do about the hate propaganda of the deniers. Discussions are out of the question. The revisionists would not like anything better than to receive free publicity. It is important to counterattack and to convince the young generation that the claims of the deniers are false and not true, that they are anti-Semites and want to rehabilitate Hitler and his regime. The Jewish organizations especially the Anti-Defamation League of B'nai B'rith do everything possible to counteract the untrue and hateful claims and propaganda of the deniers. Despite all the proofs that the claims of the revisionists are untrue and only Nazi and anti-Semitic propaganda they do not give up. Antisemitism and hate of Israel are the goals of the propaganda of the deniers.

VERSUCHE, DIE GESCHICHTE DES HOLOCAUST ZUM BEWUSSTSEIN IN AMERIKA ZU BRINGEN

Fred Hahn
Resümee

Der durchschnittliche Amerikaner weiß entweder gar nichts oder sehr wenig über den Holocaust, oder er bestreitet, daß er stattfand. Dies ist unbegreiflich, denn in den Vereinigten Staaten leben viele, die den Holocaust überlebt haben, die jüdischen Organisationen veröffentlichen viel Material, um die Öffentlichkeit zu informieren, und in vielen Staaten gehört der Unterricht über den Holocaust zum Lehrplan. Theresienstadt ist jedoch nicht gut bekannt. Für die Amerikaner bedeutet der Holocaust Auschwitz, Dachau, Buchenwald und Bergen-Belsen. 22 % der Amerikaner wissen nicht, was der Holocaust war, 10 % beschreiben ihn nicht richtig. 20 % der Oberschulstudenten und 22 % Erwachsene halten für möglich, daß der Holocaust nicht stattfand und 12 % wissen nicht, ob er möglich war. 20 % halten es für nicht wichtig, daß der Holocaust zum Bestandteil der Lehrpläne an Grund- und Oberschulen wird. Die Generation, die den Holocaust erlebte, stirbt langsam aus. Die junge Generation lernt über den Holocaust als über eine weit entfernte Geschichte und kann sich nicht vorstellen, daß ein zivilisiertes Volk wie die Deutschen unmenschliche Verbrechen zu begehen vermochte, nur weil ihre Opfer Juden waren. Die Revisionisten (oder besser gesagt Bestreiter) versuchen, die Jungen Leute mit viel Propaganda und vielen Publikationen zu verführen, indem sie behaupten, die Berichte über Grausamkeiten und Morde seien erfunden.

Die Bestreiter des Holocaust bilden keine große organisierte Bewegung, sondern mehrere unabhängige Gruppen und Individuen, die Literatur und Flugblätter drucken und verbreiteten, in denen steht, der Holocaust sei nur eine jüdische Erfindung mit dem Ziel, Geld für Israel und zur persönlichen Bereicherung zu erpressen. Viele der Bestreiter sind Intellektuelle, die den Eindruck erwecken wollen, ihre Behauptungen seien das Ergebnis seriöser Forschung. Motiv und Ziel des Revisionismus sind, das nationalsozialistische Regime zu rehabilitieren und Antisemitismus und Antisionismus zu verbreiten.

Die Bestreiter behaupten, die Nazis hätten nie die Juden ermorden wollen und die Gaskammern seinen nie zu diesem Zweck benutzt worden. Es ist richtig, daß bis jetzt kein schriftlicher Befehl Hitlers zur Vernichtung der Juden gefunden wurde, es ist jedoch bekannt, daß Hitler sehr selten schriftliche Befehle gab, und daß die Nazis alles Mögliche taten, um ihre Verbrechen geheim zu halten.

Die letzten Untersuchungen sollten es den Revisionisten unmöglich machen, den Gebrauch von Gaskammern und Krematorien zum Massenmord an den Juden zu bestreiten. Die russischen Archive sind jetzt offen, und dort hat sich der ehemalige Bestreiter Jean Claude Pressac selbst über den wahren Charakter der Gaskammern und Krematorien überzeugen können. Die Ergebnisse seiner Forschung wurden in dem Buch **Die Krematorien von Auschwitz, die Maschinerie des Massenmordes** veröffentlicht.

Obwohl bewiesen wurde, daß ihre Behauptungen falsch sind, setzen die Bestreiter ihre Vorlesungen an den Universitäten fort und veröffentlichen Anzeigen in Schul- und Universitätszeitungen. Universitätsbeamte und Studenten erklären oft, daß ein Verbot der Veröffentlichung dieser Anzeigen die Grundsätze der Freiheit des Wortes verletzen würde.

Es besteht die Frage, was mit der Haßpropaganda der Bestreiter zu tun ist. Diskussionen kommen nicht in Frage. Die Revisionisten würden sich nichts mehr wünschen als öffentliche Publizität. Es ist wichtig, zum Gegenangriff überzugehen und die junge Generation zu überzeugen, daß die Behauptungen der Bestreiter falsch sind, daß es Antisemiten sind, die Hitler und sein Regime rehabilitieren wollen. Die jüdischen Organisationen, besonders die Anti-Defamation League des B'nai B'rith machen alles Mögliche, um die unwahren und gehäßigen Behauptungen und die Propaganda der Bestreiter zu bekämpfen. Trotz all den Beweisen, daß die Behauptungen der Revisionisten falsch und bloß nazistische und antisemitische Propaganda sind, geben sie nicht auf. Antisemitismus und Haß gegen Israel sind die Ziele der Propaganda der Revisionisten.

Experts Lower Holocaust Numbers

(The Holocaust is important because it is the basis for the special considerations granted Israel in foreign aid, immigration refugee rights, and military aid. We have been instilled with feelings of guilt for allegedly failing to save the Jews. Germany has given Israel $50 billion and the U.S. has given them $54 billion since 1970. This is an astounding total of over $100 billion and constitutes a very heavy burden on the taxpayers.)

THE TRUTH AT LAST

ISSUE NO. 348 — 25 Cents Per Copy

Historians Question Holocaust

Jewish Leader Says Holocaust Count Too High

Raoul Hilberg is the leading Jewish expert on the holocaust. He has written books on the subject and lectured world wide. Today Hilberg says that the number of Jews who perished in the holocaust should be reduced from 6 million to about 5 million. Hilberg stated in an interview with The Jerusalem Post of June 28, 1986: *"The 6 million figure was adopted very early. It was based*

Rabbi Stefan Wise predicted a holocaust on Nov. 25, 1942 before it could have possibly occurred

Lavrenty Beria, Jewish head of the Soviet KGB, announced that he had discovered a holocaust.

mainly on hearsay evidence and crude calculations of the World Jewish Congress. The rounded toll is between 5 and 6 million. Historians do not wish to risk a finding below the 5.5 million threshold. Maybe we have to rethink the figure of 6 million."

It has long been maintained that 4 million of the 6 million died at Auschwitz. Newsweek Magazine of May 15, 1989 states that Jewish "experts" on the subject now say the true figure of Jewish deaths at Auschwitz is about 1 million. This now cuts the Jewish death toll figure in half down to 3 million !

The Germans are meticulous record keepers and the Soviets seized all of their documents from Auschwitz and classified them *"top secret !"* On Sept. 28, 1989 the Russian government, for the first time, allowed the Red Cross to have access to its archives on Auschwitz. They were given the 46 books which document the dates and cause of death of the 70,000 people who actually died during 1942-43. The books for 1944 are missing, however using these figures as a guide fewer than 100,000 could have died of all causes during the final year of the operation of this giant industrial complex. The Red Cross sought in vain to obtain these records for 25 years. This reduces the holocaust death count to around 2 million. It was the Soviets, under the Jewish KGB head Lavrenty Beria, who promoted the false 4 million Auschwitz death figure upon an unsuspecting world. (Beria headed the communist KGB secret police - from 1938 to 1953.)

The Rapidly Vanishing Holocaust

Israel's leading holocaust "scholar" is Yehuda Bauer. He told the New York Times on Nov. 12, 1989 that, *"the number of Jews murdered at Auschwitz is far fewer than commonly reported."*

The impossibility of such mass killings has been made clear with the new Russian openness which has allowed unbiased investigators into the camps. Rabbi Marvin Hier, Dean of the Simon Wiesenthal Holocaust Center in Los Angeles stated on Oct. 2, 1985 that there were positively no gas chambers in any camp on German soil. He said the gas chambers only existed at the Auschwitz, Maidanek, Birkenau and Belzec camps in Poland. The Communists and Zionists did everything within their power to prevent any outside examination of these facilities.

Fred Leuchter is America's foremost gas chamber expert. In 1988 he conducted an on-site investigation of the supposed *"gas chamber"* extermination facilities at

(Continued on page 2.)

Leaders Ignored Holocaust

"Why didn't the Allies stop the holocaust ?" - is the never ending cry of the professional holocaust organizations. They have even referred to America as *"the land of the holocaust memorials."* In every city of any size there stands a large and often grotesque holocaust memorial.

The Jewish produced films such as "Holocaust" and "Winds of War" make the holocaust the most preeminent event of World War II ! They say that even the "D-Day Invasion of France" - le inconsequential when compared to the holocaust. With an ever growing number of people doubting that any holocaust ever occurred Minna Issler in Israel wrote in "The Jerusalem Post":

"The danger posed by those who do not believe in the holocaust is that millions of others, who today feel indirectly guilty for the holocaust for having failed to do anything, will wholeheartedly accept this new line of propaganda which eradicates their guilt feelings. And once these guilt feelings are gone they can be persuaded that the Jews made fools of them."

Famous Men On Holocaust

Winston Churchill wrote six massive volumes entitled, "The Second World War." He did not write one line about any holocaust.

Gen. Dwight Eisenhower wrote his biography of the war, "Crusade in Europe," without mentioning gas chambers or the extermination of Jews.

Truman and Roosevelt left voluminous letters, notes and other records without a single word about a holocaust of Jews. Even the powerful Jewish figures in the Roosevelt administration such as Baruch, Lehman,

Fred Leuchter, first to investigate holocaust at Auschwitz.

Historian, David Irving, could find no German order or plan for holocaust.

Frankfurter and Roseman - all wrote extensively of their days in politics - yet never uttered a word about any holocaust. Today the Jews attack Pope Pius XII for not, *"rising to the defense of the Jews being gassed."*

Beria Invented Holocaust

The first announcement that a holocaust of Jews had been discovered came from Lavrenty Beria (Jewish head of the Soviet KGB secret police.) He, in effect, proclaimed to the world -

"Look what we have found - a holocaust of Jews has taken place - but only in camps in Poland - which we cannot allow you to examine!"

The reason Churchill, Eisenhower, the Pope and all the others didn't bother to join in the hysteria over the alleged holocaust is because they knew it never occurred. They had access to the same information which David Irving discovered in the British archives. He writes:

"As late as Aug. 1943 the head of the PWE minuted the Churchill Cabinet secretly that despite the stories they were putting out, there was not the slightest evidence that such contraptions (gas chambers) existed, and he continued with a warning that stories from Jewish sources in this connection were particularly suspect !"

Irving stresses that no German order or plan has ever been discovered which mentions any holocaust. The British broke the German secret "Enigma Code" and read every message they sent. Nothing was found about exterminating Jews !

"The Abandonment of The Jews," a 1984 book by David Wyman launched this new attack against the long deceased WW II leaders for "having done nothing to save the Jews from the holocaust." This question of the holocaust does not diminish with time - it grows with each passing month as more and more movies and TV "specials" ever more forcefully promote the holocaust story.

The largest holocaust memorial in the world will soon open on government property facing the Lincoln Memorial and Washington Monument on the Mall in Washington. This is the most prestigious location in America. Hundreds-of-thousands of tourists visit there now they will be brainwashed with holocaust propaganda.

A Guilt Complex

This cunning museum makes you "a victim of the holocaust." Visitors will be given a bracelet to wear with the name of a gassed Jew inscribed on it.

This is cleverly designed to instill a guilt complex within all Gentiles which will thereby enable organized Jewry to further exploit America which has become a puppet of Israel - in the field of foreign aid, (Israel being the largest recipient), the International Monetary Fund, (money cannot be loaned to any country considered unfriendly to Israel.) The Jewish Lobby is able to dictate to a majority in the Senate and House over what is in the best interest of Israel and Jews everywhere. That which is in the best interest of Americans, Arabs or any other party is of secondary importance - to that of the survivors and descendants of the 6 million victims of the holocaust !

Ukázky vysoce antisemitských novin „The Truth at Last"

Soap Accusation A Hoax

Rabbi Wise First Invented Soap Charge

Prof. Yehuda Bauer is the head of the "Holocaust Department" of Hebrew University in Israel. On April 15, 1990 he stated that the accusation that the Germans made soap out of dead Jews, was false.

Rabbi Stephen Wise was the powerful head of both the American Jewish Congress and the World Jewish Congress during WW II. In Nov. 1942 he charged:

"Jewish corpses are being processed into such war-vital commodities as soap, fats and fertilizer by the Germans. They are even exhuming dead Jews from their graves, and paying Germans fifty marks for each body they dig up."

War Crimes Trial Charge

Soviet Chief Counsellor of Justice, L.N. Smirnov, at the Nuremberg War Crimes Trial presented a *"bar of human soap"* as evidence, "Exhibit USSR-393." Smirnov stated:

"The same base minds which created the gas chambers produced soap from human bodies for industrial purposes."

In his closing argument preceding the death sentence for Germany's war time leaders the Chief British Prosecutor, Sir Hartley Shawcross charged: *"On occasion, even the bodies of the victims were used to make soap."* In handing down the death sentence the Tribunal said that the court, *"found that attempts were made to utilize the fat from the bodies of the victims in the commercial manufacture of soap."*

Later Dr. Rudolf Spanner was arrested as the accused head of the "Jewish soap" project at the Danzig Institute. However, after a thorough investigation all legal proceedings against Dr. Spanner were quietly dropped. In Jan. 1968 the German prosecutors office released a report that its inquiry had determined that no soap from human corpses was ever made. It would be 22 years later before this is admitted by Israeli "experts" and only then was it published in the back pages of our daily press.

On Display In Atlanta

The Jews erected a holocaust memorial in the Greenwood Cemetery in Atlanta. Here we are - two years after it was admitted in Israel that no Jews were turned into soap that four bars of "Jewish soap" still remained buried in front of the memorial. On Holocaust Day each year local Jews gather to weep and wail in front of the soap plaque. The marker reads: *"Here rest four bars of soap, the last earthly remains of Jewish victims of the Nazi Holocaust."* The Atlanta Jewish Times quoted Lola Lansky, who attended the "sacred ceremony," when the soap was buried in 1970. She recalled *"It was a small pine box draped with a tallit. It was so pitiful to see what people can do to each other."*

Thus a hoax can seriously affect those who believe in it as well as those who were hanged at Nuremberg for the holocaust and this soap business.

Grave marker at Atlanta holocaust memorial in Greenwood Cemetery. It reads: *"Here Rest Four Bars of Soap, The Last Earthly Remains of Jewish Victims of The Nazi Holocaust."*

Soap Story Discounted

(From Jewish Press 5/7/90)

Tel Aviv (JTA) — Professor Yehuda Bauer, head of the Hebrew University's Holocaust history department and regarded as one of the foremost researchers of the Holocaust, has denied the frequently quoted charge that the Nazis used the bodies of Jewish death camp victims to make soap.

The technical possibilities for transforming human fat into soap were not known at that time, Bauer said at a Holocaust memorial meeting for Yom Hashoah.

Subscribe To THE TRUTH AT LAST

Special Holocaust Edition

Issue No. 360 (Regular paper is 12 pages)

Dr. E.R. Fields, Editor

(This newspaper is mailed in a plain, brown, sealed envelope)

Subscribe and Receive These Two Free Manuscripts

1) "Was There Really A Holocaust?" A mass distribution pamphlet with details about the camps.

2) "Story of Zyklon B Gas," and how it never could be used for any mass extermination.

3) Two Free back issues of this newspaper - always a mine of information.

America's Oldest Patriot's Newspaper

"Now in our 28th year."

THE TRUTH AT LAST

P.O. Box 1211 • Marietta, Georgia 30061

Check Rate Desired:

1 year subscription	$15	☐
6 month subscription	$8	☐
4 month trial sub.	$5	☐

(Includes both manuscripts)

Name _____

Street _____

City _____

State _____ Zip _____

Help Awaken America To The Holocaust Hoax Help Us Distribute ONE MILLION Extra Copies - Order At These Bargain Rates:

5 copies	$1
20 copies	$3
35 copies	$5
80 copies	$10
130 copies	$15
200 copies	$20
275 copies	$25
500 copies	$45
1,000 copies	$80

(Note: Add 20% for postage)

Order From:
The Truth At Last
P.O. Box 1211
Marietta, GA 30061

U.S. Concentration Camps

Germany maintained a special office to protect the rights of the inmates. Dr. Konrad Morgen was a legal investigator attached to the Reich Criminal Police. He testified at Nuremberg and his statements were never challenged. Dr. Morgan said that he had full authority to enter any concentration camp and investigate instances of cruelty and corruption on the part of the camp staffs. Dr. Morgan investigated 800 such cases in which over 200 Germans were convicted. Punishments included the death penalty and Karl Koch, the commandant of Majdanek, was executed by a German firing squad for mistreating prisoners. Would all this be possible if there was actually any policy for the mass extermination of people ? While prisoners were mistreated and killed the German government waged a constant battle to prevent this from happening !

The U.S. Japanese And The Civil War

Organized Jewry issued a "declaration of economic war" against Germany in 1933 and launched a world-wide boycott against the purchase of German products. The Red Orchestra Soviet spy ring did more damage to the German war effort than any other similar operation. It penetrated the highest echelons of the German Army. Goebbels said it cost Germany 200,000 front line soldiers. This was a nearly all Jewish-communist spy ring. Thus the Germans did not trust any member of the Jewish race and sent them to camps.

Roosevelt did the exact same thing in 1942 when he signed an order for the round up without trial or investigation of 120,000 Japanese men, women and children. They were herded into concentration camps in the desert for the duration of the war. Many were not released until Jan. 1946 ! The folly of this act was admitted by Congress which voted payments of $20,000 each to the 60,000 survivors. During the Civil War 45,000 Union soldiers were herded into the Confederate POW camp in Andersonville, Ga. It only operated during the final 14 months of the war but with food and medical supplies cut off by Sherman's "March To The Sea" nearly 13,000 federal soldiers died of starvation and typhus. Disease was so rampant that 115 Confederate guards at the camp also perished. This is exactly what happened to the inmates in Germany. This is why they are able to display the horror pictures of stacked bodies in the disease racked camps. A majority of the deaths occurred during the final six months of World War II when it was then impossible to cremate the bodies.

(Note: Don Russell, an expert on America's war against the Indians, estimates that the U.S. Army and settlers killed 1.5 million Indians. Don Russell is the author of "Custer's Last Stand", "Wild West", and "Wild West Shows." Thus we can easily see that millions of innocent people can be killed during war time.)

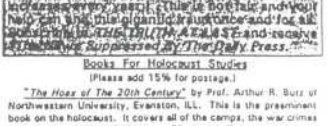

Books For Holocaust Studies

(Please add 15% for postage.)

"The Hoax of The 20th Century" by Prof. Arthur R. Butz of Northwestern University, Evanston, ILL. This is the preeminent book on the holocaust. It covers all of the camps, the war crimes trials, demographics, 369 pages, 33 photos, Only $9.95

"The Auschwitz Myth" by Wilhelm Staeglich, a prominent German judge gives an eye-witness account of what really went on inside the huge industrial complex of Auschwitz. (He was there.) The best book on this "infamous" camp ever written. 23 photos, 412 pages, Only $11.95

"Did Six Million Really Die ?" A mass distribution book, large format, giving history of holocaust and trial evidence. Only $4

"Is The Diary of Anne Frank Genuine ?" This story is the most successful "tear-jerker" in all history. But did she write the diary? How did she die (it was not by gas but typhus.) 16 photos, 66 pages, Only $3.95

"David Irving Speaks In Atlanta" detailing how he discovered that no holocaust occurred. All-New two hour Video, Only $24.95

Order From: *TRUTH AT LAST*, Box 1211, Marietta, Ga. 30061

When will THE TRUTH of THE HOLOCAUST, in all aspects, (potentially the 'Expose of the Century') be forthcoming?

GAS CHAMBER FACTS

Under oath during the Ernst Zundel trial in Canada, one of the Holocaust authorities, Raul Hilberg, author of THE DESTRUCTION OF THE EUROPEAN JEWS, pressed for scientific evidence of any kind about gas chambers anywhere in Nazi-occupied territory, could but offer the notorious "I'm at a loss." During the same trial another Holocaust authority, Rudolf Vrba, admitted the lies he told about gas chambers were errors "in good faith." He confessed that his book, I CANNOT FORGIVE, was "an artistic picture...not a document for a court." He agreed that he had never actually witnessed anybody being gassed to death, but had heard rumors! He further admitted that his written and pictorial description of Auschwitz crematoria were a result of guessing, based on "what I heard it might look like" (Cf. TORONTO SUN, Jan. 24, 1985, p. 52). Vrba turned out to be as big a fraud as Hilberg.

DIARY OF ANNE FRANK FACTS

Laboratory tests have shown that portions of THE DIARY OF ANNE FRANK were written with a ball point pen. Ball point pens were not available before 1951. It was concluded that those sections were added after Anne's death.

The Diary appears in some nine versions, not even counting the English language editions. The successive forms of the text of the DIARY, exposed by Dr. Robert Faurisson (French specialist of text and document analysis), are as follows:

I. The manuscript of Anne Frank;
II. Copy by Otto Frank, then by Otto Frank and Isa Cauvern;
III. New version of the copy by Otto Frank and Isa Cauvern;
IV. New-new version of the copy by Albert Cauvern;
V. New-new-new version by Otto Frank;
VI. New-new-new-new version by Otto Frank and the "Censors";
VII. Contact Edition (1947);
VIII. Lambert Schneider Edition (1950), radically different from the preceding one, and even incompatible with it;
IX. Fischer Edition (1955) taking up again the preceding one in a "discreetly" reworked and retouched form.

No wonder the Zionists use every conceivable legal, economic, political, defamatory and violent ploy to stop the questioning of THE HOLOCAUST. ANYTHING AND EVERYTHING TO AVOID OPEN DEBATE.

$50,000.00 OFFER

There is a standing offer of $50,000.00 to one who can prove or arrange any one of the following:

1. Prove there was one gas chamber in Nazi-occupied territory for the purposes of genocide during World War II.

2. Prove there was one person gassed in a so-called gas chamber in Nazi-occupied territory during World War II.

3. Prove there were one million Jews who died, from all causes, in Nazi-occupied territory during World War II.

4. Prove The Diary of Anne Frank is not a hoax.

5. Convince a major U.S. network to televise and show proof of televising "Tour of Auschwitz Fakes" (written and narrated by Ditlieb Felderer, born a Jew) on nationwide TV in prime time.

6. Convince a major U.S. network to televise and show proof of televising a debate on the so-called Holocaust gassings in prime time with three participants chosen by the Exterminationists and three chosen by the Revisionists. Two hour minimum.

7. Convince a major U.S. network to televise in prime time, and show proof of televising, all 122 fake Holocaust pictures shown in Udo Walendy's 'FORGED WAR CRIMES MALIGN THE GERMAN NATION', including Walendy's analytical comments.

POSTED ON USENET INTERNATIONAL COMPUTER NETWORK and ANNOUNCED ON RADIO FREE AMERICA'.

ADDED TO OFFER

8. Prove the Nazis made soap from Jewish fat.

9. Prove the Nazis made lamp shades from Jewish skin.

Gregg Clemmer
10070 S.E. Orient Drive
Boring, OR 97009

Phone/FAX: (503) 663-4950

ČEŠTÍ PARAŠUTISTÉ ZE ZÁPADU UVĚZNĚNÍ V TEREZÍNĚ — II

Zdeněk Jelínek

Bohuslav Grabovský

Dalším českým parašutistou, který byl vězněn na samotkách I. dvora terezínské Malé pevnosti byl čet. Bohuslav Grabovský. Jeho osudy nejsou tak dramatické, jako tomu bylo u Františka Pospíšila, v řadě detailů jsou však shodné.[1)]

Bohuslav Grabovský se narodil v Kylešovicích u Opavy 19. ledna 1917. Byl nemanželským synem zemědělské dělnice Františky Grabovské (nar. 1. června 1893), která pracovala v kylešovické papírně a také v továrně JUTA v Opavě. Poměrně pozdě se provdala za zedníka Františka Panáčka. Bohuslav měl ještě dvě sestry a dva bratry.

Rodina žila ve velmi nuzných poměrech, všecky děti musely od mládí vypomáhat při zemědělských pracech. Bohuslav sám byl dán „na vychování" na statek Josefa Šleze v Moravské Ostravě-Přívoze.[2)] Vychodil nejprve obecnou školu v Kylešovicích a poté měšťanskou školu v Opavě. K dalšímu studiu se nedostal, i když nesporně schopnosti měl.

Grabovský se chtěl původně vyučit zámečníkem, ale z finančních důvodů to nebylo možné, a tak musel jít hned po ukončení měšťanky vydělávat. Pracoval jako pomocný nebo jako zemědělský dělník u různých zaměstnavatelů.

Jako stavební dělník byl 18. května 1937 odveden a 1. října téhož roku nastoupil vojenskou prezenční službu u 15. pěšího pluku v Hranicích na Moravě. Úspěšně absolvoval i poddůstojnickou školu. Mezi kamarády „na vojně" byl oblíben, svými veliteli hodnocen jako kamarádský, veselý, upřímný, pořádný a ukázněný voják, velice snaživý, jevící o všechno zájem. K 1. březnu 1939 byl povýšen na svobodníka.[3)]

To už bylo po mnichovském diktátu, v jehož důsledku připadly Grabovského rodné Kylešovice do Němci zabraného území. Grabovský se tam však po svém přeložení do zálohy (1. dubna 1939) musel vrátit. Nechtěl se ale smířit ani se záborem Sudet, ani s následnou německou okupací zbytků Čech a Moravy a vznikem protektorátu. Proto se rozhodl pro odchod za hranice a se zbraní v ruce bojovat proti nenáviděným okupantům.

Nejprve se ubytoval v Moravské Ostravě-Přívozu u kpt. děl. Josefa Šleza, na jehož statku byl jako dítě vychován. V červnu 1939 se na svého ubytovatele obrátil s prosbou, aby mu pomohl dostat se přes hranice do Polska. Šlez tedy požádal o pomoc svého švagra Antonína Šuláka, zaměstnance ČSD, který měl švagra zaměstnaného v Krakově u polských železnic. To byl také první záchytný bod, kam se Grabovský po svém úspěšném přechodu hranice obrátil. Za

několik dní poslal Josefu Šlezovi dopis, kde ho žádal, aby pomohl za hranice i jeho bratrovi Karlu Grabovskému a některým jeho kamarádům. To však nešlo v praxi provést, protože Karel Grabovský byl už tehdy na práci v Německu.[4)]

Po úspěšném přechodu hranic a krátkém pobytu v Krakově se Grabovský hlásil v táboře v Malých Bronowicích, kde se později přihlásil do Cizinecké legie. Byl odeslán lodí do Francie, tam 1. srpna 1939 převzat do legie a v jejím rámci vtělen 18. srpna k 1. pěšímu pluku v El Aricha.[5)] Když vypukla válka, vrátil se do Francie, kde byl 26. září zařazen do čs. zahraniční jednotky a později přidělen k 10. rotě 1. pěšího pluku. Během pobytu ve Francii byl povýšen na desátníka.

Po kapitulaci Francie přijel Bohuslav Grabovský do Anglie a tam byl vtělen k I. praporu. 28. října 1940 byl za statečnost ve francouzském tažení vyznamenán Čs. válečným křížem 1939, k 1. lednu 1941 byl přidělen k 2. rotě I. praporu, o měsíc později byl povýšen na četaře. Ještě před nastoupením do speciálních kursů absolvoval od 2. ledna do 5. března 1941 školu pro výchovu a výcvik rotmistrů všech zbraní.

Ve volných chvílích chodil Grabovský se svými kamarády na vycházky do okolí, poznával Anglii a její obyvatele. Zvláště se sblížil se slečnou Patricií Needhamovou z Chesteru, která se stala jeho důvěrnicí.

Svými veliteli byl Bohuslav Grabovský vytipován pro nasazení k plnění zvláštních úkolů v nepřátelském týlu. Na přímý dotaz pplk. Karla Palečka souhlasil, a tak byl odeslán do speciálních kursů. Ve dnech 15. srpna až 13. září 1941 absolvoval základní sabotážní kurs na STS (Special Training School) 26 (farma Camus Darach) v severním Skotsku. Poté prošel od 14. do 20. září téhož roku parakursem na letišti Ringway u Manchestru (STS 51) a konečně 25. ledna 1942 přešel na doškolovací stanici STS 2 (zámeček Bellasis u Dorkingu), kde pobýval prakticky až do provedení operace.[6)]

Ve všech kursech i při speciálním výcviku se Grabovský osvědčil. Byl proto zařazen do desantu INTRANSITIVE, jehož velitelem byl jmenován npor. dělostřelectva Václav Kindl (nar. 25. srpna 1916 v Dašicích u Pardubic); třetím členem byl des. Vojtěch Lukaštík, občanským povoláním stavební zámečník (nar. 11. července 1921 v Chropyni u Kroměříže).[7)]

Úkolem skupiny bylo zničit nebo poškodit některé z tankových nádrží rafinerie minerálních olejů v Kolíně. Proto také všichni tři parašutisté navštívili během doplňovacího výcviku na zámečku Bellasis stáčírnu benzínu v Korkingu a rafinerii Dutch Oil Company nedaleko Londýna a důkladně se cvičili ve speciálním zacházení s trhavinami, aby svůj úkol co nejlépe splnili. V případě, že by to nebylo možné, měli si sami na území protektorátu vybrat pro destrukci a sabotáž jiný objekt.[8)]

Podobně jako dříve vyslané desanty BIOSCOP a BIVOUAC byl i INTRANSITIVE dostatečně vybaven destrukčním materiálem, který byl uložen do speciálního kontejneru.

Kromě osobních zbraní, šatů a potravin pro první chvíle po seskoku byli

parašutisté vybaveni i falešnými doklady. Npor. Kindl obdržel občanskou protektorátní legitimaci na jméno Václav Procházka, asistent drogerie, nar. 20. srpna 1916 v Pardubicích, vydanou 18. října 1939 okresním úřadem v Pardubicích; Bohuslav Grabovský legitimaci na jméno Josef Štěpánek, stavební pomocník, nar. 19. ledna 1917 v Prostějově, vydanou 21. března 1940 okresním úřadem v Mnichově Hradišti, a konečně Vojtěch Lukaštík legitimaci na jméno Vojtěch Bříza, zámečník, nar. 11. června 1920 v Brně, vydanou 27. října 1939 policejním ředitelstvím v Brně.

Záchytné adresy dodal II. odbor exilového ministerstva národní obrany v Londýně. První zněla na Josefa Bílka, dělníka v Zaječicích u Chrudimě. Parašutisté se měli hlásit heslem: „Vzpomeňte si na Laušmana, přednášky o Husovi, a na to, jak vás Laušman nutil přijmout funkci starosty, když se Josef s Fialou nemohli shodnout, a jak jste zakročovali na obranu pronásledovaných učitelů a proti protekcionářství". Druhým adresátem byl poštovní úředník Otava v Hradci Králové, k němuž heslo znělo: „Pozdrav od Bočka". Konečně třetí adresát byl úředník Bedřich Šilar z Němčí u Brandýsa nad Orlicí. Prověřovacím heslem bylo: „Přináším pozdravy Broučkovi od strýčka Václava".

Aby měl Londýn kontrolu, jak se parašutisté zachytili, a také pro případ, že by se desant po seskoku nesešel, bylo předem dohodnuto: V případě, že skupina bude v pořádku, dá do novin inzerát: „Koupím velký česko-německý slovník. Nabídka do administrace tohoto listu pod značkou Starší — vázaný". (Význam: Skupina v pořádku, materiál rovněž, pomoc poskytnuta od adresy č. 1.)

„Koupím starší vázaný německo-český slovník. Nabídka do administrace tohoto listu pod značkou Starší — vázaný". (Význam: Skupina v pořádku, materiál rovněž, pomoc poskytnuta od adresy č. 2.)

„Koupím velký česko-německý a německo-český slovník. Nabídka do administrace tohoto listu pod značkou Starší, vázaný". (Význam: Skupina v pořádku, materiál rovněž, pomoc poskytnuta od adresy č. 3.)

V případě, že by skupina byla v pořádku, ale materiál ne, nahradilo by se slovo „vázaný" slovem „brožovaný". V případě, že by materiál byl v pořádku a někdo z osob ne, nahradilo by se slovo „Starší" slovem „Zachovalý".

Inzerát měl být uveřejněn v Národní politice.

V případě, že by parašutisté nenalezli na záchytných adresách vůbec pomoc, měli uveřejnit inzerát: „Koupím velký česko-německý a německo-český slovník (vázaný, brožovaný) ve dvou samostatných svazcích. Nabídky na adresu . . . (doplnit adresou, na které se zachytili)."

Konečně dostali s sebou ještě 20 000 říšských marek.[10)]

Desant neměl svou vlastní vysílačku. Zpočátku měl postupovat samostatně, později se mohl spojit s Vojenskou radiovou ústřednou ve Velké Británii pomocí radiostanice LIBUŠE desantu SILVER A. Vlivem rychlého spádu událostí spojených s atentátem na Heydricha k navázání kontaktů mezi oběma desanty nikdy nedošlo a Kindl nemohl do Londýna poslat o sobě a svém desantu žádnou zprávu.[11)]

To se potom ukázalo být osudným v případě radiové protihry HERMELÍN, kterou pražské gestapo — později za pomoci Václava Kindla — vedlo od jara 1943 s II. odborem exilového MNO v Londýně.[12)]

V dubnu 1942 bylo vše připraveno a desant čekal pouze na signál k odletu do protektorátu. Původně bylo stanoveno, že vlastní výsadek bude proveden severně od Přelouče. Parašutisté dostali také přesné instrukce, co mají po vysazení provést: „. . . Nad určeným prostorem budete vysazeni asi po půlnoci pražského času. V případě, že z jakýchkoli příčin by vás pilot nemohl vysadit na předpokládaném místě, má rozkaz učiniti tak co možno nejblíže, poblíže lesa, v nejhorším případě však uvnitř mnichovských hranic, tj. v hranicích protektorátu. V obou posledních případech vám však musí označit prostor, do něhož skáčete, abyste se mohli snadno orientovat.

Ihned po seskoku shromáždíte skupinu a materiál. Seskok bude proveden v tomto pořadí: zásobník, npor. Kindl, des. Lukaštík, čet. Grabovský. Po shromáždění skupiny ihned odpoutat padák od zásobníku a všechny padáky uložit do připravených pytlů, které budete mít s sebou a odklidit se do nejbližšího krytu. Zakopat padáky i letecké součástky, které budete mít pro let na sobě nebo s sebou. Nic si nesmíte ponechávat ani na památku, ani pro jakýkoliv účel jiný. Bude-li v blízkosti hluboká voda, můžete při použití náležité přítěže věci hodit do vody, aby zůstaly na dně. Zásobník uklidíte a ukryjete tak, aby ho nikdo nepovolaný nenašel, ale kdokoliv z vaší skupiny aby o něm věděl a snadno ho dosáhl. Nato vyhledáte naše lidi podle adres a v pořadí, jak uvedeno v dotyčné příloze. Nedostane-li se vám pomoci od adresy č. 1, běžte k adrese č. 2. Nepomůže-li ani tato, vyhledejte adresu č. 3. Kdyby ani v tomto případě neměli jste úspěch, nutno, abyste se o sebe postarali sami. Buďte opatrní při denním rozbřesku a snažte se být nenápadní. K cestě můžete použít vlaku. Ve větších nádražních restauracích můžete dostat něco k jídlu bez lístků. Buďte však opatrni při objednávání i při placení. Nejlépe, když nebudete nic kupovat, dokud styk nenavážete. Velké bankovky nechte si raději rozměnit osobou třetí, s níž jste již ve styku. Nikomu z lidí, kteří vám poskytnou pomoc, se nezmiňujte o svém úkolu. Snažte si zajistit nové osobní papíry a záměnné ubytování.

Že jste v pořádku, oznámíte nám inzerátem v novinách. Učiníte tak proto, abychom mohli dát příkaz našim lidem, aby s vámi navázali kontakt [. . .].

Inzeráty dáte do Národní politiky, do jednoho nedělního a tří všedních čísel (úterý, středa, čtvrtek) prostřednictvím třetí osoby. Samozřejmě, že výlohy s tím spojené budete hradit, právě tak, jako byste zaplatili, kdyby bylo nutno skutečně slovník koupit.

Peněz budete mít dostatek, nutno však s nimi účelně hospodařit. Kupte vše, co je třeba, neutrácejte však nápadně mnoho, abyste na sebe neupozornili. Nenoste s sebou větší částky peněz, neukládejte je do peněžních ústavů. Jakmile budete finančně zabezpečeni, odevzdáte zbytek peněz z Londýna domácí organizaci a provedete hrubé vyúčtování.

Jakmile se londýnské ústředí dozví, že jste navázali styk (viz inzeráty), pošle

k vám někoho z naší domácí organizace. Tento vás vyhledá na daných adresách a zeptá se na vás heslem: „Slyšel jsem, že máte na prodej česko-německý slovník. Mohu znát jeho autora?" Odpověď vašeho ochránce bude: „Nemám slovník, ale vím, kdo by vám o brožovaném mohl poradit."

Posel, který k vám s tímto heslem přijde, bude naše spolehlivá osoba, které se však nezmiňujte o svém úkolu. Učinili byste tak jen vedoucím domácí organizace, kteří by se vás zeptali: „Co nového na Bellasis?"

To ovšem neznamená, že posel přijde ihned v nejbližších dnech po uveřejnění inzerátů a že s provedením úkolů budete čekat na něho. Úkol je váš a vy se musíte postarat sami a nezávisle o jeho splnění.

Jako poslední může nastat případ, že nikdo z udaných adres vám nebude moci z důvodů jakýchkoli pomoci. V tom případě dali byste do zmíněných již novin za stejných podmínek tento inzerát:

„Koupím velký česko-německý a německo-český slovník (podle okolností buď vázaný nebo brožovaný) ve dvou samostatných svazcích. Nabídky na adresu . . .".

V tomto případě nechali byste u osoby, která za vás inzerát do novin dá, svou adresu a heslo, uvedené v prvním odstavci na této stránce . . .".[13]

Vysazení mělo být realizováno v noci z 28. na 29. dubna 1942. Společně s desantem INTRANSITIVE měl být vysazen ještě dvoučlenný TIN (rtn. Ludvík Cupal, nar. 11. května 1914 ve Staré Břeclavi a rtn. Jaroslav Švarc, nar. 11. května 1914 ve Velkém Újezdu u Hranic na Moravě) s úkolem provést atentát na ministra školství protektorátní vlády Emanuela Moravce, odrodilce nejhoršího zrna a zároveň čelného představitele kolaborace s Němci.[14]

Těsně před odletem obou desantů bylo rozhodnuto, že „. . . v důsledku kratších nocí nelze skupinu vysadit na původně stanoveném prostoru severně od Přelouče. Byl proto v dohodě s kapitánem české posádky P/O Anderlem vybrán prostor náhradní v západních Čechách. Jsou zde dva body, které budou podle možností pilota použity. Před seskokem musí však být skupině prostor označen. Jeden bod jest paseka severně kostela Křivoklát, druhý bod paseka východně horního Padrťského rybníka. Úkol i adresy zůstávají. Londýn, 28. duben 1942 . . .".[15]

Letadlo odstartovalo z letiště Tangmere 28. dubna 1942 ve 20.58 hod. místního času. Letěla česká posádka v čele s pilotem Leo Anderlem. Anglické pobřeží překročilo ve 21.37, pět mil východně od Porthsmouthu, dále pak letělo přes kanál La Manche směrem na Cayeaux, Chemeny, Saarlouis na německé území. Rýn přeletělo jižně od Emensheimu a pokračovalo pak dále na Ansbach, Norimberk a Amberg nad území protektorátu. Jako cíl byla vybrána paseka údajně jižně od rybníka Kalvína, prakticky prostor mezi Padrťskými rybníky a Rožmitálem pod Třemšínem mezi osadami Padrť a Věšín na tzv. Zelené (Kyselé) louce. Parašutisté byli vysazeni na jeden okruh, a to oba desanty v pořadí: kontejner, tři parašutisté, druhý kontejner, parašutista, balík a poslední parašutista. Celé vysazení proběhlo během sedmi vteřin. Zadní střelec napočí-

tal osm otevřených padáků a zdálo se mu, že balík padl jižně na okraj lesa.

Zpáteční trasa letu vedla přes Amberg, Norimberk, Karlsruhe, Saarbrücken, Sedan opět na letiště Tangmere, kde Leo Anderle přistál v 5.35 hod. místního času. Letadlo se cestou tam a zpět dostalo dvakrát do palby flaků a na zpáteční cestě bylo nad kanálem pronásledováno německými stíhači.[16)]

Ještě před seskokem dal parašutistům z INTRANSITIVE doprovázející intruktor II. odboru londýnského MNO npor. Rudolf Hrubec náhradní adresy na své příbuzné v Bernarticích u Tábora. Tam měl také npor. Václav Kindl donést vzkaz od jiného pracovníka II. odboru, npor. Rudolfa Krzáka, který tak chtěl pomocí svých příbuzných obnovit spojení na přítele prof. Klaschku. Krzák se tak snažil rozšířit okruh lidí, kteří by mohli přicházet v úvahu jako záchytné adresy pro další výsadky.[17)]

Samotný seskok nedopadl dobře, obě skupiny se jako celek nesešly. Velitel desantu INTRANSITIVE npor. Václav Kindl nenalezl nikoho ze svých druhů, a proto se vydal do Bernartic, které ležely nejblíže. První noc přespal v Písku, do Bernartic přišel 30. dubna večer. Nocoval u rolníka Severina Krzáka, kde vyřídil své poslání a vyprávěl také o příhodách Rudolfa Krzáka, s nímž absolvoval v Anglii jeden speciální kurs.[18)] Dále navštívil Hrubcovy a Lukešovy, jimž vyřídil pozdravy od npor. Rudolfa Hrubce: Ukryl tam také část destrukčního materiálu, který vzal s sebou z místa seskoku. Protože se v Bernarticích dalších členů své skupiny nedočkal, nechal tam pro ně vzkaz a poprosil Lukešovy, aby napomáhali ke spojení všech. 1. května 1942 se vydal na první záchytnou adresu do Zajčic u Chrudimi, k příteli Bohumila Laušmana Josefu Bílkovi.

Bohuslav Grabovský se po seskoku uchýlil do blízkého Věšína. Za pomoci hajného Kotrbatého nalezl přístřeší v domku rodiny rolníka Josefa Viktory na samotě zvané „Na Výrovně". Stalo se tak 30. dubna 1942. Josef Viktora byl napojen na ilegální revoluční národní výbor v Rožmitále pod Třemšínem.[19)] Viktorovi parašutistu velmi pěkně přijali. Grabovský pak požádal hospodáře, aby mu pomohl ukrýt destrukční materiál, po seskoku provizorně uložený na suchém místě v lese.[20)] Kontejner však nenešli, domnívali se, že zůstal viset někde na stromě. Vysazení desantu INTRANSITIVE a TIN neušlo pozornosti protektorátních bezpečnostních orgánů. V noci z 27. na 28. a z 28. na 29. dubna 1942 byl německou protivzdušnou obranou na území protektorátu zaznamenán přelet podezřelých letadel nad západními, jihozápadními a středními Čechami. Hlášení o tom bylo podáno venkovním služebnám gestapa v Klatovech a Plzni a také Zemskému četnickému velitelství Čechy se sídlem v Praze. To poslalo už 29. dubna 1942 přípis okresním četnickým velitelstvím v Berouně, Rokycanech, Rakovníku, Hořovicích, Příbrami, Blatné, Písku a Strakonicích, podle něhož „. . . okresní četnický velitel nařídí ihned, aby četnické stanice ležící v prostoru západně od Berouna zahájily ihned intenzívní pátrání a prohledaly terén, zdali tam nebyly nalezeny padáky a padákové balóny svědčící o přistání parašutistů . .". Výsledek pátrání měl být ihned telefonicky hlášen na Zemské četnické velitelství do Prahy.

V rámci tohoto nařízení byl prohledáván také Věšín a zdejší občané byli vyzváni ke spolupráci. Četníci však Grabovského nenašli, Viktorovi i jejich příbuzní Hüblbauerovi ho neprozradili, když byl prohledáván jejich dům.[22] Nebylo však záhodno zůstávat zde déle. Po krátkém pobytu ve Věšíně (30. dubna až 2. května 1942) se Josef Štěpánek, jak se nyní Grabovský jmenoval, vydal také do Bernartic na adresu získanou od npor. Rudolfa Hrubce.

2. května 1942 pozdě večer přišel do Lukešova statku (Bernartice čp. 29) směrem od Zámeckého rybníka neznámý muž. Ptal se po hospodáři, že s ním musí mluvit, protože mu nese pozdrav od Rudy Hrubce z Anglie. Zároveň požádal o úkryt a pomoc. Lukeš si chtěl neznámého prověřit, protože nemohl vědět, zda se nejedná o provokatéra. Když se ale neznámý — Bohuslav Grabovský — zmínil o přezdívce, kterou volali na malého Rudu Hrubce jeho příbuzní („Dudek"), uvěřili mu, že je pravý.

U Lukešů se Grabovský také prvně dověděl něco o svých kamarádech ze skupiny. Npor. Kindl už Bernartice opustil, odešel na první záchytnou adresu a snažil se najít Vojtu Lukaštíka. Grabovský se tedy rozhodl, že už nebude čekat, a požádal mladého Jaroslava Lukeše, aby dal do Národní politiky předem smluvený inzerát. Byl otištěn 9., 12. a 13. května 1942 v následujícím znění: „Koupím slovník česko-německý a německo-český ve dvou samostatných svazcích, Jaroslav Lukeš, Bernartice 99".[24] To mělo být vodítkem pro ztraceného Lukaštíka, stopa, jak najít ostatní členy desantu.

Ani po odchodu Bohuslava Grabovského z Věšína neustaly prohlídky brdských lesů. Klatovské i plzeňské gestapo tušilo, že někde v tomto kraji musili seskočit parašutisté. Utvrzovalo je v tom i hlášení o pohybu podezřelé dvojice mužů na nádraží v Rožmitále pod Třemšínem. Byli to — jak ještě uvidíme — Vojtěch Lukaštík a Ludvík Cupal, kteří odtud chtěli odejet do Plzně, a více méně zbytečně a především neopatrně se vydávali za letce, kteří bombardovali Škodovy závody a museli nouzově opustit letadlo.[25] Konečně 7. května 1942, asi v 9 hodin dopoledne, nalezl lesní dělník Josef Polák v lese u Lomu, v obvodu četnické stanice Věšín, padák s kontejnerem. Nález byl hlášen velitelství vojenského výcvikového tábora v Jincích a gestapu do Klatov. O den později zorganizovalo pražské a plzeňské gestapo — za spolupráce německého četnictva z Jinců — v okolí místa nálezu rozsáhlé pátrání, které pokračovalo ještě další dva dny. Našly se další dvě kovové cely, čtyři padáky, pytle s operačním materiálem, výbušniny a další materiál nutný pro destrukce. To už se pročesávání lesů zúčastnilo gestapo z Klatov, německé vojsko, lesní personál a větší množství četnictva. Desant INTRANSITIVE tak přišel o většinu svého materiálu (část ukryl Bohuslav Grabovský za pomoci věšínského Josefa Viktory), který pak mohl být jen těžko jinak nahrazen.[26]

Zcela odlišné byly osudy Vojtěcha Lukaštíka, který svůj pobyt v protektorátě spojil s osobou Ludvíka Cupala. Cupal měl při seskoku nehodu, i s padákem zůstal viset na stromě, vyprostil se sice, ale pádem na pařez si pochroumal nohu a narazil záda tak, že utrpěl vážnější zranění ledvin. Nesešel se se svým druhem,

rtn. Jaroslavem Švarcem, ale s Vojtěchem Lukaštíkem, který mu pomohl z bezprostředního místa seskoku a poskytl provizorní ošetření. Proto také nemohl Cupala opustit, zůstal u něho v lese a nenašel tak své druhy z desantu INTRANSITIVE. Dohodl se s Cupalem, že pojede s ním na plzeňské adresy, kde chtěli najít pomoc a lékařské ošetření.

Celý 30. duben 1942 zůstali oba parašutisté v lese, 1. května došli na nádraží v Rožmitále pod Třemšínem. Jak už víme, chovali se zde neopatrně, zamířili k nádražnímu kiosku, kde se hostinského vyptávali na možnosti úkrytu. Přitom mu zcela zbytečně řekli, že jsou parašutisté a že se dokonce zúčastnili náletu na plzeňskou Škodovku. Nabízeli mu i peníze. Hostinský je odmítl, ale po jejich odchodu nahlásil své setkání a následné jednání se dvěma neznámými muži na četnické stanici v Rožmitále.[27] Následkem tohoto hlášení došlo k výše zmíněné razii v brdských lesích. Všem četnickým stanicím v okrese Příbram bylo nařízeno hledat dva neznámé muže. Výsledky pátrání měly být hlášeny klatovské venkovní služebně gestapa.[28]

Lukaštík s Cupalem se dostali nejprve do Rokycan a odtud do Plzně na adresy, které byly stejné jako u desantu ANTHROPOID (policejní inspektor Václav Král, Plzeň, Pod Záhorskem č. 1, Václav Skalický, dílenský ČSD v Plzni a Václav Stehlík, železniční důchodce, Rokycany).[29] V Plzni nalezli dobré přijetí i nutnou pomoc. Nezdrželi se zde však dlouho, zraněný Cupal se musel nejprve vyléčit, aby pak mohl najít svého druha a začít plnit daný úkol. Odjel proto v Lukaštíkově doprovodu na Moravu, kde hledal pomoc u svých příbuzných. Nejprve pobyli několik dní v Brně, pak se v polovině května 1942 vypravili do Veselí nad Moravou k Cupalovu známému a snoubenci jeho sestry Jany, papírníkovi Bohdanu Šturmovi. Zde se Cupal s Lukaštíkem zdrželi čtyři dny, pátrali po inzerátech v Národní politice, ale nezachytili je. Proto se rozhodli odejít. Šturmově matce Boženě řekli, že odcházejí do Čech, že požádali Bohdana Šturma o zakoupení lístků do Chebu.[30] Ve skutečnosti se však Bohdan Šturm spojil s bývalým Cupalovým spolužákem Františkem Pěčkem ze Staré Břeclavi, který po záboru Břeclavska odešel na Velehrad a tam si spolu se svými sestrami najal opuštěnou cihelnu.[31] Po vzájemné dohodě přešel na Velehrad i Cupal. U Pěčků se chtěl vyléčit ze svého zranění, potom najít ztraceného Švarce a spolu s ním splnit uložený úkol.

Lukaštík se rozloučil se svým druhem ještě ve Veselí. Na několik dní přešel do Chropyně k sestře své matky Filoméně Rozsypalové. Ta zde žila i s manželem Cyrilem ve vagónové kolonii mezi nejchudšími lidmi obce. Podobně jako Cupal se i Lukaštík svěřil své tetě a provdané sestřenici Marii Sochorové, proč byl vlastně do protektorátu vyslán. Prozradil i způsob, jak se členové skupiny mají vzájemně kontaktovat — pomocí inzerátů v Národní politice. Skutečně krátce nato s pomocí svých spolupracovníků zachytil inzerát podaný Bohuslavem Grabovským. Zněl do Bernartic.

O něco později než inzerát Grabovského vyšel v Národní politice inzerát velitele skupiny INTRANSITIVE npor. Václava Kindla. Informoval ztraceného

Lukaštíka, že se má dostavit na první záchytnou adresu, totiž k Josefu Bílkovi v Zaječicích u Chrudimi. Bylo už pozdě, Lukaštík byl na cestě za Bohuslavem Grabovským do jihočeských Bernartic.

Poměrně nejméně těžkostí měl po svém seskoku druhý člen desantu TIN Jaroslav Švarc. I on utrpěl menší zranění, pokusil se najít Ludvíka Cupala, ale neuspěl. Nakonec se sám vydal na záchytné adresy do Plzně, odkud byl poslán do Prahy. Tam navázal na Adolfa Opálku, který jej předal Janu Zelenkovi — Hajskému, známému „ubytovateli" pražských parašutistů. Učitel Zelenka opatřil Jaroslavu Švarcovi ilegální byty, a to prostřednictvím zemského vedoucího ilegální sokolské organizace JINDRA Františka Pecháčka ze Smíchova a studenta medicíny Václava Seligera; oba se obrátili především na bývalé členy Sokola. Pod jménem Zelinka se Švarc ubytoval nejprve u Františka Wolfa, v témže domě v Biskupcově ulici č. 4 na Žižkově, kde bydlel Zelenka-Hajský, a tam si také ošetřil zraněnou nohu. Počátkem května přivedli Jozef Gabčík s Janem Kubišem Jaroslava Švarce do bytu úředníka Karla Riesse (Přemyslova 88, Praha-Podolí), kde pobyl asi do 7. května. Vystřídal ještě několik bytů (u Bohumila Zadáka, Školská 7, Praha-Nové Město, u Antonína Sochůrka, Přemyslova 88, Praha-Podolí, u Albína Svatoně, Lužická 34, Praha-Vinohrady, u Marie Svobodové, Malostranské náměstí č. 11, Praha-Malá Strana) a nakonec se opět vrátil k Wolfům. To už došlo k atentátu na Reinharda Heydricha a na Švarce čekalo poslední ubytování — krypta cyrilometodějského kostela v Resslově ulici.

Za svého pobytu v Praze dával sice Jaroslav Švarc do Národní politiky dohodnuté inzeráty, ale marně. Zapojil se tedy do příprav atentátu, jeho přímá účast při jeho provedení není dostatečně potvrzena.

Bohuslav Grabovský se zdržel v Bernarticích několik dní. Přinesl s sebou poměrně hodně peněz, hlavně německých padesátimarkových bankovek. Ty mu Jaroslav Lukeš, zaměstnaný jako úředník v místní kampeličce, spolu se svým kolegou Václavem Mikoláškem vyměňovali buď přímo zde nebo na bernartické poště. Když pak do Bernartic dorazil Vojtěch Lukaštík (nyní Vojtěch Bříza), vydával jej mladý Lukeš za kamaráda z účetnického kursu v Praze. Aby parašutisté nebyli na jednom místě příliš nápadní, přestěhovali se později k obecnímu tajemníkovi Ferdinandu Tupému.

Po Lukaštíkově příchodu do Bernartic se Grabovský snažil navázat spojení se svým velitelem. Protože neměl jistotu, zda je npor. Kindl v pořádku (nepřišla od něho žádná zpráva), rozhodl se jít na druhou Laušmanovu adresu, a to k Bedřichu Šilarovi, úředníku firmy Gottwald v Brandýse nad Orlicí do Němčí.[35)] Lukaštík zůstal dále v Bernarticích. Bydlel střídavě u Lukešů, Krzáků, tajemníka Tupého a starosty Švece; přes den se skrýval v blízkých Jestřebských lesích.

Bohumil Laušman, aniž by to tušil, přivedl parašutisty z desantu INTRANSITIVE svými adresami přímo na stopu východočeské organizace Obrany národa. Byly to v praxi dvě organizace vojenského odboje, skupina kolem por. Suchánka a skupina zvaná později „Bartoš — Kynych — Hofman". V té době byly už

pod jednotným velením, které představovali pplk. Josef Svatoň a por. Josef Kabele z Vysokého Mýta a por. Bohumil Suchánek z Brandýsa nad Orlicí. Východočeská vojenská odbojová organizace celému desantu, jmenovitě však npor. Kindlovi i čet. Grabovskému velice pomohla, a to jak v zajištění falešných dokumentů, poskytnutí ilegálních bytů i nalezení práce. Oba parašutisté s ní úzce spolupracovali až do svého zatčení v polovině března 1943. Bohuslav Grabovský se objevil v domě úředníka Bedřicha Šilara v Němčí u Brandýsa nad Orlicí v prvé polovině května 1942. Po navázání kontaktu požádal svého „ubytovatele", aby uveřejnil v Národní politice předem sjednaný inzerát o koupi německo-českého slovníku.

Těsně předtím podal svůj inzerát také npor. Václav Kindl, ale s uvedením adresy starosty Bílka v Zaječicích. Šilar o celém případu informoval por. Josefa Kabeleho, který do Němčí neprodleně zajel. Setkal se s Grabovským, ten mu naznačil své poslání i úkoly skupiny a také mu sdělil, že hledá svého velitele. Když ho Kabele upozornil na Kindlův inzerát, Grabovský prohlásil, že je to určitě hledaný a že s ním musí mluvit.

Grabovský a Kabele pak společně odjeli na kolech za starostou Bílkem do Zaječic u Chrudimi. Tam jednal nejprve por. Kabele, kterého Bílek pokládal za parašutistu. Když se ale návštěvník začal vyptávat po „panu Procházkovi", Bílek si postěžoval, že se v Zaječicích o parašutistech mnoho mluví, a proto že Procházka musel odejet do Chrasti u Chrudimi. Mají se na něho ptát buď u starosty Stanislava Dejdara nebo u jeho náměstka Antonína Mandíka.

Kindl se u Mandíků ubytoval před několika dny. Ukázalo se, že výborným spolupracovníkem bude Mandíkův syn Václav, úředník nemocenské pojišťovny v Hradci Králové, který pro parašutistu opatřil pracovní knížku. Starosta Dejdar zase za pomoci inspektora finanční stráže Josefa Nežádala získal potravinové lístky. Později Václav Mandík obstaral pracovní knížku se všemi náležitostmi i pro Bohuslava Grabovského. Dalšími spolupracovníky z tohoto okruhu byli dr. Palec z Hradce Králové (obstaral razítka do pracovních knížek a poskytl oděvní součástky) a por. Kotek.

U Mandíků v Chrasti se konečně oba parašutisté setkali. Vzájemně se informovali o svých osudech, vyjasnili své možnosti, a pak oba jeli s por. Kabelem do Vysokého Mýta, kdy se setkali s pplk. Josefem Svatoněm. Na poradě s ním bylo dohodnuto, že parašutisté zůstanou několik dní u Kabeleho. Zatím utichne pátrání v okolí místa seskoku i řeči kolem Zaječic a oni se budou moci vypravit pro materiál, který byl ukryt jednak u Lukešů v Bernarticích, ale hlavně v blízkosti Věšína.

25. května 1942 vyrazili oba parašutisté z Chrasi u Chrudimi. Chtěli se dostat na Rožmitálsko a tam vyzvednout uschovaný materiál. Kindl měl jet přes Prahu, Grabovský přes tehdejší Německý Brod. Bohužel, materiál nenašli všechen, a ještě bylo nesmírně obtížné dopravit jej do východních Čech.

Kindl, Grabovský a později i Lukaštík se také dohodli, že provést původně plánovaný úkol — poškodit tankové nádrže v kolínské rafinerii minerálních olejů — je prakticky nemožné. Proto se domluvili na jiných akcích, z nichž priori-

tu mělo vyhození železničního mostu přes Vltavu u Červené. Lukaštík za svého pobytu v Bernarticích zapojil do práce několik tamějších občanů. Podle dohody s Bohuslavem Grabovským pověřil později starostu Švece, aby zmíněný most prozkoumal.[41] Spád událostí byl však rychlejší a most u Červené nad Vltavou vyhozen nebyl. Rovněž tak nebyly realizovány další akce jako vyhození železničního tunelu u Chocně.[42]

Nejdříve se do Chrasti u Chrudimi vrátil npor. Václav Kindl. Byl velmi rozrušen, protože jej v Praze zastihl atentát na Heydricha. Při cestě zpět jen o vlas unikl vlakové kontrole, před kterou musel vyhodit z okna svou pistoli. Bohuslav Grabovský přijel několik dní po něm. Zdržel se několik dní v Bernarticích, kde se chtěl s Vojtěchem Lukaštíkem dohodnout o dalším postupu a zejména o zmíněné diverzi na železničním mostě. Konkrétní obsah jejich rozmluvy neznáme, oba parašutisté si patrně sjednali na první polovinu června další schůzku. Lukaštík odejel několik dní po atentátu na Moravu, kde se po velkém úsilí sešel s Ludvíkem Cupalem, aby ho informoval jak o osudech svých, tak o osudech svého desantu INTRANSITIVE. Počítal s tím, že Cupala zapojí také do práce, ovšem až poté, co utichne rozruch kolem atentátu a Cupal bude úplně zdráv.

Úsilí německých bezpečnostních orgánů vyšetřujících okolnosti kolem atentátu i kolem činnosti československých parašutistů vysazených v operačním období podzim 1941 — jaro 1942 nebylo bezúspěšné. Napomohla tomu, bohužel, i povídavost českých lidí a jejich neopatrnost. Příkladem může být osud jihočeského městečka Bernartice, které jen o vlas uniklo osudu Lidic a Ležáků.

O pobytu npor. Václava Kindla v Bernarticích se dozvěděl známý rolníka Severina Krzáka starosta obce Svatkovice Josef Mrzena. Koncem května 1942 jel za svým synem Janem, studentem písecké reálky, který v Písku bydlel u vrchního četnického strážmistra v. v. Václava Hronka.[43] Při čekání na syna se Mrzena zmínil před Hronkem o pobytu parašutisty v Bernarticích.

V té době sbíral člen venkovní služebny gestapa v Klatovech Scholtyssik materiály proti bývalým čs. důstojníkům, členům tamější skupiny Obrana národa. Od Václava Hronka se o parašutistech dozvěděl rada lesního úřadu v Písku.[44] Scholtyssik podal veliteli klatovského gestapa Josefu Winkelhoferovi příslušné hlášení, a ten poslal do Bernartic zatýkací skupinu ve složení Scholtyssik, Friedl, Ruprecht, Kvapil, Pfaff, Neubauer a Richard Lindner.[45]

Zatýkání v Bernarticích proběhlo v několika etapách. 4. června 1942 odvezlo gestapo do Klatov rolníka Severina Krzáka, jeho manželku Antonii a dceru Jiřinu. Druhá dcera, Zdeňka Krzáková, byla zatčena v Praze. Kromě Krzákových vzalo gestapo s sebou i svatkovického starostu Mrzenu.[46]

10. června následovala důkladná prohlídka v několika domech, 12. června pak proběhlo velké zatýkání. Prováděla je jednotka v síle 250 mužů, složená z vojáků, členů Schutzpolizei a klatovských gestapáků. Velením byl pověřen zástupce velitele klatovské venkovní služebny Richard Lindner.[47]

Kolem 8. hodiny ráno přijela kolona až k městečku. Část vozů zastavila a vojáci ihned obklíčili jeho západní okraj. Druhá část kolony projela na východní

okraj a uzavřela Bernartice odtud. Auta se sjela na náměstí. Přepadová jednotka se rozdělila na skupiny po šesti mužích, které se rozešly po obci. Nikdo nesměl vyjít z domu. Němci kontrolovali občanské legitimace a policejní přihlášky, vyptávali se po chybějících členech rodin, po zbraních a střelivu. Prohlíželi nábytek, zpřeházeli peřiny, lezli na půdy, do dřevníků a do chlévů. Kolem obce byl vytvořen neprodyšný kruh, byly obsazeny i všechny cesty a pěšinky vedoucí do Bernartic. Do obce byl vpuštěn každý, ven nesměl nikdo. Na náměstí zatím stálo asi deset nákladních aut, čtyři autobusy a několik aut osobních.

To vše se dělo dva dny po zničení Lidic, takže Bernartičtí se právem obávali téhož osudu. Zatím se však jen zatýkalo. Zatčeni a odvezeni byli velitel místní četnické stanice, vrchní četnický strážmistr Josef Suttý, jeho dcera Milada, nejbližší spolupracovník parašutistů rolník František Lukeš, Krzákův zaměstnanec Alois Partaj, tajemník Bohuslav Tomek s manželkou Marií, rolník Jan Doubek (jeho syn sloužil tehdy u čs. zahraniční jednotky v Anglii) s manželkou Marií a dvěma syny. Protože při vyšetřování padlo i jméno npor. Rudolfa Hrubce, byli zatčeni všichni Hrubcovi, kteří v Bernarticích bydleli.

Razie skončila přesně v poledne, ale druhého dne — 13. června 1942 — klatovské gestapo v zatýkání pokračovalo. Jeho obětí se stali obecní tajemník Ferdinand Tupý s manželkou Marií (dcera Františka Lukeše) a mladý Jaroslav Lukeš. Jeho matka Marie Lukešová byla těžce nemocná, a proto zatím zatčena nebyla.[48] Lukeš byl také donucen ukázat gestapu na zahradě místo, kde byl ukryt destrukční materiál a zbraně.

V pátek 19. června 1942 před 2. hodinou v noci přijelo do Bernartic zatýkat táborské gestapo. Přepadová skupina si nechala od starosty Františka Švece předložit všechny doklady z obecního úřadu. Po dvouhodinovém výslechu odvezli starostu s sebou. Táborští se do Bernartic vrátili ještě v pondělí 22. června. Zatkli židovského lékaře MUDr. Gézu Weiskopfa, který poskytl lékařskou pomoc nemocnému Bohuslavu Grabovskému za jeho pobytu v Bernarticích. V neděli 28. června byl zatčen bernartický farář JUC. Jan Šanda a mlynář Kazimour. Těžce nemocnou Marii Lukešovou odvezli úředníci z klatovské venkovní služebny 1. července 1942.[49]

Bernartice nakonec nepotkal osud Lidic a Ležáků, ale i tak byla konečná bilance německých represálií strašná. Kromě výše jmenovaných byli zatčeni ještě Václav Mikolášek, Josef Hora, Oldřich Linhart, Severin Krzák ml., Bohuslav Krzák a Terezie Rybáková. Celkem to bylo čtyřicet lidí.[50]

U zatčeného Františka Lukeše se při zatýkání našla i adresa rodiny Viktorových z Věšína. Přepadová skupina z klatovské venkovní služebny — gestapáci Lindner, Ruprecht, Neubauer a Tondl — zatkla 25. června 1942 celou rodinu Viktorovu (otec Josef, matka Božena, osmnáctiletá dcera Marie a patnáctiletý syn Jiří) a jejich příbuzné Marii a Karla Hüblbauerovy z Prahy, za jejichž přítomnosti Grabovský Viktorovy navštívil. Gestapák Kilián Ruprecht si surovým výslechem vynutil na starším Viktorovi potvrzení jeho spolupráce s Bohuslavem Grabovským i ukázání místa, kam byl zakopán destrukční materiál.[51]

Tragédie Bernartic a rodiny Viktorovy vyvrcholila odsouzením stanným soudem a zastřelením dvaceti devíti občanů na vojenské střelnici ve Spáleném lese u Klatov (29. června, 1. a 2. července 1942); MUDr. Géza Weiszkopf a starosta František Švec z Bernartic byli 29. června a 1. července 1942 zastřeleni v Táboře.[52)]

Parašutisté se při svém pobytu v jihočeském městečku dopustili chyby, že u svých přechovatelů Lukešových zanechali i další adresy, kam se chtěli obrátit o pomoc. Jako místo dalšího setkání označili Královéhradecko a speciálně adresu Zdeňky Pospíšilové v Hlinsku u Starých Nechanic. Gestapo tak mohlo sledovat jednou zachycenou stopu dál. Do Hlinska u Starých Nechanic byl ještě v červnu 1942 poslán nový agent pražského gestapa, bývalý parašutista Viliam Gerik. Jeho akce však byla neúspěšná, žádný parašutista tam nebyl.[53)]

Při velké razii v Bernartiích (12. června 1942) v městečku pobýval i Bohuslav Grabovský. Byl trochu nemocen, ukrýval se u Lukešů na půdě. Po jejich zatčení mu nosila jídlo služebná Antonie Cihlářová.[54)] Grabovský se také seznámil se zemědělským dělníkem Čapkem, s nímž se náhodou jednoho večera setkal v Lukešově stodole. Parašutista požádal Čapka o pomoc, hlavně o poskytnutí noclehu. Čapek mu vyhověl.

V Bernarticích Grabovský zůstal až do začátku července, kdy odejel na Moravu. Čapkovi dal i adresu, na kterou mu měl později psát, a sice Adam Bridčák, Zakopčie, osada Polievkovica, Slovensko.[55)]

Obrovské vyšetřovací a pročesávací akce organizované německými bezpečnostními orgány po atentátu na Heydricha musely zákonitě přivést i na stopu parašutistů z desantů INTRANSITIVE a TIN. V obsáhlé zprávě pražské řídící úřadovny gestapa z 25. června 1942, podepsané vedoucím úřadovny dr. Geschkem, se v bodě 7 říká: „. . . Dne 5. 5. [recte 29. 4. — Z. J.] 1942 seskočilo v prostoru vojenského cvičiště v Brdech u Padrťského rybníka, okres Klatovy, určitě 5, ale pravděpodobně 6 padákových agentů.

Zevrubným pátráním hlavní úřadovny státní policie v Praze bylo dosud vypátráno 22 úkrytů této brdské skupiny a zatčeno celkem 46 osob z těchto úkrytů. Podle podrobných výsledků státní policie lze zcela určitě předpokládat, že s největší pravděpodobností seskočili tito agenti:

a) Bohuslav Grabovský, naroz. 19. 1. 1917 v Kylešovicích, okres Opava, býv. svobodník čs. armády;

b) padákový agent s krycím jménem Vojta a Vojtěch, [Vojtěch Lukaštík — Z. J.];

c) údajný nadporučík čs. armády Václav Procházka [npor. Václav Kindl — Z. J.];

d) údajný Václav Davrošek;

e) údajný Jaroslav Kozák;

f) jistý Miroslav Plaňava.

S pomocí podrobných osobních popisů zahájila hlavní úřadovna státní policie v Praze velké pátrání, od něhož si slibuje úspěch. Podle sdělení konfidentů zdržují se padákoví agenti s největší pravděpodobností ve dvou skupinách v okolí Hradce Králové a v prostoru Kolín—Kutná Hora.

Padákový agent Jaroslav Švarc, naroz. 11. 5. 1914 ve Velkém Újezdě, okres Hranice, býv. svobodník pěšího pluku 15, zastřelený 18. 6. 1942 v kostele Karla Boromejského v Praze, je s největší pravděpodobností jedním z padákových agentů vysazených v Brdech . . .".[56]

Z výše uvedeného je zřejmé, že gestapo mělo k dispozici údaje o narození a bydlišti Bohuslava Grabovského. Proto už koncem června 1942 byla provedena důkladná prohlídka v bytě jeho matky. Byla neúspěšná. Opavští gestapáci však v akci pokračovali dál. Naložili paní Panáčkovou do auta a jeli k bytu jejího druhého syna, Karla Grabovského. Karel nebyl doma, pracoval jako dělník na stavbě v Heydebrecku (Kedzieryn v Polsku). Opavští gestapáci tedy zajeli za ním, zatkli ho a i s matkou dovezli do Opavy. Odtud odjeli po delším jednání přímo do Prahy. Paní Panáčková byla i se svým synem ubytována v jednom hotelu blízko nějakého nádraží. Druhého dne byli oba naloženi do auta a odvezeni do ústavu soudního lékařství, aby mezi parašutisty, kteří padli v kostele v Resslově ulici, identifikovali Bohuslava Grabovského. Grabovský mezi mrtvými nebyl, což oba souhlasně potvrdili. Nato byli oba naloženi do auta a odvezeni zpět do Opavy. Po výhrůžce, že o tom, co se s nimi v posledních dnech dělo, nesmí nikomu nic prozradit, byli oba propuštěni domů.[57]

Po odchodu z Bernartic se Grabovský nejprve vydal na severní Moravu. Nějaký čas se zdržoval v Hranicích a asi čtyři až pět dní v Moravské Ostravě-Přívoze v bytě Františky Pulzerové, které tvrdil, že je vyslán na průzkum na Bohumínsko, kde připravuje destrukce.[58] Pak ale odejel skutečně na Slovensko, kde načas ztrácíme jeho stopu.

Poheydrichovský teror přečkal desant INTRANSITIVE beze ztrát. Gestapo však o parašutistech vědělo, znalo místo seskoku, jejich krycí jména a u Grabovského i jméno pravé. Jaroslav Švarc z desantu TIN byl mrtev, jeho druh Ludvík Cupal se skrýval ve velehradské cihelně.

Těsně po atentátu pobýval npor. Kindl několik dní u por. Kabeleho ve Vysokém Mýtě a v lesním úkrytu blízko hájenky Luhy u Brandýsa nad Orlicí.[59] Poté se ubytoval na chatě Čeňka Bešťáka na Ssutých Březích u Třebechovic pod Orebem, kde se zdržoval od 26. června do 17. července 1942, kdy i se svým ubytovatelem odjel na žňové práce k jeho sestřenici Růženě Celerové ve Svaté Kateřině u Kutné Hory. V druhé polovině srpna se npor. Kindl vrátil do chaty na Ssutých Březích, zakrátko se přestěhoval do mlýna Karla Novotného u Chacholic a konečně 28. září 1942 definitivně k Mandíkům do Chrasti.[60]

Koncem srpna 1942 se ve východních Čechách objevil i Bohuslav Grabovský. Přišel k Mandíkům do Chrasti ve velice zbědovaném stavu, v šatech, které ukradl potulnému pastičkáři. Od Mandíků přešel také do Bešťákovy chaty.[61]

V té době vyhotovila východočeská odbojová skupina řadu falešných dokumentů, legitimací i policejních přihlášek. Chrastecký starosta Dejdar sehnal za pomoci MUDr. Rudolfa Palce z Hradce Králové vše potřebné a Kindl nakonec nastoupil jako dělník na pile Adolfa Frankla v Čachnově.[62]

Podobně se organizace postarala i o Bohuslava Grabovského, který byl jako

Josef Štěpánek zaměstnán u sedláka Mikuleckého v Mostku u Brandýsa nad Orlicí (čp. 27). Tam ale brzy došlo ke komplikacím. Brandýská četnická stanice poslala totiž přípis na prostějovskou četnickou stanici, kde se tázala po tamějším občanu Josefu Štěpánkovi, kde měl mít Grabovský — podle falešného průkazu — své trvalé bydliště. Když došla negativní odpověď, brandýští četníci si povolali na stanici samotného Grabovského. Rázem zde vyvstalo nebezpečí, že celá akce bude prozrazena, a tak čelný představitel východočeského vojenského odboje por. Bohumil Suchánek musil informovat velitele stanice Josefa Coufala, jak to vlastně s „panem Štěpánkem" je. Tím bylo uvedeno vše do pořádku a Grabovský se mohl dále v Brandýse skrývat.[63)]

Zbývá třetí člen desantu, Vojtěch Lukaštík, jehož osudy byly neméně dramatické. Krátce po atentátu (kolem 1. června 1942) opustil Bernartice a vrátil se ke svým příbuzným Rozsypalům do Chropyně u Kroměříže. I tam zasáhla vlna represálií spojená s heydrichiádou. Proto přešel Lukaštík ke své matce Anně Kočvarové do Popovice u Uherského Hradiště. Nebylo zde o nic bezpečněji než u Rozsypalů, a proto se Lukaštík rozhodl k odchodu do blízkých Chřibů, kde si v lese poblíž obce Jankovice (okr. Uherské Hradiště) vybudoval primitivní úkryt z větví a mechu.[64)]

Už v červnu 1942 se Lukaštík v lese náhodou seznámil s osmnáctiletou dcerou jankovického autodopravce Josefa Remeše Ludmilou. Ta se stala jeho hlavní spojkou a pomocnicí, která mu nakonec obstarala ilegální úkryt v domě svých rodičů. S pomocí Ludmily Remešové navázal Vojtěch Lukaštík spojení s její kamarádkou Marií Škrabalovou. Bylo to odvážné a chytré děvče, které neváhalo splnit závažný úkol — dojet do Bernartic k Lukešovům a najít tam Bohuslava Grabovského.

Škrabalová přijela do jihočeského městečka 21. června 1942, v mezidobí mezi první a druhou vlnou zatýkání, které tak tragicky postihlo Lukešovu rodinu. Marie Lukešová jí nevěřila, Marie Škrabalová se tedy vracela zpět. Až na zpáteční cestě zjistila, co se vlastně v Bernartiích stalo. Podle Lukaštíkova přání roztrhala dopis a po Grabovském už nepátrala. Možná, že by ho při troše štěstí našla; Grabovský se v té době stále ještě v Bernarticích skrýval.

Po bernartickém neúspěchu se tedy Lukaštík snažil o spojení s Ludvíkem Cupalem, což se mu podařilo pomocí Bohdana Šturma ml. z Veselí nad Moravou. Oba parašutisté se setkali na hradě Buchlově a domlouvali další činnost. Shodli se na provedení destrukce na hlavní trati Přerov—Břeclav. K provedení svého plánu však potřebovali destrukční materiál. Od Bohuslava Grabovského Lukaštík věděl, že větší množství trhavin by mělo být stále ještě uschováno v blízkosti místa seskoku nedaleko Věšína. Poslal tedy osvědčenou Marii Škrabalovou dvakrát do Věšína i s plánkem, kde je materiál zakopán. Odvážná dívka se však vrátila s prázdnou, na označeném místě nic nenašla. Lukaštík nemohl vědět, že skrýš byla nalezena a vybrána již dříve gestapem.

Nakonec pomohli opět Remešovi. Ludmilin strýc, rolník Bernard Remeš, vlastnil i lom, v němž se sice již nepracovalo, ale stále zbývaly nějaké trhaviny.

Zkouška ukázala, že jsou použitelné, a tak oba parašutisté položili 18. září 1942 nálož na trať mezi Polešovicemi a Nedakonicemi v blízkosti Uherského Hradiště. Akce se nepovedla, nálož byla nalezena ještě před explozí a německé bezpečnostní orgány tak byly upozorněny na ilegální činnost v této oblasti.[65]

K pokusu o další akce už nedošlo. Cupal se stále nemohl úplně zbavit následků svého zranění při seskoku, a tak se jen skrýval ve velehradské cihelně. Lukaštík stále toužil po nějaké činnosti, snažil se o navázání styku s místními organizacemi domácího odboje, ale bez úspěchu. Nakonec začal ztrácet nutnou opatrnost, jeho pobyt v kraji se neutajil, brněnská řídící úřadovna gestapa byla upozorněna na pobyt „neznámého muže" v prostoru Velehradu. Na stopu byl nasazen známý agent Jan Cwirž. Z druhé strany se na Lukaštíkovu stopu dostalo i zlínské gestapo.

V lednu 1943 pak došlo k tragédii. 8. ledna obklíčilo sedm gestapáků Remešovo stavení v Jankovicích (čp. 38), kde se Lukaštík skrýval. Při podrobnějším průzkumu narazilo na jeho skrýš. Došlo k přestřelce, v níž byl parašutista zabit. 14. ledna se při zatýkání sám zastřelil Ludvík Cupal.

Tragédie se nevyhnula ani spolupracovníkům obou parašutistů. Byli většinou zatčeni a při soudním jednání v Uherském Hradišti, jež probíhalo ve dnech 15.—17. března 1943, bylo dvacet jedna lidí odsouzeno k trestu smrti, zbylých deset k trestům odnětí svobody v trvání dvou až pěti let. Odsouzení byli popraveni ve Vídni už 30. června 1943. Smrti neušel ani Cupalův bratr Michal, číšník v nádražní restauraci v Břeclavi, a jejich sestra Jana. Celkem zahynulo dvacet sedm osob a dalších deset si přetrpělo několik let v německých věznicích a koncentračních táborech.

Npor. Václav Kindl a čet. Bohuslav Grabovský spojili od podzimu 1942 svůj pobyt v protektorátě s východočeskou vojenskou odbojovou organizací, kterou vedl pplk. Josef Svatoň. Oba parašutisté, zejména Václav Kindl, se snažili domácím odbojářům ze všech sil pomáhat, pokud to bylo v tehdejších protektorátních podmínkách možné. Sami usilovali samozřejmě i o napojení se na nějakou skupinu, která by měla spojení s Londýnem. Jejich snaha však zůstávala stále marná.

Bohuslav Grabovský se velice dobře zabydlil v Mostku u Brandýsa nad Orlicí. Cítil se zde v bezpečí a prakticky žádnou konspirativní činnost nevyvíjel. Se svým velitelem jezdil pravidelně jednou týdně k Mandíkům do Chrasti, kde se oba parašutisté setkávali.[67]

Kindl, který byl ubytován přímo na Čachnově v Burešově hostinci, musel poměrně těžce pracovat. Se svými spolupracovníky na pile se téměř nestýkal. Byl osamělý, nedružný, po skončení práce odcházel ihned do svého bytu. Několikrát si stěžoval, že je mu tam velká zima, a tak si nosil odřezky z pily na topení.

Za Kindlem dojížděl často z Chrasti Václav Mandík, který chtěl s jeho pomocí založit odbojovou buňku v okolí Čachnova a nedaleké Pusté Kamenice. Jejím základem se měli stát dva Mandíkovi bratři, učitelé Václav Sion a Jan Černý.[68]

Došlo však jenom ke dvěma schůzkám, odbojová činnost v tomto prostoru nepřekročila organizační stádium.

Začátkem roku 1943 přinesl chrastecký starosta Stanislav Dejdar zprávu, že Rudolf Choutka ze Skály má údajně spojení na nějakou parašutistickou skupinu. Této možnosti chtěl využít jak pplk. Josef Svatoň, tak i oba parašutisté, kteří by tak konečně mohli podat o sobě do Londýna zprávu. Pplk. Svatoň se s Choutkou sešel a jeho prostřednictvím sjednal s „parašutistou Mrázkem" na nejbližší neděli schůzku na silnici mezi Skálou a Chacholicemi. Tam měl jednat s npor. Kindlem. Kindl však čekal marně, ohlášený parašutista nepřišel.[69)]

Kromě podpory činnosti obou parašutistů byla snaha pplk. Svatoně navazovat kontakty s dalšími odbojovými skupinami ve východních Čechách. Mimo jiné našel pplk. Svatoň i spojení na východočeské komunisty v České Třebové, což ve svých důsledcích zavinilo i zatčení Kindla a Grabovského.

Počátky represálií proti východočeskému odboji v roce 1943 jsou spjaty s osobou mladého komunisty Filipa Žaby, který se po svém útěku z totálního nasazení v Mostě skrýval v poloilegalitě v Kozlově na Litomyšlsku. Zde intenzívně organizoval komunisticky orientovanou skupinu mladých lidí, která si dala název „Mladý východ proti Hitlerovi". Žaba se snažil v práci této skupiny prosazovat teroristické a anarchistické prvky, což ve svých důsledcích ohrožovalo nejen skupinu samotnou, ale i ostatní organizace, které byly na ni napojeny. Žaba sám se mezi svými druhy setkával se silnou opozicí, nesouhlasili s ním ani členové ilegální komunistické skupiny v České Třebové, s níž Žaba úzce spolupracoval. Mladý a neukázněný odbojář se však své koncepce odbojové práce nevzdal a opozici v řadách „Mladého východu proti Hitlerovi" řešil svérázným způsobem: svého největšího odpůrce zedníka Františka Kolčavu v noci z 3. na 4. prosince 1942 jednoduše zastřelil.[70)]

Kolčavova smrt vyvolala velké vyšetřování českých i německých orgánů kriminální policie. Němci vytušili politický motiv vraždy, zachytili Žabovu stopu a nakonec ho 10. února 1943 v Praze zatkli. I když se Žaba po těžkém výslechu zhroutil a prozradil některá fakta o své činnosti, včetně jmen spolupracovníků, odmítl nakonec dělat konfidenta, a proto byl odsouzen k trestu smrti a 25. října 1943 v Berlíně popraven.

Žabovy výpovědi měly ve svých důsledcích za následek rozsáhlé zatýkání nejen ve východních, ale i ve středních Čechách. Mimo jiné byl také zatčen instruktor komunistického odboje Jaroslav Fiala, který se záhy stal nejnebezpečnějším konfidentem pražského gestapa.

Zatýkání na Českotřebovsku bezprostředně ohrozilo i pplk. Josefa Svatoně a por. Josefa Kabeleho. Gestapo se dozvědělo jejich jména a začalo po nich ve Vysokém Mýtě pátrat. Nakonec byli oba nuceni odejít 5. března 1943 do ilegality. Příštího dne byl zatčen jejich nejbližší spolupracovník por. Bohumil Suchánek, a tak se gestapo dostalo do těsné blízkosti obou parašutistů.

Krátce po Svatoňově útěku z Vysokého Mýta se o nebezpečí ze strany gestapa dozvěděla i chrastecká skupina. Starosty Dejdara i jeho náměstka Mandíka

se zmocnila nervozita. Nevěděli, zda nejsou již sami ohroženi zatýkáním, tížila je však i odpovědnost za oba parašutisty. Obzvláště nebezpečné bylo navázat styk s Bohuslavem Grabovským, protože byl již zatčen por. Bohumil Suchánek z Brandýsa nad Orlicí, který o parašutistovi věděl. Snadnější se zdálo navázat spojení s Kindlem. Na poradě, k níž byli přizváni další odbojáři Oldřich Hofman z Prosetína a Stanislav Březina ze Skutče, bylo rozhodnuto, že právě oni dva se vypraví na Čachnov a naváží styk s Kindlem. Zároveň vyšetří všechny okolnosti jeho pobytu, zda není také ohrožen, a samozřejmě mu sdělí, co se stalo v Mýtě. Konečně mu měli předat vzkaz, aby se sám spojil s Grabovským, a že se v neděli 14. března 1943 mají oba sejít s Václavem Mandíkem v Chocni.[71]

Protože ani jeden ani druhý Kindla osobně neznali, musel jim Václav Mandík sdělit předem sjednané heslo. Oba muži se pak vydali na Čachnov, pro utajení každý zvlášť. Březina znal správce Franklovy pily Hábu, a tak se po příjezdu na Čachnov začal nejdříve vyptávat na „pana Procházku", a zda by Hába nemohl zařídit schůzku „pana Procházky" s Oldřichem Hofmanem. Hába ochotně vyhověl.

Hofman jednal s Kindlem jen krátce. Přesvědčil se, že s parašutistou je zatím vše v pořádku, předal mu všechny vzkazy, nechal mu tam nějaké šaty a cigarety, a pak se zase s Březinou — každý zvlášť — vrátili domů.[72]

Schůzka na Čachnově proběhla kolem 10. března 1943, k plánovanému setkání v Chocni však 14. března nedošlo, protože den předtím zatklo pardubické gestapo Stanislav Dejdara, Antonína Mandíka i jeho syna Václava.[73]

O zatčení svých nejbližších spolupracovníků se brzy dozvěděl i npor. Kindl. Byl tím úplně zaskočen, nevěděl, co si má počít. Vzpomněl si na svou schůzku s Oldřichem Hofmanem, kterého podle jména neznal, a tak se obrátil se žádostí o pomoc na správce Hábu. Ten však ho mohl odkázat pouze na Stanislava Březinu. Kindl se za ním vypravil do Skutče, kde ho také skutečně našel, a to 14. března 1943. Radil se s ním, co má teď, když jsou jeho hlavní spolupracovníci zatčeni, dělat. Byl velmi nervózní a prohlašoval, že se bude muset sám zastřelit. Březina jej uklidňoval a zároveň mu doporučil, aby z čachnovské pily co nejdříve zmizel.

Bylo však už pozdě. V úterý 16. března 1943 večer, krátce po půl sedmé, přijelo k Franklově pile auto, z něhož vystoupil asi pětatřicetiletý muž a ptal se po „panu Procházkovi". Kindl, který byl ve svém bytě v Burešově hostinci, zahlédl přijíždějící automobil a snažil se utéci zadním východem do lesa. Nepodařilo se mu to; v místě zvaném „Na porostlině", při cestě z Čachnova do Krouny, byl zadržen a odvezen.[75]

Za několik hodin už stál před Willim Leimerem, vedoucím referátu SBF pražské řídící úřadovny gestapa.

Bohuslav Grabovský se dostavil 13. března 1943 do Chrasti, asi půl hodiny po zatčení Antonína Mandíka. Chtěl ihned odejet zpátky do Mostku a pak se dobrovolně přihlásit na práci v Říši, aby tak unikl zatčení. Až by se situace ve

východních Čechách uklidnila, chtěl se opět vrátit. Nepodařilo se mu to. Václav Kindl přistoupil na návrh ke spolupráci s Leimerovým referátem a jeho první „akcí" bylo, že prozradil pobyt svého kamaráda v Mostku u Brandýsa nad Labem a Bohuslav Grabovský byl bezprostředně nato zatčen pardubickou venkovní služebnou gestapa. Podobně jako jeho velitel byl i on získáván ke spolupráci. Patrně pod vlivem postupu svého velitele i on přijal, ale na rozdíl od Kindla, který se své nové práci plně věnoval, Grabovský hned od začátku byl odhodlán spolupracovat s gestapem jen naoko a podle možností co nejdříve zmizet. V roce 1943 i v příštím roce se s ním setkáváme v Moravské Ostravě, kde mluvil s kpt. Josefem Šlezem a Františkou Pulzerovou, ale jejich jména gestapu nehlásil, potože proti nim nebylo z této strany nijak zakročeno.[76)]

Zato Václav Kindl byl pražskému gestapu platným pomocníkem. Jeho služby byly vysoce ceněny, později byl dokonce půjčován i pardubické venkovní služebně, kde byl řízen gestapákem Waltrem Krögrem.[77)]

Za své služby dostal v Praze pěkný byt (Vršovice, Třída krále Jiřího 19), kde bydlel až do května 1944.[78)]

Vrcholem jeho spolupráce byla účast na radiové protihře HERMELÍN, kde měl vystřídat „nespolehlivého" parašutistu ze skupiny ANTIMONY Stanislava Srazila. Protihra HERMELÍN byla zahájena 16. března 1943, v ten samý den, kdy byl zatčen Kindl.[79)]

Kindlův konec je klasickým případem potrestané viny. V noci z 3. na 4. dubna 1944 byl u Rabštejnské Lhoty na Chrudimsku vysazen čtyřčlenný desant CALCIUM s vysílačkou MILADOU. Pardubické gestapo brzy zachytilo po tomto výsadku stopu a zorganizovalo rozsáhlé pátrání, při kterém byl použit i „osvědčený" Václav Kindl. V současné době pomáhal i v pátrání po tříčlenném desantu BARIUM, který seskočil s vysílačkou MARTOU téže noci jako CALCIUM, ale u Vysoké nad Labem. Pátrací akce však byly v obou případech neúspěšné.[80)]

V polovině května 1944 dostala pardubická venkovní služebna gestapa anonymní udání na vrchního inspektora pojišťovny Slávie v Nasavrkách Františka Marka, že u sebe ukrývá parašutisty. Toto udání bylo věrohodné, protože v případě Františka Marka se také jednalo o zaměstnance pojišťovny jako u J. D. z blízkého Ochozu, na něhož se parašutisté z CALCIA skutečně obrátili se žádostí o pomoc; J. D. jim však veškerou pomoc odmítl, a protože se obával provokace, jejich návštěvu u sebe ohlásil.

K akci proti Markovu bytu (Nasavrky čp. 170), kde se však žádní parašutisté neskrývali, došlo v půl čtvrté ráno 20. května 1944. Zúčastnil se jí i Kindl, který přitom byl omylem gestapákem Neupärtlem smrtelně postřelen a záhy skonal v chrudimské nemocnici.[81)]

V té době už Bohuslav Grabovský dávno jako agent gestapa nepůsobil. Vedle aktivního a úspěšného Kindla byl příliš nevýrazný, pro gestapo naprosto neužitečný, potože pro ně odmítal pracovat. Byl proto už někdy na podzim uvězněn — spolu s Františkem Pospíšilem ze skupiny BIVOUAC, v Praze na Pankráci.

Před spoluvězněm Waltrem Ledererem se otevřeně vyjádřil, že slíbil pracovat pro gestapo jen naoko a že se pokusí o útěk, jak jen to bude možné. Navíc se pokusil z Pankráce poslat moták s určením pro Švýcarsko, kterým chtěl varovat II. odbor MNO v Londýně. Lederer nemlčel a vše hlásil, Grabovského moták se dostal do rukou gestapa a on sám byl z trestu převezen 3. prosince 1943 na Malou pevnost v Terezíně a tam uvězněn v samotkách na I. dvoře.

O jeho pobytu zde nevíme prakticky nic. Statečně snášel všechny útrapy vězeňského života a jistě doufal, že se nakonec dočká svobody. Mýlil se. V říjnu 1944 byl tak jako František Pospíšil v rámci Sonderbehandlungu bez soudu popraven.[82)]

Bohuslav Grabovský nezradil svou vojenskou přísahu a jako československý voják se zachoval statečně a čestně. Jestliže následoval příkladu svého velitele a naoko přijal konfidentský závazek, bylo mu jasné, že nikdy nebude zrazovat své druhy i statečné české vlastence, příslušníky domácího odboje. Nebylo jeho vinou, že npor. Václav Kindl plnil vše, co se od něho žádalo, a navíc horlivěji, než musil. Grabovský byl statečný a morálně silný až do konce. Za Československou republiku, svou vlast, obětoval nakonec i svůj život.

Poznámky

[1)] Základními prameny pro poznání osudu Bohuslava Grabovského jsou materiály desantu INTRANSITIVE, uložené pod signaturou 37—329—1—4 ve Vojenském historickém archívu (VHA) v Praze a pak Grabovského Kmenový list, uložený zatím v Archívu vojenské evidence osob (AVEO) v Trnavě; literárně byl životopis Grabovského zpracován formou brožury Maxem Truparem. — Srv. TRUPAR, M.: Bohuslav Grabovský, OV ČSPB Opava 1987. Trupar se opíral především o literaturu, zejména o studii Zdeňka Jelínka Operace Intransitive a Tin, sborník Muzeum a současnost, roč. 7/1984, Roztoky u Prahy 1984, s. 5—71, dále o dokumentaci Historicko-dokumentační komise při OV Českého svazu bojovníků za svobodu v Ústí nad Orlicí a vzpomínky některých účastníků. Archívních materiálů nepoužil. V brožurce je několik drobných faktografických nepřesností. V rámci stručného nástinu osudů desantu INTRANSITIVE píše o Grabovském také Jiří Šolc. — Srv. ŠOLC, J.: Bylo málo mužů, Praha 1990, s. 140—142. Naposledy srv. JELÍNEK, Z.: Operace Silver A, Praha 1992, s. 90—91 a pozn. 270 na s. 156.

[2)] VHA Praha, fond 37—329—2.

[3)] AVEO Trnava, Kmenový list Bohuslava Grabovského; Archív Národního muzea v Praze, rkp. Muži pro zvláštní úkoly; srv. též TRUPAR, M.: Bohuslav Grabovský . . ., s. 5.

[4)] VHA Praha, fond 37—329—2.

[5)] Archív Národního muzea, rkp. Muži pro zvláštní úkoly. Max Trupar v citované brožuře tvrdí, že Grabovský vstoupil do Svobodovy jednotky a s ní se dostal do obcí Hluboczek Wielki a Gorodiščе. Zde se od kolony oddělili dva polští styční důstojníci a několik československých vojáků, mezi nimi i Grabovský. Přes Rumunsko, Jugoslávii, Turecko a Sýrii se dostal do Francie. Jako důkaz Trupar uvádí Grabovského pohlednici, kterou poslal matce z Jugoslávie. Kmenový list však jasně potvrzuje Grabovského přihlášku a následný pobyt v Cizinecké legii. Údajná pohlednice matce poslaná z Jugoslávie mohla být krycím manévrem.

[6)] AVEO Trnava, Kmenový list Bohuslava Grabovského.

[7)] Tamtéž, Kmenové listy Václava Kindla a Vojtěcha Lukaštíka; VHA Praha, Kvalifikační listina Václava Kindla.

[8] VHA Praha, fond 37—329—4. — Kolínská rafinerie minerálních olejů, objekt pro vedení války velice důležitý, pracovala nerušeně až do léta 1944. Pro oklamání spojeneckých letců, kteří ji mohli bombardovat, byli v blízkosti vlastní továrny vybudovány klamné objekty, za noci spoře osvětlené. To vše parašutisté věděli, měli dokonce k dispozici přesný náčrt vyhotovený domácími odbojáři. Nebylo ho však použito. V létě 1944, v rámci spojeneckých akcí proti všem rafineriím minerálních olejů vyrábějících pohonné hmoty pro německou armádu, podnikli američtí letci na kolínskou rafinerii tři úspěšné nálety (24. srpna a 28. prosince 1944 a 15. března 1945). Posledním náletem byla rafinerie vyřazena z provozu až do konce války. — Srv. JELÍNEK, Z.: Nálety na Kolín za druhé světové války, Středočeský sborník historický, roč. 15/1980, s. 45—60.

[9] Jeho obsahem bylo dvanáct kulatých magnetických náloží z plastiku, dvanáct jednolibrových zápalných šňůr Flores, čtyři magnetické nálože Clams, šest pistolí 7,65 mm se dvěma zásobníky, 300 nábojů ráže 7,65 mm pro pistole, jeden samopal STEN S.M.G., pět zásobníků pro STEN S.M.G., každý po 25 nábojích, 75 nábojů volných pro STEN S.M.G., jedna čistící šňůra a jeden pravý popruh pro STEN S.M.G., 72 stop anglické zápalnice, 500 stop bleskovice připravené na dvanáct dvojitých bleskovic 21 stop dlouhých (připravené ke kulovým magnetickým náložím), 96 obyčejných rozbušek, šest kotoučků izolační pásky, dvoje kleště, dva granáty s rozbuškami, čtyři tuby vazeliny, šest krabiček zápalek, 25 časovaných tužek černých, 30 červených, 25 bílých a 30 zelených. Celkem kontejner vážil 380 liber. — VHA Praha, fond 37—329—4.

[10] VHA Praha, fond 37—329—4.

[11] Ve své rozsáhlé zprávě pro VRÚ, která byla stanicí Libuší vyslána ve dnech 21.—24. května 1942, si velitel desantu SILVER A Alfréd Bartoš stěžuje, že o Kindlovi nemá přesné zprávy. — VHA Praha, fond 37—165—3.

[12] Srv. SLÁDEK, O.: Zločinná role gestapa, Praha 1986, s. 246—250; KOKOŠKA—MALÍŘ, J.: V roce 1943 na londýnské Bayswater Road, sborník Rok obratu, Praha 1989, s. 38—51.

[13] VHA Praha, fond 37—329—4.

[14] Tamtéž, sign. 37—374—1—3.

[15] Tamtéž, fond 37—329—4.

[16] Tamtéž.

[17] Vzpomínky Rudolfa Krzáka.

[18] VHA Praha, fond 37—329—4; srv. též JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., s. 9.

[19] Srv. JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., s. 8 a také VELFL, J.: Příbramsko za heydrichiády, Příbram 1989, s. 68 a LAŠTOVKA, V.: Odboj pod Třemšínem, Praha 1976, s. 16—21.

[20] Státní oblastní archív (SOA) Plzeň, fond Mimořádný lidový soud (MLS) Klatovy, sign. 100/47 — Josef Winkelhofer (dálnopisy klatovského gestapa).

[21] Státní ústřední archív (SÚA) Praha, fond Zemské četnické velitelství (ZČV) Praha, kart. 274, č. 833 dův./1942.

[22] Tamtéž, č. 877 dův./1942.

[23] Obecní kronika Bernartice; srv. také JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., s. 9.

[24] SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, sign. 100/47 — Josef Winkelhofer (dálnopisy klatovského gestapa).

[25] SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 274 čj. 883 dův./1942; edice JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., příloha č. II na s. 60—62.

[26] SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 274, č. 912 dův./1942; edice JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., příloha č. I na s. 58—60. — O této velké pročesávací akci píše také Vojtěch Laštovka, ale jednak ji klade k 1. květnu 1942, kdy bylo pátráno po shozených předmětech a osobách na základě hlášení o přeletu podezřelých spojeneckých letadel, jednak do doby po 2. květnu 1942, kdy klatovské gestapo dostalo hlášení o výskytu dvou podezřelých osob na nádraží v Rožmitále pod Třemšínem. — Srv. LAŠTOVKA, V.: Odboj pod Třemšínem . . ., s. 18—19.

[27] SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart. 274, čj. 883 dův./1942; edice JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., příloha č. II na s. 60—62.

[28] O příchodu dvou parašutistů na rožmitálském nádraží píše i Vojtěch Laštovka, soudí však, že to patrně byli Kindl a Grabovský. To je ovšem vyloučeno, protože Kindl byl už 30. dubna v Bernarticích a s Grabovským se setkal až v květnu 1942 ve východních Čechách. — Srv. LAŠTOVKA, V.: Odboj pod Třemšínem . . ., s. 18—19.

[29] VHA Praha, fond 37—374—1—3

[30] Tamtéž, fond 37—329—3.

[31] Podle sdělení Vladimíra Maděry z 15. srpna 1977. — Šturmovi žili až do roku 1938 také v Břec-

lavi a Bohdan Šturm ml. se odtud znal s Cupalovými. Ve Veselí nad Moravou žila také Cupalova sestra Anna, provdaná Kudílková, a její manžel František. — Srv. VERBÍK, A.: Parašutisté, seriál otiskovaný ve Slovácké jiskře v květnu 1967. Verbíkův seriál je založen především na materiálech Lidového soudu v Uherském Hradišti z doby po roce 1945 (proces proti manželům Blahovým a proti Karlu Gamberskému) a korespondujících materiálech uložených v Moravském zemském archívu v Brně. Některé doplňky mu poskytli ve svých vzpomínkách tehdy ještě žijící účastníci událostí z léta a podzimu 1942 a zimy 1942—1943. Ve Verbíkově seriálu jsou některé faktografické nepřesnosti.

32) VHA Praha, fond MNO,hl. štáb, II. oddělení, čj. 2965 taj./1945 — Záznamy výpovědí Františka Wolfa, Antonína Sochůrka, Karla Riesse a Václava Seligera ze září 1945.

33) Slovenský publicista Milan J. Varsik ve své knize Kto ste, Jozef Gabčík? (Bratislava 1973), přikládá Švarcovi v průběhu atentátu roli „nepozorného chodce", který měl vběhnout do dráhy Heydrichova automobilu, aby šofér musil snížit rychlost. Opírá se přitom o problematické svědectví prof. Ladislava Vaňka. O „nepozorném chodci" se však nezmiňuje ani jedno svědectví přímých svědků atentátu, ani jedno hlášení německých bezpečnostních složek. V schematických rekonstrukcích atentátu figurují z parašutistů pouze Jozef Gabčík, Jan Kubiš, Josef Valčík a Adolf Opálka. — VHA Praha, fond MNO, hl. štáb, II. oddělení čj. 2965 taj./1945 — Záznamy výpovědí přímých svědků atentátu. Srv. také velmi dobrý přehled „The Assassination of Reinhard Heydrich", otištěný ve čtvrtletníku „After the Battle", č. 24, London 1979, s. 9—37.

34) Srv. JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., s. 14.

35) Archív MO Českého svazu bojovníků za svobodu Vysokého Mýta, Vzpomínky Josefa Kabeleho.

36) Obecní kronika Bernartice.

37) O východočeské vojenské organizaci srv. JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., s. 15—17.

38) Archív MO ČSBS Vysoké Mýto, Vzpomínky Josefa Kabeleho.

39) Tamtéž; VHA Praha, fond 37—329—1.

40) VHA Praha, fond 37—329—1; Vzpomínky Václava Mandíka.

41) Obecní kronika Bernartice.

42) VHA Praha, fond 37—329—4.

43) Obecní kronika Bernartice.

44) VHA Praha, fond 37—329—1; SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, sign. 100/47 — Josef Winkelhofer a 97/47 — Richard Lindner; Strzizik i Hronek byli po skončení války zatčeni a 17. května 1945 spáchali sebevraždu.

45) SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, sign. 97/47 — Richard Lindner. — Bernartice sice patřily do obvodu táborské venkovní služebny gestapa, ale Klatovy se celé záležitosti ujaly proto, že se jednalo o parašutisty seskočivší u Rožmitálu pod Třemšínem (za války okres Blatná), který patřil do obvodu klatovské služebny. Proto také byla většina zatčených bernartických občanů popravena na vojenské střelnici ve Spáleném lese u Lubů, nedaleko Klatov, a ne v Táboře. — Srv. STŘELEČEK, J.: Protifašistický odboj a jeho památná místa na okrese Klatovy, OV ČSPB Klatovy 1985.

46) Obecní kronika Bernartice.

47) Tamtéž; SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, sign. 97/47 — Richard Lindner.

48) VHA Praha, fond 37—329-1; SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, sign. 100/47 — Josef Winkelhofer.

49) VHA Praha, fond 37—329—1; Obecní kronika Bernartice. — Marián Konečný ve své knize o heydrichiádě na Táborsku uvádí, že bernartický starosta František Švec byl zatčen až 23. června 1942. — Srv. KONEČNÝ, M.: Táborská cesta smrti, OV ČSPB Tábor 1985, s. 61—62.

50) SÚA Praha, fond ZČV Praha, kart, 276, čj. 1583/1942 a 1691 v./1942. Obecní kronika Bernartice.

51) SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, sign. 100/47 — Josef Winkelhofer; srv. také LAŠTOVKA, V.: Odboj pod Třemšínem . . ., s. 19—20; JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . ., s. 21—22; VELFL, J.: Příbramsko za heydrichiády, Příbram 1989, s. 69—70.

52) Srv. STŘELEČEK, J.: Protifašistický odboj a jeho památná místa na okrese Klatovy . . ., s. 93—99; KONEČNÝ, M.: Táborská cesta smrti . . ., s. 76—77.

53) VHA Praha, fond 37-551-3; SOA Praha, fond MLS Praha, sign. LS Praha XXV, 55/47 — Karel Čurda, Viliam Gerik.

54) Po válce vzpomíná na pobyt Bohuslava Grabovského u Lukešů v Bernarticích paní Cihlářová: „. . . Šla jsem jedenkrát na půdu, přijde ke mně ve spodkách člověk [v Járových] i v košili, klekne přede mnou na kolena a pláče: „Prosím vás, paní, dejte mi kousek chleba, mám hrozný

hlad!'' Ptám se ho, jak se sem dostal, a on mi řekl, že byl s Rudou Hrubcovým v Anglii a že přinesl pozdrav Hrubcovům a Lukešovům. Já jsem strachem umírala. Měl Járovy šaty. Pak jsem šla a dala mu najíst. Byl tam ještě několik dní po jejich odvezení. Skrýval se na půdě pod trámem u komína nad klenutím. Když je všechny odvezli, říkal, že pojede na Slovensko. Řekl, že bude psát, psal, ale nebylo to možné po něm přečíst. Byl ze Slovenska, říkal, že mu Němci zabili rodiče a sestru mu zavlekli do koncentračního tábora. Oni byli dva, ti parašutisté. Ten druhý odjel dřív, než odvezli Lukešovy . . .''. — VHA Praha, fond 37—329—1.

55) Obecní kronika Bernartice.

56) AMORT, Č.: Heydrichiáda, Praha 1965, č. 50 na s. 267—282; část.

57) Srv. TRUPAR, M.: Bohuslav Grabovský . . ., s. 13.

58) VHA Praha, fond 37—329—2.

59) Archív MO ČSBS Vysoké Mýto, Vzpomínky Josefa Kabeleho.

60) VHA Praha, fond 37—329—1; Dopis Karla Novotného z Chacholic autorovi z 15. března 1969. — Srv. též, SLÁDEK, O.: Gestapo v boji proti druhé vlně výsadků vyslaných z Anglie v operačním období 1942—1943, Historie a vojenství, roč. 1969, s. 458—490.

61) VHA Praha, fond 37—329—2; Vzpomínky Václava Mandíka.

62) Tamtéž. — Adolf Frankl bydlel v Chrasti u Chrudimi, čachovskou pilu vedl správce Hába. — Podle sdělení Adolfa Frankla ml.

63) Archív MO ČSBS Vysoké Mýto, Vzpomínky Josefa Kabeleho.

64) VHA Praha, fond 37—329—3.

65) Srv. VYMLÁTILOVÁ, M.: Hnutí odporu proti okupantům na jihovýchodní a východní Moravě 1939—1945 (soupis archívního materiálu), Odboj a revoluce — Zprávy, č. 5/1966, s. 129—174.

66) Bližší podrobnosti o osudech Vojtěcha Lukaštíka a Ludvíka Cupala za jejich pobytu na Uherskohradišťsku viz JELÍNEK, Z.: Operace Intransitive a Tin . . . s. 24—32.

67) VHA Praha, fond 37—329—2.

68) Vzpomínky Václava Siona z Vysokého Mýta.

69) Otázka identity „parašutisty Mrázka'' nebyla dodnes vysvětlena.

70) Archív MO ČSBS Česká Třebová, elaborát „Organizace ilegální KSČ a hnutí mládeže ve východních Čechách''; Rozsudek nad Filipem Žabou (fotokopie v majetku autorově).

71) Vzpomínky Oldřicha Hofmana z Prosetína a Stanislava Březiny ze Skutče.

72) Tamtéž.

73) VHA Praha, fond 37—329—1; Vzpomínky Václava Mandíka.

74) Vzpomínky Stanislava Březiny ze Skutče.

75) VHA Praha, fond 37—329—4; Vzpomínky Františka Nunváře z Pusté Kamenice.
Otázkou je, kdo vlastně Kindla zatýkal. Dosud se tradovalo, že to bylo pražské gestapo, jmenovitě Jaroslav Nachtman. Ten však ve své obsáhlé výpovědi před soudním líčením v roce 1964 mluví o tom, že mu byl Václav Kindl předán až po svém zatčení. Nejpravděpodobnější je, že to byla pardubická venkovní služebna gestapa, která na Čachnově Kindla zatkla a pak parašutistu předala Leimerovu referátu SBF (Sabotage-Bahnen-Fallschirmagenten) do Prahy. — Archív hl. m. Prahy, fond Obvodní soud pro Prahu 2, sign. 2 T 120/64 — Jaroslav Nachtman a zejména SLÁDEK, O.: Zločinná role gestapa, Praha 1986, s. 234—239.

76) VHA Praha, fond 37—329—2.

77) SOA Zámrsk, fond MLS Chrudim, sign. 994/46 — Ludvík Schulz.

78) VHA Praha, fond 37—329—1.

79) Stanislavu Srazilovi a radiové protihře HERMELÍN, včetně úlohy Václava Kindla, bude věnován příští díl tohoto seriálu.

80) VHA Praha, fond 37—329—1 a 4.

81) VHA Praha, fond 37—329—1; Vzpomínky Františka Marka a Míly Fialkové z Nasavrk.
Bývalý pracovník čs. rozvědky Josef Frolík ve své vzpomínkové knížce tvrdí — opíraje se přitom o nesprávnou interpretaci výpovědi MVDr. Františka Soukupa z 16. července a 26. srpna 1947 — že Kindl po akci v Nasavrkách nezemřel, že vůbec nebyl raněn, ale že po válce žil ve Velké Británii pod jménem Donát a pracoval dál jako agent pro sovětský KGB. Měl mu v tom pomoci známý kriminální komisař Willi Leimer, údajně agent a po válce plukovník centrály KGB v Moskvě. Kromě Frolíkova tvrzení však pro potvrzení této hypotézy neexistují v zatím známých archívních materiálech žádná fakta. — Srv. FROLÍK, J.: Špión vypovídá, Praha 1990, s. 136—145.

82) VHA Praha, fond 37—329—2.

CZECH PARATROOPERS FROM THE WEST IMPRISONED IN TEREZÍN

Zdeněk Jelínek

Resume

The second part of the series "Czech paratroopers from the West imprisoned in Terezín" is devoted to the fate of Bohuslav Grabovský, member of the commando INTRANSITIVE. He was born in Kylešovice near Opava January 19, 1917 and had a hard childhood and adolescence. After military service in 1937 to 1939 and the dissolution of the Czechoslovak army he joined the Czechoslovak Army unit abroad. He managed to get to Poland and, after a short stay in the French Foreign Legion, he joined the Czechoslovak unit in France on September 26, 1939. He participated in the complete French campaign and after its conclusion, he was decorated for valour by the Czechoslovak War Cross 1939.

After arrival in England and the reorganisation of the Czechoslovak unit abroad, Grabovský volunteered for deployment behind enemy lines. He received training in a basic course and in special courses and then included into the three-men commando INTRANSITIVE (first lieutenant Václav Kindl, sgt. Bohuslav Grabovský, sgt. Vojtěch Lukašík) who, together with the two-men commando TIN (sgt. Ludvík Cupal, sgt. Jaroslav Švarc), was parachuted in the night April 29 to 30, 1942, in the Brdy mountains between Padrť and Věšín, supplied with explosives, with sabotage orders. Grabovský, after hiding part of the material, made contact with the family Viktor in a lonely house near Věšín, who were the first to give him shelter. When the combing through the woods around the landing place subsided, Bohuslav Grabovský went first to Bernartice in Southern Bohemia and then to Eastern Bohemia, where they met and contacted the local military resistance group (Lieut. col. Josef Svatoň, Lieut. Josef Kabele). The third member of the commando, Vojtěch Lukaštík, joined his fortunes in the Protectorate with wounded Ludvík Cupal, with whom he hid mainly near Velehrad in Southern Moravia.

The activity of the commando was hindered by the assassination attempt on Heydrich and the subsequent Heidrichiad. In Autumn 1942, Kindl and Grabovský are again in Eastern Bohemia where the Resistance not only supplied them with false papers but found them a job and place to live. Kindl worked as labourer on Frankl's saw-mill in Čachnov, Grabovský as farm labourer in Mostek near Brandýs nad Orlicí. In connection with the arrests in the East Bohemian Resistance groups, both were arrested on March 17, 1943, and pressed into collaboration with the Gestapo. In the end, Kindl became and efficient agent-provocateur of the Prague office of the Gestapo, while Grabovský obeyed the orders with open defiance. So, in Autumn 1943, he was imprisoned in the Prague Pankrác jail. Through an informer the Gestapo learned that he intends, at the next occasion, to warn his superiors in Britain. He was brought to the Small Fortress in Terezín, where was imprisoned in courtyard one, and executed in October 1944.

DIE IN THERESIENSTADT GEFANGENGEHALTENEN TSCHECHISCHEN FALLSCHIRMSPRINGER AUS DEM WESTEN

Zdeněk Jelínek

Resümee

Der zweite Teil des Zyklus „Die in Theresienstadt gefangengehaltenen tschechischen Fallschirmspringer aus dem Westen" wird dem Schicksal eines Mitgliedes der Fallschirmgruppe INTRANSITIVE, Bohuslav Grabovský, gewidmet. Gebürtig aus Kylešovice bei Troppau (geb. 19. Januar 1917) verbrachte er eine schwere Kindheit und Jugend. Nach dem Absolvieren des Militärdienstes (1937—1939) und der Auflösung der tschechoslowakischen Armee tritt er der tschechoslowakischen Militäreinheit im Ausland bei. Es gelang ihm, nach Polen überzugehen, und nach einem kurzen Aufenthalt in der Fremdenlegion wurde er in die tschechoslowakische Einheit in Frankreich eingegliedert. Er machte den ganzen französischen Feldzug mit, nach dessen Beendigung er für seine Tapferkeit mit dem tschechoslowakischen Kriegskreuz 1939 ausgezeichnet wurde.

Nach der Ankunft in England und der Reorganisierung der tschechoslowakischen Einheit im Ausland meldete sich Grabovský zum Einsatz im feindlichen Hinterland. Nach dem Absolvieren eines Grundkurses und auch Spezialkursen wurde er in die dreigliedrige Falschirmabteilung INTRANSITIVE eingereiht (Oberleutnant Václav Kindl, Zugführer Bohuslav Grabovský, Korporal Vojtěch Lukaštík), die mit Sabotageuafgaben und einem Vorrat an Sprengstoff zusammen mit der zweigliedrigen Fallschirmabteilung TIN (Rittm. Ludvík Cupal, Rittm. Jaroslav Švarc) in der Nacht vom 29. auf den 30. April 1942 zwischen den Gemeiden Padrtí und Věšín in Brdy ausgesetzt wurde. Nachdem Grabovský einen Teil des Materials versteckt hatte, knüpfte er Verbindung mit der Familie Viktor von einem Einödhof bei Věšín an, die ihm das erste illegale Quartier bot. Nach dem Abklingen der Durchkämmung der Wälder um den Absprungsort ging Bohuslav Grabovský über das südböhmische Städtchen Bernartice nach Ostböhmen, wo er mit der dortigen militärischen Widerstandseinheit (Oberstleutnant Josef Svatoň, Leutnant Josef Kabele) Kontakt aufnahm. Das dritte Mitglied der Fallschirmabteilung, Vojtěch Lukašík, verband sein Schicksal im Protektorat mit dem verwundeten Ludvík Cupal, mit dem er sich meistens in der Nähe von Welehrad im Südostmähren versteckte.

Die Tätigkeit der Fallschirmabteilung wurde von dem Attentat auf Heydrich und vor der Heydrichiade bedroht. Im Herbst 1942 erschienen Kindl und Grabovský wieder in Ostböhmen, wo ihnen die Widerstandsorganisation sowohl falsche Dokumente als auch Beschäftigung und Aufenthaltsmöglichkeit verschaffte. Kindl arbeitete als Arbeiter in Frankls Sägewerk in Čachnov, Grabovský als Landarbeiter in Mostek bei Brandeis an der Adler. Im Zusammenhang mit den Verhaftungen in den ostböhmischen Widerstandsorganisationen wurden beide am 17. März 1939 verhaftet und zur Zusammenarbeit mit der Gestapo gezwungen. Kindl wurde schließlich zu einem leistungsfähigen Konfidenten der Prager Leitstelle der Gestapo, Grabovský erfüllte jedoch seine Aufgaben mit einem offenen Widerstand. Im Herbst 1943 wurde er deshalb ins Prager Gefängnis Pankraz gesetzt. Durch einen eingesetzten Konfidenten erfuhr die Gestapo, daß er die Absicht hatte, bei der nächsten Gelegenheit seine leitende Zentrale in Großbritannien zu verständigen. Grabovský wurde deshalb in die Kleine Festung nach Theresienstadt gebracht, wo er im I. Hof gefangen gehalten und im Oktober 1944 hingerichtet wurde.

Člen desantu čet. Bohuslav Grabovský

Desant INTRANSITIVE:
velitel npor. Václav Kindl

Člen desantu
des. Vojtěch Lukaštík

Rtn. Ludvík Cupal, velitel desantu TIN

Rt. Jaroslav Švarc, člen desantu TIN

Pplk. Josef Svatoň, velitel vojenské odbojové organizace ve východních Čechách, později význačný člen Rady tří

Domek manželů Viktorových „Na Výrovně" u Věšína, kde se po seskoku ukrýval Bohuslav Grabovský

Kriminální komisař
pražského gestapa Willi Leimer

BEKANNTMACHUNG.

Cyrill Rozsypal aus Chropin.
Filomena Rozsypal aus Chropin.
Marie Sochor aus Chropin.
Sylvester Daněk aus Kostelan.
Filomena Daněk aus Kostelan.
Theodor Šturm jun. aus Wessely a. d. M.
Franz Kudilek aus Wessely a. d. M.
Anna Kudilek aus Wessely a. d. M.
Ludmilla Remeš aus Jankowitz.
Josef Remeš aus Jankowitz.
Klara Remeš aus Jankowitz.

Ignaz Remeš
Bernhard Remeš
Marie Škrabal
Ludmilla Peček
Anna Kučera
Rudolf Mazurek
Alois Oharek
Josef Oharek aus Trapitz.
Peter Kadlec
Cyrill Remeš

die das Sondergericht bei dem Deutschen Landgericht in Brünn zum Tode verurteilt hat, sind heute hingerichtet worden.

Die Verurteilten haben zwei von einer feindlichen Macht zu Sabotagezwecken in das Protektorat entsandte Fallschirmagenten tschechischen Volkstums durch Gewährung von Wohnung, von Lebensmitteln oder in sonstiger Weise unterstützt oder sie trotz Kenntnis ihrer Sabotageabsichten nicht bei den Behörden zur Anzeige gebracht.

Brünn, den 30. Juni 1942.

Der Oberst[illegible]staatsanwalt
bei dem Deutschen L[illegible]andgericht in Brünn.

VYHLÁŠKA.

Cyril Rozsypal z Chropyně,
Filoména Rozsypalová z Chropyně,
Marie Sochorová z Chropyně,
Sylvestr Daněk z Kostelan,
Filoména Daňková z Kostelan,
Bohdan Šturm ml. z Veselí n. M.,
František Kudilek z Veselí n. M.,
Anna Kudilková z Veselí n. M.,
Ludmila Remešová z Jankovic,
Josef Remeš z Jankovic,
Klára Remešová z Jankovic,

Ignác Remeš z Jankovic,
Bernard Remeš z Jankovic,
Marie Škrabalová z Jankovic,
Ludmila Pečková z Velehradu,
Anna Kučerová z Velehradu,
Rudolf Mazurek ze Starého Města,
Alois Oharek z Trapic,
Josef Oharek z Trapic,
Petr Kadlec z Trapic a
Cyril Remeš z Kotik.

jež zvláštní soud u německého zemského soudu v Brně odsoudil na smrt, byli dnes popraveni.

Odsouzení podporovali dva nepřátelskou mocí za účelem sabotáže do Protektorátu vyslané parašutové agenty české národnosti poskytnutím bytu, potravin nebo jinak, nebo neohlásili je vzdor vědomosti o jejich sabotážních úmyslech úřadům.

V Brně, dne 30. června 1942.

Vyhláška oznamující popravu spolupracovníků parašutisty Vojtěcha Lukaštíka

DUCHOVENSTVO V POLICEJNÍ VĚZNICI MALÁ PEVNOST TEREZÍN V LETECH 1940—1945

Dílčí poznatky

Marek Poloncarz

V okupovaných evropských zemích se hitlerovský teror zaměřil především na potlačování a eliminaci těch vrstev národa, které pro něj byly potenciálně nejnebezpečnější vzhledem ke schopnosti organizovat aktivní odpor. Mezi takto pronásledované skupiny patřila inteligence a v jejích řadách rovněž představitelé duchovenstva. Nacistický aparát od počátku vyjadřoval odmítavý postoj vůči církvím a všem projevům náboženství. V době války navíc prováděl četné represívní a zatýkací akce namířené proti kléru a nakonec se snažil jeho zástupce soustřeďovat na jednom místě. Tomuto účelu sloužil koncentrační tábor Dachau.

Rovněž v Protektorátu Čechy a Morava docházelo k perzekuci duchovenstva různých církví, na všech stupních církevní hierarchie. Nutno ovšem poznamenat, že její rozsah byl úměrný k celkové intenzitě teroru na tomto území.

Význam duchovenstva v boji proti nacismu a jeho pronásledování nacisty byly léta přehlíženy a osudy duchovních v Terezíně proto zůstávaly stranou badatelského zájmu. Vedlo nás to k pokusu alespoň zhruba charakterizovat perzekuci duchovních v terezínské věznici a zmapovat jejich další osudy.

Při zpracování tématu bylo nutné překonat určité problémy metodologického rázu. Už samotné upřesnění objektu zkoumání vyvolalo jisté obtíže. Zatímco u katolické církve bylo možné poměrně jednoznačně za duchovenstvo označit kněze, řeholníky, případně studenty teologie, u reformovaných církví, v nichž působili kazatelé, kteří měli jiné občanské povolání, bylo zařazení do sledované skupiny obtížnější. S ohledem na povahu excerpovaných pramenů, kde uvedené nuance nebylo možné vždy odlišit, jsme se rozhodli pro široké pojetí duchovenstva, které zahrnulo rovněž zmíněné světské kazatele.

Dalším problémem byla úplnost údajů. Jako hlavní pramen pro zjišťování perzekuce duchovních v Malé pevnosti posloužila rekonstruovaná kartotéka vězňů. Tato kartotéka byla pořizována a je i nadále doplňována z různých zdrojů. Základ tvoří zbytek původní vězeňské kartotéky, pomocné evidenční doklady (odtud bylo možné někdy čerpat údaje o vyznání), seznamy a záznamy pořízené věznicí Malé pevnosti z titulu vykonávaných vězeňských funkcí. Dále to jsou záznamy v pankráckých vězeňských knihách (ovšem pouze z některých let, ostatní se nedochovaly) a šetření žádostí o osvědčení dle zákona 255/46. V posledním případě právě operacionalizace, provedená pro potřeby strojového zpracování, znesnadnila vyhledávání údajů. Kněží se totiž skrývají pod kategorií „úředník", což se nám podařilo odhalit pouze, pokud jsme měli k dispozici další pramen. Navíc, zejména u zahynuvších katolických kněží, nelze počítat s tím, že žádost byla podána.

Kromě zmíněné kartotéky byly pro tento úkol použity i další materiály uložené v archívu Památníku Terezín (např. kniha nemocných, kniha výdeje léků, vzpomínky bývalých vězňů), sbírky Památníku a také literatura, zejména knihy Bedřicha Hoffmanna „A kdo vás zabije", Františka Ludvíka „České katolické kněžstvo" a Josefa Beneše „Kaine, kde je tvůj bratr?".

I. Počty a složení

Na základě uvedených pramenů se nám podařilo zachytit údaje o 144 osobách zařazených do kategorie duchovenstva s tím, že rozsah a spolehlivost jednotlivých údajů je velmi rozdílná. Vedle těchto 144 jmenovitě doložených jedinců (viz seznam v příloze) příslušníci katolického kléru přišli do Terezína také v dubnu 1945 ve skupině francouzských rukojmích. Vzhledem k tomu, že jsme nezjistili jejich přesný počet a nacionále, nebudou v dalším textu zahrnuti do celkové bilance.[1)] Do budoucna bude nutno použitá data konfrontovat s dalšími prameny.

Ze sledované kategorie bylo v Malé pevnosti vězněno celkem 143 mužů a jedna žena. Největší skupinu tvořili římskokatoličtí duchovní, kterých bylo 118. Dále to bylo dvanáct příslušníků církve československé (tehdy československomoravské), tři zástupci Českobratrské církve evangelické, tři z Jednoty bratrské, po jednom z Jednoty českobratrské a z církve pravoslavné, jeden rabín a jeden evangelický kněz bez bližšího určení. Ve čtyřech případech se nám nepodařilo příslušnost ke konkrétní církvi upřesnit.

Z hlediska státní příslušnosti jednoznačně převažovali příslušníci Protektorátu Čechy a Morava. U čtyř byla zjištěna říšská státní příslušnost (jednalo se o osoby z odtrženého pohraničí), dále to byl jeden Litevec a zmínění Francouzi.

Počty vězněných se v jednotlivých letech výrazně měnily. Zatčení přicházeli do Terezína většinou jednotlivě. Už v roce 1940 jsou zaznamenány čtyři případy věznění katolických kněží. V roce 1941 posílají nacisté do pevnosti dalších dvanáct (jedenáct katolických a jednoho z církve československé).

Výrazný nárůst perzekuce je viditelný v roce 1942 — 28 osob, z toho polovina případů spadá do období druhého stanného práva. Tehdy se také v pevnosti objevují hodnostáři a významné osobnosti římskokatolické církve jako např. prof. Josef Beran, člen metropolitní kapituly Antonín Bořek Dohalský[2)], sídelní kanovník u sv. Víta dr. Otakar Švec a také biskup pravoslavné církve (jurisdikce cařihradské) Savatij — Antonín Vrabec. Vedle nich se v Malé pevnosti ocitli také dva zástupci církve československé a českobratrské evangelické, zmíněný evangelický farář a také dva kněží, jejichž příslušnost se nám nepodařilo určit.

V roce 1943 do Terezína přišlo celkem devatenáct duchovních (z toho šestnáct katolických). Počty perzekvovaných nejvýrazněji stouply ve dvou posledních válečných letech. V roce 1944 gestapo poslalo do Terezína 30 katolických duchovních, dva členy církve československé, jednoho člena Jednoty českobratrské a jednoho rabína.

Nejvíce případů je podchyceno v roce 1945 a sice 37, z toho 28 z církve

římskokatolické, pět z československé, dva z Jednoty bratrské a dva nezjištění. Byli mezi nimi mimo jiné generální vikář církve československé Karel Vodička a její biskup Jan Lomoz.

V deseti případech nebylo možné spolehlivě zjistit datum příchodu do Terezína.

Duchovní se stejně jako ostatní obyvatelstvo, stávali oběťmi hromadných zatýkacích akcí, např. druhého stanného práva. V roce 1944 v rámci úderu nacistů proti ilegální organizaci Národní sdružení československých vlastenců, které působilo v odtrženém pohraničí na severní Moravě, přišli do Terezína mezi stovkou zatčených rovněž dva kněží.[3)]

V roce 1945 došlo ke dvěma případům hromadného zatýkání duchovních a jejich uvěznění v Terezíně. Nejdříve to byla skupina studujících teologie a profesorů ze semináře Tovaryšstva Ježíšova v Praze. Perzekuce této školy začala už v roce 1944, kdy bylo několik studentů zatčeno a někteří dopraveni do Malé pevnosti (např. Litevec Aranauskas). Jiní byli pro změnu „pouze" internováni v klášteře v Zásmukách. Celá akce však měla dohru v únoru 1945. Tehdy gestapo zatklo všechny ostatní studenty a několik profesorů a předalo je do Terezína (přišli sem i internovaní ze Zásmuk). Podle dostupných údajů z 23 duchovních, patřících k této skupině, bylo po měsíčním věznění nejméně osmnáct převezeno k vyšetřovacímu soudu v Praze. O jejich osudu se podrobněji zmíníme později. Zbývajících pět jezuitů zřejmě souzeno nebylo. Čtyři z nich zůstali v Malé pevnosti do osvobození, poslední byl propuštěn se skupinou tuberkulozních vězňů 1. 5. 1945.[4)]

Dalším případem byla skupina duchovních z Humpolecka. V únoru 1945 gestapo zatklo v Humpolci a okolí řadu osob podezřelých z odbojové činnosti. Mezi zatčenými byla skupina členů kanonie želivského kláštera a několik dalších duchovních. Podle výpovědi jednoho z nich se stali oběťmi provokatéra nasazeného gestapem, který se vydával za parašutistu a pokoušel se navázat styky s místním obyvatelstvem.[5)] Po výsleších na táborském gestapu byla část duchovních propuštěna. Pět katolických duchovních a dva československí kněží byli převezeni do Terezína.[6)] Dva z nich, Václav David a Josef Kratochvíl, se už osvobození nedočkali.

II. Příčiny zatčení

Na základě zmíněných pramenů bylo možné ve většině případů příčiny zatčení jednotlivých vězňů zjistit. Lze obecně konstatovat, že byly velmi různé, ačkoliv převážně šlo spíše o projevy individuálního odporu vůči nacistickému režimu. Budeme-li používat nacistické terminologie (tak jak se ostatně v rekonstruované kartotéce vyskytuje), nejvíce bylo případů tzv. nepřátelské činnosti — 73. Do této kategorie spadala velmi široká škála různých deliktů: poslech a šíření zpráv zahraničního rozhlasu, neuposlechnutí policejních nařízení, urážka Vůdce, protiříšské výroky apod. Nelze vyloučit, že se v řadě případů mohlo jednat o osoby, které byly zapojeny do odbojové organizace. Tato jejich činnost

však v mnoha případech odhalena nebyla, a proto se jako příčina zatčení neobjevila.

Mezi další příčiny patřila, opět vyjádřeno nacistickou terminologií, velezrádná činnost a příprava velezrady (devět osob), jedenáct případů podpory perzekvovaných nebo stíhaných osob, dále porušování protižidovských opatření — u tří vězňů. Celkem třináct osob gestapo zatklo za odbojovou činnost nebo podezření z členství v ilegální organizaci. Jinými příčinami uvěznění byly sabotáž, podezření ze špionáže, přechovávání zbraní a hospodářský delikt. Všechny tyto důvody se však týkaly jen jednotlivců. Zbylo ještě 33 osob, u nichž se vůbec nepodařilo zjistit, proč byly perzekvovány. Ani uvedené rozdělení nelze považovat za zcela přesné, protože údaje byly čerpány z různých pramenů. V některých případech se zakládají na nacistických dokumentech, jindy pro změnu na výpovědích samotných postižených nebo dokonce na svědectvích jiných osob. Dalším relativizujícím faktorem je fakt, že u některých vězňů je na základě různých pramenů uvedeno více důvodů, které se od sebe liší.

III. Postavení duchovenstva v Malé pevnosti

Přestože šlo o velmi malý počet lidí (necelé 0,5 % z celkového počtu vězňů), můžeme hovořit o specifické skupině vězňů, která se od ostatních lišila určitými rysy. Nešlo v žádném případě o nějaké zvláštní postavení mezi vězni, ostatně nejsou známy ani pokusy o získání takového postavení ze strany duchovních. Ani z hlediska nacistů to nebyli zvláštní vězni, kteří by oproti ostatním měli mít výsady. Naopak, situace duchovních byla mnohdy složitější než u jiných vězněných. Po příchodu do Terezína nebyli sice od zbytku izolováni nebo soustřeďováni v některé cele, ale přesto se v chování dozorců vůči nim projevoval vliv oficiální ideologie nacistického státu, přezírající náboženství.

„Většina SS, když se dozvěděli, že jde o kněze, se chovala hůře, srovnávali je s Židy".[7] Někteří dozorci je pronásledovali, týrali a ponižovali před ostatními vězni. Máme o tom zprávy ze svědectví bývalých vězňů. Jeden z nich vzpomíná, že kněz František Štverák „dostával dopisy s oslovením velebný apod., a když mu je měl Jöckel předat, vzal si ho vždy stranou a nejdříve ho zmlátil".[8]

Duchovní byli spolu s ostatními vězni zařazováni do pracovních komand. Víme např., že pozdější kardinál a biskup litoměřický Štěpán Trochta pracoval v komandu Reichsbahn v Ústí nad Labem,[9] skupina mladých studentů teologie tvořila v roce 1945 úklidové komando v pevnosti.[10]

Kápem komanda SS Hauptamt, které podle vězňů bylo jedním z nejlepších komand v Terezíně a čítalo jen patnáct lidí, byl ThDr. Josef Merell, docent teologické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Jeden z jeho tehdejších podřízených jej líčí jako člověka „jakých je na světě málo. Jmenovat všechny jeho dobré vlastnosti by bylo zbytečné. Byl vážen všemi příslušníky komanda, ale i v cele, pro svoji klidnou a naprosto spolehlivou povahu. Ať se na komandě organizovalo cokoliv, nikdy nepřipustil, aby někdo nedostal svůj spravedlivý díl. Rozdělil se poctivě, jako poctivé byly jeho snahy prospět všem, kdož pomoc

potřebovali. Nikdy si nestýskal na žádné příkoří, které mu bylo činěno ze strany SS manů, kteří o něm dobře věděli, že je katolickým knězem. Nikdy jsem jej neslyšel říci hrubé slovo, ač my jsme si velmi často odlehčili nějakým tím hodně hrubým slovem. To u něho nebylo, proto na něho rád vzpomínám i přesto, že byl katolickým knězem a já bez vyznání".[11]

Tato vzpomínka hovoří nejen o faktu, že duchovní byli považováni za stejné vězně jako ostatní a neměli žádná privilegia (někdy naopak), ale vypovídá i o tom, že mnozí z nich nezapomínali na své specifické poslání a nepřestávali se s ním ztotožňovat i za mřížemi nacistické věznice. Naopak uvědomovali si fakt, že v extrémních podmínkách bude od nich očekávat duchovní pomoc a oporu více lidí než na svobodě. Potvrzuje to ostatně i předchozí citát. Některé duchovní jejich spoluvězni přímo označovali za „pilíře pro ostatní".[12]

Dr. Augustín Schubert, převor kláštera sv. Tomáše, byl charakterizován jako „člověk velmi inteligentní, vzdělaný a tvrdý, který se nechal raději bít, než aby něco odvolal, a který měl také poměrně velký vliv na vězně, neboť je neustále podporoval, povzbuzoval a podněcoval k odporu".[13]

Jiní kněží se snažili, aby se jejich působení co nejvíce podobalo činnosti na svobodě. Jedním z rozšířených způsobů trávení volného času se stala kázání. V době svého pobytu v Terezíně míval na marodce vlastenecká kázání Alois Tylínek.[14] V roce 1945 v cele 44 tam věznění kněží mimo jiné kázali na téma „Bůh — duše a odměna věčná", „Jak vznikla Bible" a „O významu modlitby v životě křesťanově".[15]

Písmo svaté vykládal v roce 1942 v cele č. 5 československý farář Josef Mojžíš a dr. Miloš Bič dokázal dokonce propašovat do cely výtisk Bible.[16] Jeden z vězňů vzpomíná také na improvizovanou bohoslužbu v cele č. 20. „Na cele jsme měli tři faráře: Peterku, Maška a Hejla. Kromě hotových farářů tam byl student bohosloví Lábl (ten mi psal lístky německy). Ti chodili do olejárny a nechali si tudy propašovat pohárek a mešní víno. Sehnali jsme prostěradla, prostřeli si stoly a faráři nám udělali mši".[17]

Rovněž francouzští kněží vedli společné modlitby pro ostatní členy skupiny rukojmích. Na vyvýšeném místě ve špici IV. dvora rektor katolické univerzity v Toulouse Bruno de Solages celebroval mši za spoluvězně Jacquesa Ducrota, který byl nešťastnou náhodou zastřelen strážným v Malé pevnosti.[18]

Duchovní hráli rovněž významnou roli při oslavách vánoc a velikonoc. Plnili i další úkoly, které vyplývaly z jejich společenské role. Před deportací do Osvětimi Antonín Bořek Dohalský požádal Štěpána Trochtu o svatou zpověď.[19] Jeden z účastníků zdařilého útěku z Malé pevnosti 6. 12. 1944 v noci před uskutečněním svého záměru svěřil celé tajemství dr. Josefu Miklíkovi, který mu na cestu věnoval svůj růženec přivezený z Vatikánu.[20]

Pochopitelně lze se setkat i s jinými názory na význam duchovních ve věznici, které jeden z bývalých vězňů vystihl slovy: „Zajímavé bylo, jak celkem málo přispěli k povznesení morálky kněží. Jen málo z nich dovedlo vězně posílit (p. Sirový, p. Cukr), jiní propadali celkem nejvíce beznaději".[21]

IV. Osudy vězněných duchovních

Věznění v Malé pevnosti mohlo být ukončeno v podstatě čtyřmi způsoby. Nejčastější byl tranport do jiné věznice, před soud či do koncentračního tábora. Někteří byli z Terezína propuštěni, část se zde dočkala osvobození. Nejtragičtější osud potkal ty, kteří přímo ve věznici zemřeli.

Propuštění ve skupině kléru jsme zaznamenali pouze ve čtyřech případech. V roce 1941 byl propuštěn učitel náboženství, člen církve československé Jaroslav Vrhel, u něhož neznáme příčinu zatčení. V roce 1944 byl propuštěn římskokatolický farář z Nechvalic Jaroslav Záruba, uvězněn pro udání, že ukrývá partyzány. Dvě propuštění zaznamenáváme ještě 1. 5. 1945, kdy spolu s dalšími vězni, označenými za tuberkulozní, odešli z věznice biskup církve československé Jan Lomoz a student teologie Jan Lang.

Poměrně velká skupina osob vězněných v Terezíně koncem války se zde dočkala osvobození. Podařilo se podchytit jména dvaceti římskokatolických duchovních, tří příslušníků církve československé, dvou členů Jednoty bratrské a dalších dvou, u nichž však neznáme jejich příslušnost. Celkem tedy bylo v Malé pevnosti osvobozeno 27 duchovních.

Bohužel se pro některé vězně stala terezínská pevnost osudnou. Pravděpodobně první obětí nacistů z řad kněžstva v Terezíně se stal páter Adolf Higi „působící v klášteře v Emauzích . . . musil stát uprostřed dvora s železy na noze a každý z dozorců, co šel kolem, mu dal ránu. Tři dny to trvalo, než byl utlučen.“[22] V roce 1944 zahynul v Terezíně rabín Viktor Tausig z Prahy. Ostatní případy úmrtí spadají do roku 1945, kdy zemřelo ještě pět katolických a jeden duchovní církve československé.[23]

V šesti případech se nám sice nepodařilo zjistit, kdy a jakým způsobem bylo věznění v Terezíně ukončeno, ale víme, že se všichni dočkali osvobození. Ostatní byli po kratším či delším pobytu v terezínské věznici deportováni do dalších perzekučních zařízení nebo před soudy.

V. Deportace z Terezína

Jak jsme již předeslali, terezínská pevnost plnila úlohu průchozí věznice a největší skupina zde vězněných duchovních byla posléze předána soudům nebo převezena do jiných věznic a především do koncentračních táborů.

K soustřeďování kléru sloužil nacistům především koncentrační tábor v Dachau, kam poslali na 2 700 kněží z mnoha evropských zemí, včetně 106 Čechů.[24] Deportace z Terezína začaly již v roce 1940, kdy se do Dachau dostali dva kněží.[25] Vůbec prvním byl pravděpodobně František Štverák, který z Terezína přes Drážďany přišel do Dachau 22. 8. 1940. Už po týdnu byl však převeden na téměř dva roky do Sachsenhausenu, aby se 12. 6. 1942 vrátil do Dachau. V roce 1941 máme podchyceno celkem šest deportovaných z Terezína, v roce 1942 už šestnáct, přičemž se vedle příslušníků katolické církve objevují také jeden zástupce církve československé, jeden z českobratrské evangelické a jeden z pravoslavné. Výraznější pokles nastal v roce 1943 — celkem čtyři (dva

katoličtí kněží a po jednom z Jednoty bratrské a církve československé).

V roce 1944 se nám podařilo najít dvanáct deportovaných osob, mezi nimiž kromě katolických duchovních byli také jeden zástupce církve československé a jeden Jednoty bratrské. V posledním roce války se do Dachau z Terezína dostal jeden katolický kněz Václav Volánek.

Do Dachau bylo odvezeno i dalších šestnáct terezínských vězňů, kteří však předtím prošli buď jinými koncentračními tábory nebo některou z nacistických věznic. Zmíníme se o nich dále.

Jaký osud potkal vězně tábora v Dachau? Celkem 38 českých duchovních, kteří předtím prošli Malou pevností, se v Dachau dočkalo osvobození. Pouze jediný — farář církve československé z Berouna Ladislav Král, byl po sedmi měsících věznění z Dachau propuštěn. Dva vězni byli z Dachau převezeni do jiných koncentračních táborů. V roce 1940 to byl zmíněný František Štverák (který se později do Dachau vrátil) a v roce 1942 do Buchenwaldu odešel ošetřovatel nemocných, milosrdný bratr Jaroslav Zich (Beatus), o němž víme pouze, že se dočkal osvobození.

Šestnáct duchovních z námi sledované skupiny v Dachau zemřelo. V roce 1942 to bylo jedenáct osob[26], přičemž nejméně ve čtyřech případech šlo jednoznačně o vraždu. Emanuel Hanuš, Josef Pašek, Ferdinand Prokop a František Vošta byli zařazeni do transportů invalidních a nemocných vězňů, které nacisté z Dachau vyváželi na různá místa a tam vraždili.[27] Dva katoličtí kněží deportovaní z Terezína zahynuli v Dachau v roce 1943 a další dva v roce 1945.[28]

Kromě Dachau posílali nacisté duchovní z Terezína také do jiných koncentračních táborů. Tři katoličtí kněží — Adolf Kajpr, Štěpán Trochta a Otakar Švec se dostali do Mauthausenu, odkud však nakonec jejich cesta vedla stejně do Dachau. Do Buchenwaldu byli převezeni dva faráři Českobratrské církve evangelické, v roce 1943 — František Dobiáš a o rok později Miloš Bič. V roce 1942 tam přišel také katolický kaplan Josef Pikora. Ve všech případech byl pro ně Buchenwald „přestupnou" stanicí před deportací do Dachau. V Buchenwaldu zahynul v roce 1944 farář církve československé Jan Našinec. Další dva katoličtí duchovní věznění v tomto táboře přežili.[29]

Jako jediný z Terezína se na přechodnou dobu do Sachsenhausenu dostal Augustín Schubert, později odvlečený do Dachau. V Osvětimi zahynul po deportaci z Malé pevnosti příslušník známého českého šlechtického rodu Dohalských — kancléř pražského arcibiskupství Antonín Bořek Dohalský. Do koncentračního tábora Flossenbürg byli deportováni z Terezína tři duchovní. Jeden z nich — milosrdný bratr Václav Maryška — tam v únoru 1942 zemřel. Katolický kněz Josef Dlouhý byl z Malé pevnosti odvezen v roce 1941 do Flossenbürgu a posléze prošel tábory Sachsenhausen a Mauthausen, kde se také dočkal osvobození.

Nemáme žádné informace o osudu jediné ženy — řádové sestry Anny Zuzany Novákové, která byla z Terezína odvlečena do ženského koncentračního tábora Ravensbrück.

Druhou poměrně velkou skupinu tvořili ti, kteří byli z Terezína posláni do jiných věznic nebo před nacistické soudy. Tyto transporty směřovaly nejčastěji do Prahy. Do pankrácké věznice odešel v roce 1940 terezínský farář Alois Frait a v roce 1942 také František Vošta a Karel Zháněl. Všichni tito katoličtí faráři byli po kratším nebo delším pobytu v Praze deportováni do Dachau a jsou zahrnuti do naší bilance tohoto koncentračního tábora. Podobný osud potkal v roce 1943 Aloise Tylínka a Josefa Šebelu a také Karla Slabeňáka, který byl přechodně vězněn v Praze na Karlově náměstí. Na Pankrác byli z Terezína převezeni rovněž Florián Vodička a Josef Žáček v roce 1943, Metoděj Vymětal v roce 1944 a Karel Wiesner v roce 1945. Nemohli jsme sice rekonstruovat další průběh jejich věznění, víme však, že perzekuci přežili.

Dr. Otto Stanovský, papežský prelát a metropolitní kanovník u sv. Víta v Praze, byl zatčen v souvislosti s atentátem na Heydricha a z Malé pevnosti byl převezen do Berlína. Tamní soud jej odsoudil k trestu smrti, který byl nakonec zákrokem Říma změněn na doživotní žalář. Trest odpykával až do osvobození v káznici ve Straubingu.[30)]

Učitel náboženství a pomocný duchovní církve československé František Valeš se koncem roku 1944 dostal na Pankrác a odtamtud před drážďanský soud. Prošel věznicemi v Gollnowě a Hamburku, kde byl osvobozen.

Stanislav Majkus v roce 1944 a František Votruba v roce 1945 se z Terezína přes Prahu dostali do internačního střediska pro katolické duchovenstvo v Zásmukách.

Zvláštní kapitolou je již zmiňovaný osud studentů a profesorů z pražského jezuitského semináře. Podle našich údajů bylo osmnáct členů této skupiny 28. 2. 1945 odvezeno do Prahy k vyšetřovacímu soudu. Známe celkem čtrnáct rozsudků, jejichž výše se pohybovala od jedenácti měsíců do sedmi let. U čtyř dalších se nepodařilo zjistit výši trestu. Je možné, že byli osvobozeni, což však vůbec neznamenalo jejich propuštění. Osud vyšetřovaných a odsouzených byl různý. Do Terezína se vrátilo šest osob, dvě zpět do policejní věznice a čtyři do soudního oddělení pankrácké věznice, zřízeného koncem března 1945 v Malé pevnosti.

Část zůstala v pankrácké věznici. Čtyři z nich tu byli vězněni do konce války. Prof. František Vlk a student Antonín Malimánek zde zemřeli. U pěti dalších není průběh jejich věznění zcela jasný, z literatury však vyplývá, že válku přežili.[31)] Jeden ze studentů se dostal do věznice v Mnichově, kde se dočkal osvobození.

Dvě osoby byly z Terezína převezeny do Drážďan a posléze předány litoměřickému soudu. Evangelický farář Emil Pokorný, který byl stíhán za vydávání falešných křestních listů hledaným osobám, téměř roční pobyt v Litoměřicích nepřežil. Farář církve československé Josef Mojžíš byl odsouzen za spolupráci s Obranou národa na sedm let a osvobození se dočkal v káznici Griebo.[32)] Berlínským soudem byl za spolupráci s plzeňskou odbojovou skupinou 2. lehká tajná divize odsouzen na čtyři roky učitel katecheta Karel Brčák. V únoru 1945 byl zpět převezen do Malé pevnosti a zde zůstal až do osvobození.[33)]

VI. Bilance

Podle dosavadních zjištění prošlo terezínskou Malou pevností 143 mužů a jedna žena, které jsme zařadili do sledované kategorie duchovenstva. Přímo v Terezíně zahynulo osm osob. V koncentračních táborech, kam různými cestami bylo odvlečeno 61 vězňů, jich zahynulo nejméně devatenáct. Ve věznicích a káznicích zemřely další tři osoby, což znamená nejméně 30 obětí na životech.

U mnoha duchovních nebylo zatím možné přesně rekonstruovat další průběh věznění, přičemž ve dvou případech nevíme, zda útrapy perzekuce vůbec přežili.

Poznámky:

[1] Ve dnech 15. až 27. dubna 1945 byla v Malé pevnosti vězněna skupina francouzských rukojmích, představitelů veřejného života, zatčených v červnu 1944. Mezi 399 zatčenými bylo jedenáct duchovních a rektor katolické univerzity v Toulouse. Všichni byli nejprve internováni ve stalagu 122 v Compiegne a od července 1944 vězněni v koncentračním táboře Neuengamme. Odtamtud je nacisté přes Flossenbürg dopravili do Terezína. Podle záznamu kápa IV. dvora jich do Malé pevnosti přišlo 363. Vzhledem k tomu, že nebyli vzati do vězeňské evidence, nelze zjistit, kolik duchovních bylo mezi nimi. Dne 27. dubna odešli do Bohušovic a odtamtud do Břežan u Benešova, kde se dočkali osvobození.
O osudech této skupiny blíže v knize Alexandre Loez: De la Sèvre à la Baltique (datum a místo vydání neuvedeno).

[2] Pobyt Antonína Bořka Dohalského v Terezíně dokládá vzpomínka Štěpána Trochty (APT, sb. vzp. č. 1253) a záznam v knize léků.

[3] Byli to Karel Dřímal a Oldřich Koutný.

[4] Blíže o této události viz vzpomínka Václava Noska (APT sb. vzp. č. 400).

[5] František Ludvík: České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek, Praha 1946, s. 24 a 25, rovněž vzpomínka Václava Pikla, APT sb. vzp. č. 491.

[6] Byli to Josef Kratochvíl, Metoděj Ťoukálek, Václav Pikl, Václav David z želivské kanonie, farář Jan Prokeš z Dušejova, dále dva českoslovenští kněží Jaroslav Surý a Josef Kracík.

[7] Vzpomínka Václava Noska, APT sb. vzp. č. 400.

[8] Vzpomínka Miroslava Kuberta, APT sb. vzp. č. 1869.

[9] Vzpomínka Štěpána Trochty, APT sb. vzp. č. 1253.

[10] Vzpomínka dr. Karla Nováka, APT sb. vzp. č. 850.

[11] Vzpomínka Ladislava Krapky, APT sb. vzp. č. 663.

[12] Vzpomínka Miroslava Kuberta, APT sb. vzp. č. 1869.

[13] Vzpomínka dr. Františka Macháta, APT sb. vzp. č. 408.

[14] Vzpomínka Rudolfa Svačiny, APT sb. vzp. č. 78.

[15] Vzpomínka Václava Dřeva, APT sb. vzp. č. 84.

[16] Vzpomínka Aloise Trajhana, APT sb. vzp. č. 1127.

[17] Vzpomínka Gustava Hanzlíčka, APT sb. vzp. č. 959.

[18] Alexandre Loez: De la Sèvre à la Baltique, str. 50—51.

[19] Vzpomínka Štěpána Trochty, APT sb. vzp. č. 1253.

[20] Vzpomínka Josefa Mattase, APT sb. vzp. č. 837.

[21] Vzpomínka dr. Josefa Koenigsmarka, APT sb. vzp. č. 1061.

[22] Vzpomínka MUDr. Miroslava Kavalíra, APT sb. vzp. č. 1756.

[23] Byli to: Václav David, Karel Dřímal, Benedikt Hronek, Josef Kratochvíl, František Novotný a Václav Falta.

[24] Bedřich Hoffmann: A kdo vás zabije, Přerov 1946, s. 318 a 319, Teodor Musioł: Dachau 1933—1945, Katowice 1968, s. 324. B. Hoffmann uvádí počet 2 760 vězněných, zatímco T. Musioł

s odvoláním na statistiku zhotovenou vedoucím táborové kanceláře Janem Domagalou — 2 720; počty českých duchovních jsou v obou publikacích shodné.

25) V podstatě tvrzení o přímých deportacích z Terezína do Dachau není zcela přesné, protože velmi často se tyto transporty sestavovaly v Praze a vězni z Terezína byli nejdříve dopravováni na Pankrác. Jednalo se však převážně o krátkodobý pobyt. Od těchto jsme odlišili případy dlouhodobějšího věznění na Pankráci, po němž následoval transport do Dachau.

26) Kromě vyvezených na smrt v roce 1942 zemřeli v Dachau také: Josef Krebs, Vavřinec Filip, Jaroslav Zámečník, Matěj Nožina, Josef Vykoukal, Josef Hájek a Metoděj Kubaň.

27) V letech 1942—44 vyváželi nacisté invalidy do plynových komor v Mauthausenu, Osvětimi, Hartheimu a Majdanku. Blíže o tom — Teodor Musioł: Dachau 1933—45, Katowice 1968, s. 150—153.

28) V roce 1943 zemřeli František Vaněk a Josef Horký a v roce 1945 pak Josef Kos a Václav Volánek.

29) Byli to Oldřich Svoboda a již zmíněný Jaroslav Zich.

30) František Ludvík: České katolické kněžstvo . . ., s. 13.

31) Jde o Bohumila Horáčka, Aloise Kořínka, Františka Kučeru, Václava Pitruna a Antonína Zgarbíka.

32) Vzpomínka Josefa Mojžíše, APT sb. vzp. č. 525.

33) Vzpomínka Karla Brčáka, APT sb. vzp. č. 657.

JMENNÝ SEZNAM DUCHOVNÍCH, KTEŘÍ PROŠLI TEREZÍNSKOU VĚZNICÍ

Českobratrská církev evangelická
Miloš Bič
František Dobiáš
Bohumil Opočenský

Jednota bratrská
Otto Mikulaštík
Miroslav Plecháč
Gustav Zvěřina

Církev československá
Václav Falta
Josef Kracík
Ladislav Král
Jan Lomoz
Josef Mojžíš
Jan Našinec
Jaroslav Surý
František Valeš
Karel Valeš
Josef Vízek
Karel Vodička
Jaroslav Vrhel

Jednota českobratrská
Josef Cvrček

Evangelická církev (blíže neurčeno)
Emil Pokorný

Pravoslavná církev
Antonín Vrabec

Římskokatolická církev
Josef Aranauskas
František Bareš
Vojtěch Bartoš
Josef Beran
Josef Bilík
Antonín Blažek
Antonín Bořek Dohalský
Václav Bastík Hoštík
Karel Brčák
Jan Cais
Josef Cukr
Jiří Čech
Václav Bernard David
Josef Dlouhý
Karel Dřímal
Rudolf Dušek
Jan Ev. Eybl
Vavřinec Filip
Jan Formánek
Alois Frait
Ondřej Frgal
Ferdinand Josef Frigge
Josef Hájek
Emanuel Hanuš
Karel Hasoň
Josef Hejl
Adolf Higi
Leo Hipsch
Bohumil Horáček
Josef Horký
Karel Horký
František Benedikt Hronek
František Jásek (Jašek)
Josef Jeřábek
Josef Ježek
Adolf Kajpr
Jaroslav Karásek
Alois Koláček
František Konáš
Alois Kořínek
Josef Kos
Oldřich Koutný
Bohumil Kovařík
Josef Quirinus Kratochvíl
Josef Adaukt Krebs
Metoděj Kubáň
František Kučera
Josef Kusin

Josef Kvoch
Svatopluk Láb
Antonín Lepka
Jan Lang
Josef Limpouch
Stanislav Majkus
Antonín Malimánek
Antonín Marek
Václav Maryška
Jan Merell
Josef Miklík
Ludvík Mrázek
František Münster
Josef Nepřipyl (Nevtipil)
František Němec
Jan Němec
Martin Nosek
František Novotný
Matěj Engelbert Nožina
Josef Pašek
Vojtěch Pešek
Vojtěch Peterka (Peterek)
Jan Petrášek
Václav Nepomuk Pikl
Josef Pikora
Václav Pitrun
Ferdinand Pokorný
Antonín Pospíšil
Jan Pour
Jaroslav Popelka
Jan Prokeš
Ferdinand Prokop
Ondřej Rytíř
Josef Saňka
Augustin Schubert
Ladislav Sirový
Karel Slabeňák
Karel Sommer
Václav Soukup
Jaroslav Staněk
Otto Stanovský
Oldřich Svoboda
Jan Šanda
Josef Šebela
Pavel Štemberg
František Štverák
Václav Celestín Šulc
Otakar Švec
Karel Metoděj Ťoukálek
Štěpán Trochta
Josef Tutte
Alois Tylínek
František Vaněk
Karel Vlček
František Vlk
Florián Vodička
Václav Volánek
František Vošta
František Votruba
Josef Arnošt Vykoukal
Josef Metoděj Vymetal
Josef Wenzel
Karel Wiesner
Jaroslav Záruba
Jaroslav Zámečník
Antonín Zgarbík
Karel Zháněl
Jaroslav Beatus Zich
Josef Žáček
Anna Zuzana Nováková

Židovské náboženství
Viktor Tausig

Vyznání nebylo zjištěno
Karel Pavlinec
Hugo Peschka
Jaroslav Šulc
Josef Zdobinský

Ve vzpomínkách se ještě vyskytují příjmení: Blumel, Mašek, Palca, Rypka a Zeman, ale nepodařilo se nám zjistit další osobní údaje a nelze s jistotou tvrdit, že nejde o zkomoleniny příjmení, která jsou uvedena v seznamu.

THE CLERGY IN THE POLICE JAIL SMALL FORTRESS TEREZÍN BETWEEN 1940 AND 1945
Partical Results

Marek Poloncarz
Resume

Nazi persecution during the war affected the clergy as well. They were being arrested, imprisoned in concentration camps and even executed. Also through the Terezín Gestapo jail, there passed in all 144 clerics (including one woman), where the most numerous group was Roman Catholic priests (118), but there were also representatives of other creeds. The main waves of deportation of the clergy to the Small Fortress came in 1942 and then in 1945. The reasons for arrest were diverse, but clearly the majority were political cases, either individual or organized acts of resistance. Among those jailed in Terezín there were quite a number of important personalities, as e.g. the chancellor of the Prague archbishopric A. Bořek Dohalský, the later cardinals J. Beran and Š. Trochta, the Bishop of the Church of Czechoslovakia J. Lomoz, the Vicar General of that church K. Vodička, and the Archbishop of the Orthodox church A. Vrabec. The position of the clerics did not differ from that of other prisoners, on the contrary, the behaviour of the warders towards them was strongly influenced by the relationship of the Nazi ideology towards religion and the Church.

Many priests endeavoured to fulfil their mission also under the conditions of the jail by organizing sermons and even improvised services. Over 60 priests were deported from Terezín to concentration camps, in particular to Dachau, where the Nazi concentrated the clergy from the occupied countries.

For many clerics, their imprisonment ended tragically. Directly in Terezín, 8 perished, while 22 perished following deportation to other prisons or concentration camps.

DIE GEISTLICHKEIT IM POLIZEIGEFÄNGNIS KLEINE FESTUNG THERESIENSTADT 1940—45

Teilerkenntnisse.

Marek Poloncarz

Resümee

Die nazistische Verfolgung während des Krieges betraf auch die Geistlichkeit. Vertreter des Klerus wurden verhaftet, in den KZ gefangengehalten und sogar hingerichtet. Das Gefängnis der Gestapo in Theresienstadt passierten insgesamt 144 Angehörige des Klerus (darunter eine Frau), wovon die größte Gruppe die römischkatholischen Geistlichkeit bildete (118), es wurden hier jedoch auch Angehörige anderer Bekenntnisse gefangen gehalten. Die meisten Deportationen von Geistlichen in die Kleine Festung wurden 1942 und dann 1945 verzeichnet. Die Gründe der Verhaftung waren unterschiedlich, eindeutig überwogen politische Gründe, ob es sich schon um individuelle oder organisierte Äußerungen des Widerstands handelte. Unter den in Theresienstadt gefangengehaltenen war auch eine Reihe von bedeutenden Persönlichkeiten, wie z. B. der Kanzler des Prager Erzbistums A. Bořek Dohalský, die zukünftigen Kardinäle J. Beran und Š. Trochta, der Bishof der Tschechoslowakischen Kirche J. Lomoz, der Generalvikar dieser Kirche K. Vodička und der Erzbischof der Orthodoxen Kirche A. Vrabec. In ihrer Stellung unterschieden sich die Geistlichen von den übrigen Häftlingen nicht, im Gegenteil wurde das Benehmen der Aufseher ihnen gegenüber stark durch die Einstellung der nazistischen Ideologie zu Religion und Kirche beeinflußt.

Eine Reihe der Priester bemühte sich, auch unter den Bedingungen der Strafanstalt ihre Sendung zu erfüllen, indem sie Predigten und sogar improvisierte Gottesdienste veranstalteten. Mehr als 60 Geistliche wurden aus Theresienstadt in Konzentrationslager deportiert, besonders nach Dachau, wo die Nazis die Geistlichen aus den besetzten Ländern konzentrierten.

Für viele Geistliche endete die Gefangenschaft tragisch. Direkt in Theresienstadt kamen acht und weitere 22 nach der Deportation in andere Stafanstalten und Konzentrationslager ums Leben.

Portréty duchovních vzniklé během jejich věznění v terezínské Malé pevnosti:
Josef Kylies: Antonín Pospíšil

Josef Kylies:
Karel Metoděj Ťoukálek

Josef Jelínek: Miloš Bič

Josef Klouček: Alois Frait

Josef Kylies: Václav Volánek

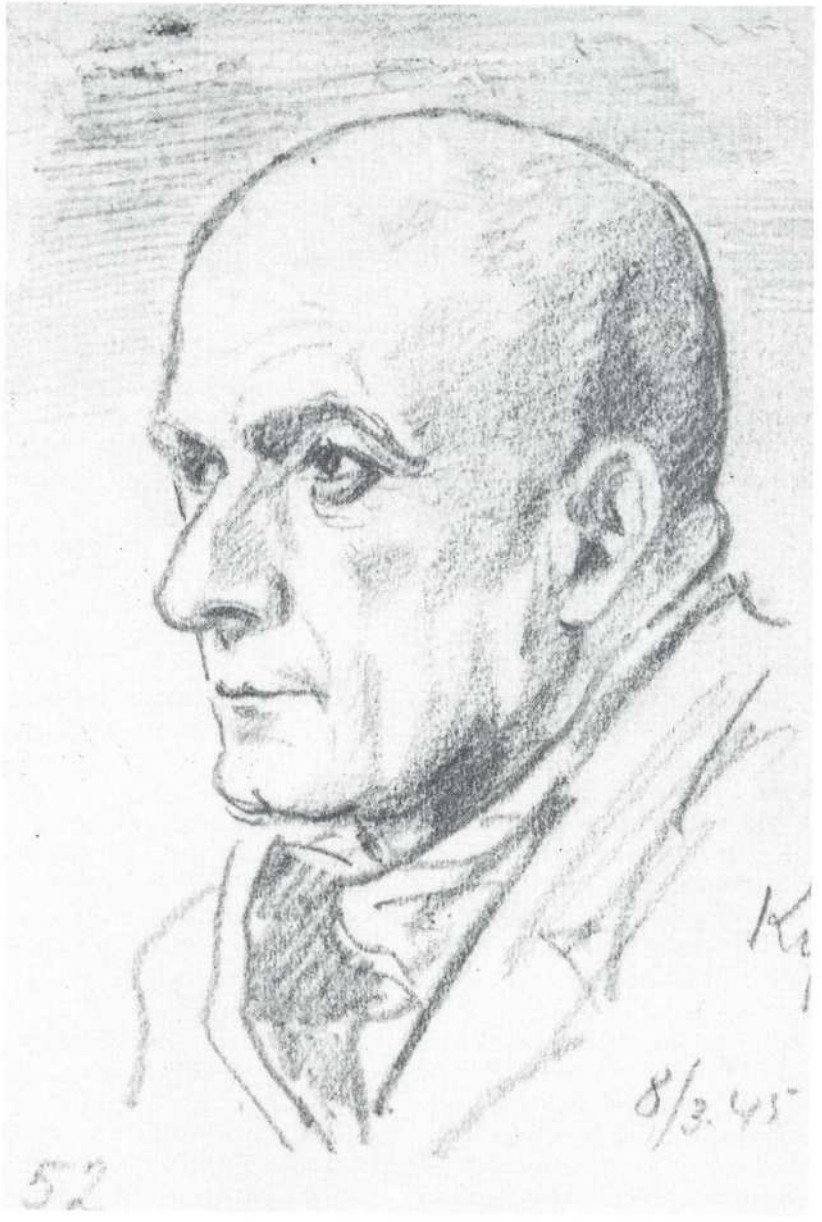

Josef Kylies: Václav Falta

PRVNÍ TRANSPORT VĚZŇŮ PRO STAVBU RICHARD V LITOMĚŘICÍCH

Miroslava Benešová

O přeložení výroby tankových motorů Maybach (typ HL 230 a případně HL 120) do Litoměřic rozhodl A. Hitler na poradě 5. 3. 1944. K tomuto účelu byl vybrán vápencový důl pod vrchem Bídnice, táhnoucí se v sousedství hory Radobýl, která tvoří výraznou přírodní dominantu nad městem Litoměřice.

V různých obdobích probíhala pod vrchem Bídnice důlní činnost tří firem, největší z nich — akciová společnost Kalk- und Ziegelwerke Leitmeritz — zde jako jediná těžila vápenec ještě za války. Na podzim 1943 byla těžba společnosti příkazem z Berlína zastavena.[1)]

Stavební projekt, nazvaný Richard, byl určen pro firmu Elsabe A.G. Ve skutečnosti se jednalo o krycí název provozu siegmarského závodu německého koncernu Auto Union.

V polovině května 1944 vydalo ministerstvo pro zbrojení a válečnou výrobu v Berlíně další rozhodnutí. Týkalo se přeložení výroby wolframových a molybdenových drátů berlínské drátovny koncernu Osram rovněž do Litoměřic. Druhý výrobní provoz Kalkspat K.G. měl vzniknout ve zbylé části důlních prostor. Stavba dostala logické označení Richard II.

Řízením obou staveb bylo pověřeno SS, stejně jako zajištěním potřebného počtu pracovních sil. Těmi se v první řadě měli stát vězni koncentračních táborů. V případě stavby Richard přebíral do své evidence v Litoměřicích pracující vězně koncentrační tábor Flossenbürg.[2)]

První transport vězňů (tzv. Arbeitseinsatz) pro litoměřickou stavbu byl vypraven z koncentračního tábora Dachau. Přibližně kolem 20. března 1944 proběhl v Dachau výběr 500 mužů[3)], kteří pak prošli formální lékařskou prohlídkou.[4)] Poté byla celá skupina oblečena do nových vězeňských šatů a naložena do nákladních vagonů. Jaký je cíl a účel transportu, vězni nevěděli. Rozčarování se dočkali již během cesty, v průběhu které nedostali vůbec napít a jídlo teprve druhý den jízdy.[5)]

Po dvou dnech dorazil transport v nočních hodinách do stanice Bohušovice nad Ohří. Odtud byla kolona 500 vězňů, osvětlovaná reflektory, hnána esesáky ve sněhové vánici do blízkého Terezína.[6)]

Transport určený pro Litoměřice byl dočasně ubytován v objektu terezínské Malé pevnosti, kde byla již v roce 1940 zřízena policejní věznice řídící úřadovny gestapa v Praze. Velení věznice vyklidilo pro pracovní komando ženský dvůr. (Ženské oddělení věznice bylo na několik měsíců přemístěno do stísněných a tmavých prostor bývalých skladů ve valech.)

Přestože stavba se měla zahájit, koncentrační tábor v Litoměřicích dosud neexistoval. Proto bylo jako provizorní řešení zvoleno ubytování prvních vězňů

v Terezíně, vzdáleném od stavby sedm kilometrů. Hradby pevnosti a umístění vězňů do samostatného dvora napomáhaly asi desetičlenné strážní jednotce SS, která s vězni přijela, a dozorcům věznice k snadnější ostraze a udržení naprosté izolovanosti této skupiny.[7]

Velká část vězňů prošla pouze karanténním blokem v Dachau a příchod do Malé pevnosti i následné brutální zacházení je šokovaly.

Dne 25. 3. 1944 byli vězni vzati do stavu koncentračního tábora Flossenbürg a v Terezíně obdrželi nová, tj. flossenbürská vězeňská čísla (od 7 140 výše).[8] Podle dochovaného seznamu byli nejpočetnější národnostní skupinou Jugoslávci — s největší pravděpodobností všichni Slovinci (217), pak Italové (131) a Rusové (116). Méně byli zastoupeni Řekové (17), Poláci (8), Francouzi (5) a říšští Němci (4). Transportem přibyli do Terezína také jeden Chorvat a jeden Čech.[9]

Transport tvořili převážně sedláci, zemědělští a tovární dělníci, drobní řemeslníci a námořníci. Odborně způsobilých pro hornické a náročné stavební práce bylo jen několik jedinců.[10] Ostatní s takovou pracovní činností neměli žádné zkušenosti.

Kritérium výběru vězňů v Dachau bylo jediné — muži v produktivním věku. Dokládá to rozbor profesní i věkové skladby transportu. Výběr sledoval pouze možnost maximálního využití vězeňské pracovní síly. Proto bylo věkové rozpětí 20—50 let zastoupeno více než 80 procenty vězňů.[11]

věkové rozpětí	počet	v procentech
16—20	73	14,6
21—30	131	26,2
31—40	156	31,2
41—50	116	23,2
51—60	21	4,2
61—62	2	0,4
?	1	0,2

Z přehledu vidíme, že věkové rozpětí komanda se pohybovalo mezi 16 až 62 lety. Nejmladšími vězni byli čtyři šestnáctiletí Slovinci — železničář Iwan Hrowat (Nr. 7 316), dělník Mirko Jurkovic (Nr. 7 333), truhlář Janez Kus (Nr. 7 383) a student Lado Primec (Nr. 7 546). Naopak jako nejstarší přišel do Terezína dvaašedesátiletý slovinský četník Philipp Lapaine (Nr. 7 389).[12]

Ještě před příchodem tohoto transportu byly v podzemí dolu zahájeny vyměřovací práce. Ty prováděl z příkazu říšského ministerstva pro zbrojení a válečnou výrobu od 6. 3. 1944 Georg Knoff z Breslau.[13] Zaměřování štol mělo sloužit ke zhotovení přesné dokumentace podzemí. Z těchto podkladů pak vycházel tým důlních a stavebních inženýrů litoměřického SS-Führungsstabu při zpracování projektu stavby Richard.

Záhy po příjezdu do Terezína nasadili celý transport na práci v Litoměřicích. Z březnových přehledů o pracovním nasazení vězňů koncentračního tábora Flossenbürg u „Bauleitung der Waffen-SS und Polizei, Theresienstadt" vyčteme, že práce všech 500 vězňů byla zahájena 27. 3. 1944.[14] Dochoval se však soupis 100 mužů, kteří byli již 27. 3. a 4. 4. 1944 přemístěni z Terezína zpět do Dachau.[15] Zda toto náhlé snížení stavu pracovního komanda souviselo s dočasným stažením řídícího štábu SS z litoměřické stavby, lze se jen dohadovat.[16] Z březnových a dubnových přehledů o pracovním nasazení vězňů vidíme, že 28. 3. 1944 stav klesl o 10 vězňů a 4. 4. 1944 o zbylých 90.[17] V Terezíně tedy zůstalo 400 vězňů, avšak ve dnech 5.—8. 4. 1944 z nich na stavbě pracovalo pouze 300.[18] Teprve 10. 4. 1944 počet pracovně nasazených vězňů stoupl na 380 a zůstal tak i přes drobné výkyvy téměř do konce května 1944.[19] Dne 31. 5. 1944 přibyl, tentokrát již přímo do Litoměřic, transport 1 202 vězňů z koncentračního tábora Gross Rosen a stav pracovně nasazených vězňů tímto dnem čtyřnásobně vzrostl.[20]

Vězni z Dachau byli od počátku rozděleni do různě početných pracovních skupin. Vedle terénních prací v předpolí dolu začali s výstavbou přístupové silnice, budovy SS-Führungsstabu a kancelářských, dílenských a skladových objektů. Připravovali násep pro stavbu železniční vlečky. Jiné pracovní skupiny vykládaly z říčních člunů na Labi stavební materiál, budovaly u Labe čerpací stanici a na povrchu i v podzemí prováděly rozvod kanalizační, vodovodní a elektrické sítě. Další vězni vykonávali hornické a čistící práce v podzemí Richardu I. Jedni pracovali společně s horníky při rozšiřování štol, druzí rozbíjeli odstřelený vápenec palicemi a krumpáči. Ručně ho nakládali na důlní vozíky, které pak strkali ke vchodu. Tam je další skupina přebírala a na kypě vykládala. Při čištění podzemí musela skupina vězňů několikrát denně přemísťovat důlní koleje (lokomotiva v podzemí začala jezdit až v červnu 1944).[21]

V podzemí současně probíhala řada činností. Z různých míst se ozýval hluk sbíječek, rachot odstřelovaných náloží a vozíků. Jinde se točily míchačky a skupiny vězňů pod vedením mistrů prováděly první betonové výztuže stropů a podezdívky. Štoly byly plné vápencového prachu (ventilace byla zřízena později), osvětlení podzemí bylo nedostatečné (elektrická instalace se teprve začínala budovat).

Práce v podzemí byla velmi náročná a nebezpečná. Od počátku docházelo k častým poraněním a úrazům. Ze stropů odpadávaly kusy vápence, docházelo i k zavalení štol.

Speerovo ministerstvo určilo firmu Mineralöl Baugesellschaft zodpovědnou za veškerou stavební a montážní činnost, tj. zodpovědnou i za všechny firmy podílející se na stavbě.[22] Počátky práce vězňů pro Mineralöl Baugesellschaft dokládá přehled o pracovním nasazení vězňů koncentračního tábora Flossenbürg za duben 1944.[23]

V průběhu dubna a května 1944 se do výstavby zapojily první německé firmy — např. AEG, Grupe K. G. Stassfurt, Polensky & Zöllner, BSA.[24] Vedle prv-

ních totálně nasazených dělníků byli těmto firmám přidělováni také vězni. Tyto pracovní skupiny — komanda — označovali vězňové podle názvu firmy, ke které byli přiděleni. Např. firma Grupe Stassfurt zaměstnávala k 24. 5. 1944 110 osob, z toho 50 vězňů (tzv. komando Grupe).[25] Postoj německých firem k vězňům ukazuje žádost vedení firmy Polensky & Zöllner z 27. 4. 1944 o vyšší příděly potravin pro své zaměstnance. V žádosti najdeme i tento argument „... müssen mit Strafgefangenen arbeiten".[26]

Civilní zaměstnanci jednotlivých firem museli při nástupu na stavbu Richard podepsat prohlášení, že vězňům nebudou dávat jídlo a cigarety[27] a že nebudou nikde mluvit o tom, kde pracují.[28] Přesto řada civilních zaměstnanců, zejména Čechů, vězňům pomáhala.

Zpočátku vězni chodili z Terezína do Litoměřic pěšky. Později některé pracovní skupiny na stavbu dováželi. Aby mohla být v šest hodin ráno zahájena práce, vstávali vězni již o třetí hodině ranní. Pracovní doba trvala s přibližně jednohodinovou přestávkou až do osmnácté hodiny večerní, tj. dvanáct hodin. Pracovní týden trval šest dní a v období od 24. 4. do 27. 5. 1944 neměli vězňové volné ani neděle.[29] V přehledech o pracovním nasazení bylo komando vězňů z Dachau vedeno v kategorii „Hilfsarbeiter" a koncentrační tábor Flossenbürg účtoval firmám za denní práci vězně čtyři marky.[30]

Náročnému pracovnímu výkonu vězňů neodpovídala strava. Ráno před odchodem do Litoměřic vězni dostávali náhražkovou kávu, v poledne chléb a kousek margarínu, po návratu „zeleninovou" polévku z tuřínu nebo špenátu.[31]

Vězňové policejní věznice v Malé pevnosti vzpomínají na tyto vězně jako na „komando štráfatých", podle koncentráčnického pruhovaného oblečení, ve kterých do Terezína přišli z Dachau. Vídali je jen z dálky a do bližšího styku s nimi se nedostali. Jakmile se komando vrátilo ve večerních hodinách do pevnosti, věděla o jejich přítomnosti celá věznice. Ze dvora, kde byli ubytováni, se často ozýval křik dozorců a kápů. Izolace těchto vězňů byla úplná, nejenže nepřišli vůbec do styku s původními terezínskými vězni, ale rovněž nemohli z Terezína posílat dopisy svým blízkým jako z Dachau. Teprve po přemístění do Litoměřic jim byl poštovní styk povolen.[32]

Osud všech vězňů z Dachau, vyslaných na stavbu Richard do Litoměřic, není zcela znám. Můžeme doložit, že 307 z nich bylo z Terezína a později Litoměřic odesláno v letech 1944 a 1945 zpět do Dachau nebo Flossenbürgu. Úmrtí můžeme jmenovitě doložit u 39 vězňů. A o pouhých dvanácti bezpečně víme, že se dožili v Litoměřicích osvobození. O zbylých 142 vězních se nám údaje získat nepodařilo.[33]

V červnu 1944 byla celá skupina, čítající již jen 355 vězňů,[34] přemístěna z terezínské Malé pevnosti do zřizovaného koncentračního tábora v Litoměřicích a umístěného v kasárenských objektech československé armády. Poměry v tomto táboře byly mnohem horší, než jaké tito vězni poznali v Dachau a Terezíně.

Poznámky

[1] APT, Sb. vzpomínek č. 181 (J. Masák).
[2] Podrobněji viz: Marie Trhlínová: Tábor smrti pod Radobýlem, Praha 1975; Miroslav Kárný: Úloha řídících štábů SS v mechanismu válečného hospodářství: případ Litoměřice, in: Sborník historický 30/1984, s. 145—184.
[3] APT, Sb. vzpomínek č. 742 (J. Klemenčič), 752 (L. Podpac), 915 (A. Legiša), 921 (I. Sluga), 924 (F. Orlov).
[4] APT, Sb. vzpomínek č. 752.
[5] APT, Sb. vzpomínek č. 752, 915, 921.
[6] Tamtéž.
[7] APT, Sb. KT Litoměřice, protokol výslechu ing. E. Knie, člena SS-Führungsstabu B 5 v Litoměřicích. Dle výpovědi ing. Knie přijel z Dachau se strážní jednotkou SS též SSman Schreiber, který se po zřízení litoměřického tábora stal prvním lagerführerem a po krátkém čase pro měkkost vůči vězňům byl na příkaz vedoucího SS-Führungsstabu B 5 W. Meyera vyměněn a převeden do Flossenbürgu.
[8] APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen (kopie materiálů archívu Mezinárodní pátrací služby Mezinárodního výboru Červeného kříže v Arolsenu), A 2757.
[9] APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen, A 2757. Skupinu Jugoslávců tvořili převážně členové nebo podporovatelé protifašistického hnutí odporu v okolí Lublaně a tamější partyzáni. Podrobněji viz: APT, Sb. vzpomínek č. 752, 914 (J. Dremelj), 916 (E. Glušič), 919 (F. Mlinar), 921, 923 (J. Pahernik) a 924. Rusové byli zastoupeni zatčenými civilisty a 11ti válečnými zajatci.
[10] APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen, A 2757.
[11] Tamtéž.
[12] Tamtéž.
[13] StA Litoměřice, fond Horní úřad Teplice, karton 19, Korespondence firmy Kalk- und Ziegelwerke Leitmeritz ze 6. 3. 1944.
[14] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6965.
[15] APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen, A 2758.
[16] Miroslav Kárný: c.d., s. 150—151.
[17] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6965 a A 6966.
[18] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6966.
[19] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6966 a 6967.
[20] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6967; APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen, A 2761. Transport z koncentračního tábora Gross Rosen tvořili Rusové a Poláci, ostatní národnosti byly zastoupeny jen jednotlivci (celkem 26 osob).
[21] APT, Sb. vzpomínek, č. 453 (F. Heřmánek), 513 (K. Wdzieczny), 519 (A. Golembiowski), 520 (B. Rusin), 752, 914, 919 a A 7502 (J. Vávra).
[22] Miroslav Kárný: c.d., s. 152.
[23] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6966.
[24] StA Litoměřice, fond Horní úřad Teplice, karton 19, žádosti firem působících na stavbě Richard o příděly potravin pro své zaměstnance.
[25] Tamtéž.
[26] Tamtéž.
[27] APT, Sb. vzpomínek, O. Krňák (neevidováno).
[28] APT, Sb. vzpomínek č. 196 (F. Novák).
[29] APT, Sb. KT Litoměřice, A 6965 a A 6967.
[30] Tamtéž.
[31] APT, Sb. vzpomínek č. 752, 914, 916, 921, 923.
[32] APT, Sb. vzpomínek č. 752.
[33] APT, Sb. KT Litoměřice, A 529 (táborová kniha „Kommando B 5, Lobositz 2, Lagerstärke"; APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen, A 2753 — A 2836; APT, Sb. vzpomínek č. 742, 752, 914, 915, 916, 919, 921, 923, 924, 927 (A. Petkovšek) a 928 (J. Petkovšek).
[34] APT, Sb. KT Litoměřice, ITS Arolsen, A 2759. Dne 27. 5. 1944 přemístili do Flossenbürgu 45 vězňů z Terezína.

THE FIRST TRANSPORT OF PRISONERS FOR THE CONSTRUCTION OF RICHARD IN LITOMĚŘICE

Miroslava Benešová
Resume

In 1944, the construction started in Litoměřice of underground factories for the German companies Auto Union and Osram. The task of directing construction of what was dubbed Richard and of providing the necessary work force was given to the SS. The main body of the work force was to be prisoners of concentration camps.

As the Litoměřice camp did not yet exist, the first transport of 500 prisoners, dispatched from the concentration camp Dachau, was brought to the nearby Gestapo jail in Terezín. Immediately after arrival, on March 25, 1944, all prisoners were registered as inmates of concentration camp Flossenbürg. The transport from Dachau consisted mainly of men from Yugoslavia (217, Italy (131) and Russia (116). They were mostly peasants, agricultural and industrial workers, craftsmen and sailors. The only criterion for inclusion in the transport was productive age. Those 20 to 50 years old formed more than 80 % of the group. Already on March 27, 1944, the prisoners started to work in Litoměřice.

Together with civilian employees, the built roads, widened out underground cavities, cleaned the future production halls and enforced them with concrete. Responsible for all construction and installation work was the company Mineralöl Baugesellschaft, supervising the other companies. The first companies to work here were AEG, Grupe K. G. Stassfurt, Polensky & Zöllner, BSA. The prisoners were recorded as "Hilfsarbeiter" (temporary workers) and Flossenbürg charged the companies 4 Mark per their twelvehour working day.

The fortunes of all the Dachau prisoners are not completely known. During 1944 and 1945, 307 were brought back do Dachau or Flossenbürg, 39 died and 12 are known to have survived. No data are available on the remaining 142.

In June 1944, the whole group (numbering at that time already only 355 prisoners) was transferred to the newly established camp in Litoměřice, where since May 31, 1944, new transports were arriving.

DER ERSTE HÄFTLINGSTRANSPORT FÜR DEN BAU RICHARD IN LEITMERITZ

Miroslava Benešová
Resümee

In Leitmeritz wurde 1944 mit dem Aufbau von unterirdischen Betrieben für die deutschen Konzerne Auto Union und Osram begonnen. Mit der Leitung des als Richard bezeichneten Baues und der Sicherstellung der notwendigen Anzahl von Arbeitskräften wurde die SS beauftragt. Kern des Arbeitspotentials sollten KZ-Häftlinge werden.

Da das Leitmeritzer Lager noch nicht existierte, wurde der erste in KZ Dachau zusammengestellte Transport von 500 Häftlinge am 25. 3. 1944 in den Stand des KZ Flossenbürg aufgenommen. Der Transport aus Dachau bestand vor allem aus Jugoslawen (217), Italienern (131) und Russen (116). Es handelte sich namentlich um Bauern, Land- und Fabrikarbeiter, kleine Handwerker und Matrosen. Das einzige Kriterium bei der Auswahl der Häftlinge war das produktive Alter. Zwischen dem 20. bis 50. Lebensjahr waren mehr als 80 % der Häftlinge.

Bereits am 27. 3. 1944 begann der Arbeitseinsatz der Häftlinge in Leitmeritz. Gemeinsam mit Zivilangestellten begannen sie Kommunikationen zu bauen, die unterdischen Räume zu erweitern, die künftigen Produktionshallen zu reinigen und zu betonieren. Für die gesamte Bau- und Montagetätigkeit war die Firma Mineralöl Baugesellschaft verantwortlich, die die übrigen Firmen beaufsichtigte. Unter den ersten waren die Firmen AEG, Grupe K. G. Stassfurt, Polensky & Zöllner, BSA auf dem Bau tätig. Die Häftlinge wurden in der Kategorie „Hilfsarbeter" geführt, und Flossenbürg verrechnete für ihren zwölfstündigen Arbeitstag den Firmen 4 Mark täglich.

Das Schicksal der Häftlinge aus Dachau ist nicht vollständig bekannt. Während der Jahre 1944 und 1945 wurden 307 Häftlinge nach Dachau oder Flossenbürg zurückgebracht, 39 starben und vom 12 wissen wir, daß sie die Befreiung erlebten. Von den übrigen 142 haben wir keine Angaben.

Im Juni 1944 wurde die ganze Gruppe (die nun nur mehr 355 Häftlinge zählte) aus Theresienstadt in das eben errichtete Lager in Leitmeritz überführt, wo seit dem 31. 5. 1944 neue Transporte ankamen.

OČIMA VZPOMÍNEK

Tam musí někde být židovská obec

Kurt Wehle

Před mnoha lety jsem byl vyzván soudem, abych sloužil jako porotce. Zde v Americe je to dlouhá procedura. Člověk sedí hodiny, několik dnů, a čeká, aby byl vyvolán z velkého počtu předvolaných a přidělen jako porotce k určitému trestnímu řízení. Když jsem tak čekal, seděl jsem náhodou vedle mladé ortodoxní ženy. Dali jsme se do řeči. Viděla na mé levé ruce vytetované osvětimské číslo a netrvalo dlouho, než mi položila otázku, jak jsem „to" přežil. Přiznala se váhavě, že v její rodině vládne názor, že člověk, který přežil koncentrák, musí být tvor podlý, bezohledný, zlý a věru asociální. Dodala, že muži v její rodině se z toho důvodu vyhýbají přeživším heftlinkům. Bylo to poprvé po mém návratu z koncentráku, že jsem se setkal s tak absurdní generalizací. Jak jsem na to měl reagovat? Bylo mi známo, že v literatuře se objevily podobné názory. Například Viktor E. Frankl ve své knize „Man's search for meaning" (Pátrání člověka po smyslu) se vyjádřil takto: „. . . v průměru jen ti vězni mohli zůstat naživu, kteří po létech strávených v různých táborech ztratili všechny skrupule ve svém boji o život a byli připraveni uplatnit všechny prostředky poctivé a jiné, dokonce surové násilí, krádež a zradu jejich přátel, aby zachránili sami sebe". Na druhé straně mi bylo jasné, že většina vězňů, kteří přežili, mohou za to děkovat jen šťastným náhodám nebo zázrakům (jak to jmenuje Frankl). Terence Des Pres ve své knize „The survivor" mluví o tom, že „náhoda byla v táborech nejvyšším vládcem" (Chance ruled supreme) a že „vězňové přežili náhodou, umřeli náhodou a byli si toho vědomi".

Tedy v té době, kdy jsem ještě čekal, abych se stal porotcem, snažil jsem se přesvědčovat onu mladou paní o tom, jak nesprávně a jednostranně se její rodina dívá na fenomén „přežití". Nevím, zda se mi to podařilo, ale vím, že počínaje touto příhodou jsem se začal otázkou mého přežití zabývat.

Studoval jsem různé názory autorů literárních děl s koncentráční tematikou a došel jsem k názoru, že žádná všeobecná teorie se na toto téma nedá aplikovat, i když různé prvky boje o záchranu života se opakují v různých variacích. Náhody a zázraky, a tak zvané „štěstí", se spojily jako články řetězu, tu a tam ozdobeny náhlým nápadem nebo rozhodnutím vězně samotného, a určily jeho osud. Jak já jsem to přežil? O tom zde chci hovořit.

(Poznámka: Předsunuté velké O označuje vždy nový článek mého osudového řetězu.)

O Moje první žena Alice, která v lednu 1945 zahynula v K. Z. Stutthof, a já jsme přijeli z Terezína do Osvětimi 18. prosince 1943 a zde už mohu mluvit o prvním článku řetězu. Měli jsme štěstí, že jsme nebyli zařazeni do zářijového transportu roku 1943, jehož přeživší účastníci byli v Birkenau zaplynováni po šesti

měsících. V Terezíně nám bylo řečeno, že transporty jdou do pracovních táborů. Byli jsme zdrceni, když jsme se po třídenní cestě octli v Osvětimi, kde jsme byli hnáni do prázdných baráků, postavených v pusté a nevlídné krajině. Seděli jsme celou noc na zemi a nevěděli jsme, co se s námi bude dít. Alice byla zoufalá a já v mé naivitě jsou ji utěšoval slovy: „Tam musí někde být židovská obec". Ještě dnes se tomu musím smát, jaké jsem měl představy, a že jsem tomu skutečně věřil. Ale žádná obec tam nebyla! Když jsme ráno vyšli z baráku, viděli jsme zděšeni navršený kopec mrtvol s dokořán otevřenými ústy a s končetinami v různých fázích strnutí. Kolem té hromady stála skupina mužů, starých a mladších, a recitovali Kaddish v tradiční melodii. Stále jsme ještě doufali, že až přijdeme do pracovního tábora samotného, že tam najdeme lidský pořádek a organizovaný život. Místo toho muži a ženy byli rozděleni a Alice a já jsme se obávali, zda se vůbec ještě uvidíme. Obě skupiny, muži a ženy, byly převedeny do tábora BIIb v Birkenau, tzv. českého rodinného tábora, kde jsme se s Alicí zase setkali. V tom táboře jsem potkal svého bratra a jeho ženu a Alice se sešla se svým strýcem. Od obou jsme dostávali chleba na přilepšenou, což pro nás znamenalo manna z nebe.

O Další náhoda byla, že Alice dostala na svém bloku funkci jako stubendienst (pořádková služba v pododdělení bloku) a dostávala extra porci polévky, kterou si se mnou rozdělila, kdykoliv to bylo možné. Když jsme po příchodu byli zbaveni všeho, co jsme měli na sobě a u sebe, byl jsem oblečen do hadrů, které ze mne udělaly šaška: dvě levé boty, chlapecký kabát pro třináctiletého kluka, kalhoty pro člověka o půl metru vyššího než já a vlněnou, teplou, silnou „Jäger" košili, která mi šla až do půli lýtek. Jak jsem se už zmínil, účelem této úvahy není popsat náš vězeňský život, nýbrž jak tzv. štěstí, jak náhody a někdy iniciativy rozhodly o mém osudu.

O V dobytčáku, do kterého jsme byli namačkáni v Terezíně na cestě do Osvětimi, byl takový chaos, že jsem — ještě pln energie — navrhl, abychom zavazadla složili a navršili po jedné stěně vozu a tím získali místo pro „pasažéry". Tu se najednou před tou stěnou vytasil přihrblý člověk s holí v ruce a zařval na mne: „Drž hubu, nebo Tě na místě zabiju. Já tady udělám pořádek!" Okamžitě jsem umlkl, což bylo moje štěstí — další článek v řetězu ! — neboť jak jsem se později dověděl, tento zuřivý člověk byl kat, který se v lednu 1942 dobrovolně přihlásil jako popravčí devíti spoluvězňů v Terezíně. Později se stal kápem v Birkenau.

O Už jsem se o tom zmínil, jak mne oblíkli v Birkenau. Musím dodat, že dlouhá obrovská báječná košile chránila celé moje tělo tak dokonale proti zimě — podvlékačky jsem neměl — že jsem se bránil zuby nehty, když mi měla být odňata při desinfekci. Spoluvězeň, desinfektor, měl pro mne pochopení a tuto košili mi po desinfekci vrátil.

O Nemohu zapomenout první noc v BIIb. Ležel jsem na nejvyšší palandě s pěti dalšími spoluvězni, když jsem najednou slyšel zoufalé volání o pomoc. Na bloku jinak bylo ticho. Čekal jsem, že blokový nebo stubendienst přijde a pomůže

tomu chudákovi, ale nikdo se ani nehnul. Byl jsem nováček a vyděšen, že ten člověk umírá a že musím tedy něco podniknout. Slezl jsem z palandy a plížil se skoro v úplné tmě dopředu bloku, abych upozornil blokového, který asi spal, že někdo umírá. Najednou jsem ale byl zastaven stubendienstem, který se mnou zatřásl a zlostně mi poručil, abych se vrátil na své místo, než mi dá pár facek. Uvědomil jsem si, že v lágru můj humánní pokus mě samotného mohl dostat do velkých obtíží, neboť ani blokového ani stubendiensta smrt jednotlivce nezajímala.

O Za pár týdnů jsem již dobře věděl, co se tu děje, viděl jsem komíny a slyšel, jaký osud nás čeká. To ve mně vyvolalo na jedné straně hrůzu a zoufalství, na druhé straně jakousi pevnou vůli přežít, nedat se a držet se hluboké naděje, že vše dopadne dobře. Toto moje rozpoložení nečekaně vyvolalo ve mně neobyčejnou reakci, zcela cizí mé povaze. Ležel jsem večer na palandě, světlo ještě nebylo zhasnuto, a mluvil jsem se svým sousedem, jemným dobrým obuvníkem, o naší budoucnosti, když jsem najednou, jako posedlý šílenec, začal řvát hlasem tak silným a pronikavým, kterého bych nikdy nebyl věřil, že jsem schopen. Řval jsem: Nechci zemřít! Nechci zamřít! Můj soused si myslil, že jsem se asi zbláznil a jenom čekal, jak mi později řekl, že mě seberou a okamžitě odvezou do plynu. Ale nic se mi nestalo; takové a podobné nenormální výstupy nebyly nic nového. Bylo to asi tak, jak Josef Popper Lynkeus to líčí ve své překrásné povídce „Der Weltangstschrei", kterou jsem jako vše ostatní, co napsal, vždy velice obdivoval. Tak jak svět sténáním, bolestivým řvaním se zbavil, takřka vyplivl nahromaděný světobol, tak jsem já svým ohlušujícím řvaním dal světu na vědomí, že chci žít. Tak můj výbuch přispěl k mému duševnímu posílení, a tím se stal dalším článkem mého řetězu.

O Důležitou zásadou po celou dobu inkarcenace bylo Nichtauffallen! (Nebýt nápadný.) Němci byli jako diví na vězně, který jim nějakým způsobem padl do oka. Tak při překládání kamenů jsem si nikoho a ničeho nevšímal, a přece esesák si mě všiml. Proti mému úmyslu mě pozoroval a zřejmě se mu líbilo, že jsem jako dobrý voják Švejk, nedívaje se ani napravo ani nalevo „ládoval a ládoval". Představte si, esesák před skončením práce přišel ke mně a nařídil mi, abych se při vydávání večerní polévky přihlásil z jeho rozkazu o druhou porci. Měl jsem z toho prapodivný pocit. Žid Kurt Israel Wehle odměněn esesákem! Úplná ironie, já, který se jen chtěl ztrácet v davu! Ale druhá polévka přidala sílu.

O V únoru, kdy zem ještě spala v zimní letargii, bylo vytvořeno komando „rabattenbau", které mělo na práci připravovat záhony kolem bloků na vysázení květin. Nevím, čí to byl nápad, ale měl jsem to štěstí stát se jedním z těch zimních zahradníků; vybaven hráběmi a rýčem jsem se denně ráno dostavil u určitého bloku k odborné zahranické práci, což byla dětská hra v porovnání s nošením balvanů pro výstavbu táborové silnice. Každý „zahradník" měl na starosti jeden barák. Nikdo mě nehonil, jen tu a tam přišel na kontrolu Willy, lageräitester, vězeň zodpovědný za tábor, německý heftling, který sice byl kriminálním zlo-

činem, jak zelený trojúhelník na jeho oděvu naznačil, ale měl dětinskou radost, že za pár týdnů kolem bloku bude plno květin.

Alice přicházela pravidelně a přinášela mi půl přídělu polévky, kterou jako stubendienst dostávala navíc. Jednoho dne přišla Alice s polévkou, když se najednou vytasil lageräitester. Alice odskočila a utíkala, co jí nohy stačily. Podle pravdy jsem hlásil, že to byla moje žena. Načež mi Willy dal tak silnou facku, že mi shodil brýle. Ani mi nevynadal, nevyhrožoval, nevyhodil z komanda, spíše jsem měl dojem, že se mu líbilo, že žena se obětovala. Brýle padly do sněhu a kupodivu zůstaly celé. To je vlastně důvod, proč se tato epizoda vyskytuje v tomto mém řetězu: Co by se se mnou stalo, kdyby se brýle byly rozbily?

O Šestiměsíční karanténa pro přeživší účastníky zářijového transportu z Terezína se blížila ke konci. Tábor Birkenau byl plný šeptandy a strachu, co se stane. Mluvilo se o tom, že přeživší půjdou na transport do nového koncentračního tábora Heydebreck. Co se ale skutečně přihodilo, byla největší hromadná vražda terezínských Židů: Téměř 4 000 mužů, žen a dětí. O této události bylo napsáno a uveřejněno mnoho faktů a úvah, naposled mj. v knížce „Jsem zdráv a daří se mi dobře" od Oty Krause. (Po válce určila RŽNO den této události, 8. březen, za den každoročních smutečních vzpomínek na oběti nacismu.) Když jsme ještě věřili, že půjde transport do Heydebrecku, a že bude tedy třeba určit heftlinky z prosincových transportů pro různé uvolněné vězeňské funkce, měl jsem rozhovor s Leo Janowitzem, který pracoval na tzv. schreibstube. Leo mi dal dobrou radu, týkající se lagerschreibera Franka, vedoucího schreibstube, německého Žida, ale politického vězně, který byl deportován do Osvětimi z Francie. Frank byl malé postavy a heftlinci mu dali jméno Pindík. Leo radil, abych se vydával za „buchhaltera" (účetního). Řekl, že pro Pindíka povolání účetního byl vrchol lidské činnosti, byl totiž sám účetní z povolání. Tuto radu, i okolnost, že jsem pracoval na pražské židovské obci, bych měl použít, radil Janowitz, kdybych se ucházel o místo na schreibstube. Tak v den, kdy transport odcházel údajně do Heydebrecku, Frank se postavil na táborové silnici v blízkosti brány, vybaven listinami vězňů, které měl vyloženy na dřevěném stolku. Každý vězeň, když se z pomalu postupující kolony dostal až k němu, se musil zastavit, obnažit levou ruku a ukázat mu vytetované číslo, které si Frank přečetl a odškrtl na listině. Stál jsem nedaleko od něho, nikdo mě tam nepostavil. Sledoval jsem celý průběh u brány a měl jsem nějak pocit, že to je snad pravý okamžik, kdy bych se mohl dostat blíže k Pindíkovi, a tím snad na schreibstube. Netrvalo dlouho, když jsem pozoroval, že Pindík se stává netrpělivým a nevrlým. Najednou jsem dostal nápad: Postavil jsem se mlčky vedle Pindíka a pomáhal jsem těm chudákům vězňům při obnažení rukou a četl jsem jejich čísla nahlas. Pindík svědomitě každé číslo odškrtl na své listině. Po několika hodinách poslední vězeň prošel. Teprve, když Pindík zabalil svá lejstra, promluvil jsem k němu: „Pane lagerschreiber, celý den jsem Vám pomáhal. Prosím Vás, abyste mě vzal na schreibstube." Nezdál se mi ani překvapen, a když se mě ptal, čím jsem, promptně jsem odpověděl: „Účetní, naposled na pražské židovské obci." Změřil si mě

od shora dolů a řekl: „Přijď zítra na schreibstube pracovat!" Celý svět se najednou se mnou štěstím zatočil. Pindík se mi už nezdál tak protivný a zpupný, ale více méně šlechetný. Zhluboka jsem si oddechl. Zdálo se mi to jako zázrak, že můj nápad se tak krásně podařil. Tento pocit ale netrval ani minutu, když šlechetný pan schreiber dodal: „Můžete ale u mě pracovat jenom tehdy, když si zaopatříte něco pořádného k oblečení." Zdálo se mi, že se půda pode mnou propadává. Byl jsem pln trpkosti nad Pindíkovou podlostí, neboť on dobře věděl, že obyčejný heftlink takovou možnost prostě nemá. Nemohl jsem mu nikdy zapomenout, že sám nepožádal svého přítele Schlesingra, vedoucího kleiderkamru, aby mi potřebné oblečení vydal. Nemohl jsem se ovšem vzdát tak krásné pracovní příležitosti a pln elánu jsem začal sondovat půdu. A štěstí mi přálo: Moje švagrová pro mne někde sehnala modrý zimník, ustřižený tak, že mohl sloužit jako sako. Strýc mi dal půl bochníku chleba, který se mi podařilo vyměnit za pár holínek. Kalhoty, které jsem měl, byly ucházející. Takto vybaven jsem druhý den zahájil svoji činnost na schreibstube. Jaké štěstí, jaká záchrana! Nejvýznamnější článek záchranného řetězu! Dovedete si představit tu radost, kterou jsem pocítil, že jsem směl sedět za stolem a v teplé kanceláři dělat úředníka? Za pár dní ale přišla pohroma. Těžce jsem onemocněl na icterus perniciosus, to je zhoubná žloutenka. Ale zase řetěz náhod mě zachránil. Místo abych byl přeložen na tak zvaný krankenbau čili marodku, jak se jmenoval nemocniční barák, a byl vystaven selekcím a nebezpečí zaplynování, zůstal jsem na svém lůžku na bloku a lékař, dr. Feldman, který mě znal z židovské obce, ke mně denně docházel a dával mi injekce glukosy. Normální táborovou stravu jsem nemohl jíst a stal se další zázrak: Alice se mezitím dostala na poštu a za obětavé pomoci spolupracovnic mi mohla tu a tam přinést vařený brambor, nějakou kaši, věci, které jsem mohl snášet. Nikdo nevěřil, že to přežiju, ale stal se zázrak. Za jejich pomoci a obětavosti a za účinné péče doktora Feldmana jsem se uzdravil. Po několika týdnech, snad dvou, snad třech, jsem se zotavil a vrátil se do práce.

O Bylo už jaro a neděle odpoledne byla volná. Scházeli jsme se s Alicí a už možnost být spolu, držet se za ruce a mluvit o budoucnosti, působila jako duševní léčba. Seděli jsme někde mezi baráky na zemi, hladoví a slabí, ale čas trávený spolu působil jako balzám. Často jsme spolu i četli. Čirou náhodou Alice dostala do ruky kapesní vydání (Reklameheft) Goethovy Iphigenie a část Goethova Fausta. Tak jsme na chvíli zapomínali na hrůzu a nebezpečí, ve kterém jsme žili. Hrůzu a nebezpečí, jejichž diaboličtí mistři byli potomky nositele německého genia. Jaká ironie!

O V květnu přišly další transporty z Terezína a v nich též Alicini rodiče. Podle kalendáře konec šestiměsíční karantény našich prosincových transportů se blížil a my očekávali, že i pro nás přišla doba „Heydebrecku". V červnu začaly nové selekce. V tu dobu jsem byl zotaven z mé nemoci do té míry, že jsem už nevypadal jako muselman, a prošel jsem selekcí jako práce schopen. Když se mě esesácký doktor ptal na moje povolání, samozřejmě jsem se nehlásil jako práv-

ník nebo účetní, ale jako „angestellter" (zaměstnanec), což bylo přijatelné. Štěstí bylo zase na mé straně; byl jsem zařazen do pracovního transportu. Vykoupaní a oděni do nových štráfkovaných „pyjam", jak se těm vězeňským plátěným uniformám říkalo, mašírovali jsme na „správnou" stranu, totiž k připraveným vagónům. Náš transport odjel 1. července 1944 neznámo kam. Rozloučení s Alicí večer před tím, tedy 30. června, bylo srdcervoucí. Věděli jsme ale, že ona též bude zařazena do pracovního transportu, a vědomí, že oba opustíme tábor smrti, nám dávalo naději, že to přežijeme a po válce si znova vybudujeme společný šťastný život. Zároveň nás ale naplňovala strašná úzkost z toho, co nás čeká. Plni důvěry jsme si ujednali, kde se po osvobození sejdeme. Často mi ten příslib dodával sílu a vytrvalost, abych naši úmluvu mohl dodržet. Marná naděje, která se tentokrát nesplnila. Alice to nepřežila.

Transport nás dopravil do koncentračního tábora Schwarzheide, odbočky K. Z. Sachsenhausen, blízko Drážďan. Bylo nás tisíc mužů, když jsme dorazili do tábora, kde před námi byli ubytováni italští vojáci. V táboře nás čekali tři političtí vězňové, Němci, kteří měli funkce jako lageráltester (vedoucí tábora), jako rapportschreiber (registrátor) a jako arbeitsdienst (vedoucí pracovního nasazení). Jim veleli esesáci. Z toho, co jsme viděli a slyšeli, byli jsme určeni k rehabilitačním pracím v továrně na výrobu umělého benzínu (BRABAG), poškozené a částečně zničené spojeneckými nálety. Mojí hlavou šla myšlenka, jak tohle přežiji? Dostali jsme rozkaz obsadit baráky, vyčistit je a hlavně vydrhnout podlahy. Hleděl jsem se zapojit do této práce tak, abych co nejvíce byl mimo barák na táborové silnici a mohl pozorovat, co se děje. Tak jsem začal nosit kbelíky vody, které jsem znova a znova naplňoval, a nosil dovnitř baráku. Najednou jsem pozoroval, že se přiblížil rapportschreiber. Postavil jsem se se svým kbelíkem tak, aby schreiber musil jít kolem mne, a tu jsem měl šťastný nápad ho oslovit: „Pane rapportschreiber, Vy teď budete mít s naším transportem a s listinami hodně práce. Pracoval jsem v Birkenau na schreibstube. Když chcete, budu Vám při té práci pomáhat." Jeho odpověď nebyla vlídná, ani pozitivní. Řekl mi něco jako, že si ten „dreck" bude dělat sám. Byl jsem samozřejmě zklamán a zdrcen a už jsem se považoval za ztraceného. Ale zase se objevil pěkný článek mého osudového řetězu. Pokračoval jsem jako nosič vody, takže jsem byl většinou na táborové silnici. Tu najednou se rozlehl přes celý tábor schreiberův mohutný hlas — byl z povolání námořníkem —: „Der Schreibstubenfritze soll zu mir kommen!" (Ten Fricek z té písárny má přijít ke mně.) Pustil jsem kbelík a utíkal jsem přes celý tábor směrem k bráně, kde byl blok s kanceláří; po cestě jsem ještě sebral dva kamarády. A tak jsem se stal lagerschreiber. (Kamarádi, které jsem přitáhl, pak byli zaměstnáni jeden na schreibstube, druhý v kleiderkammer.) Že jsem se stal lagerschreiberem, tato událost, toto štěstí samo o sobě si zasluhuje být povýšeno na parádní řetězový článek. Musím ale dodat ještě detail, malou finessu, která dá této náhodě ještě glorifikaci další: Pan schreiber se mi svěřil o pár dní později, když jsme se už lépe poznali: „Víš co, kdybys tehdy, když jste přijeli, mne byl požádal, abych Tě

vzal na schreibstube jako schreibera, postaral bych se o to, abys byl zařazen do nejhoršího komanda. Ale to, že jsi mi nabídl svoji pomoc, to se mi líbilo, tím sis mě získal, člověče."

Ve Schwarzheide, jednoho dne brzy ráno, byl svolán mimořádný apel. Rapportführer Bläser rozčíleně oznámil, že v noci byla spáchaná sabotáž tím, že zatemnění v jednom okně schreibstube nebylo zatažené. Vyzval odpovědného za schreibstube, aby se přihlásil. Neváhal jsem ani vteřinu se hlásit a na jeho zlostnou otázku, kdo odkryl okno, jsem odpověděl, že nikdo, že se to stalo samo od sebe, že mechanika záclony selhala. Zase jsem měl štěstí: Místo, aby mě na místě zastřelil pro sabotáž, pro pomoc nepříteli, mi sprostě vynadal a rozkázal, že budu celý den u brány ve dřepu. Nevím už, kolik hodin jsem v této pozici strávil, ale přežil jsem tento krutý trest. Později mi napadlo, že jsem se vlastně vůbec nemusil přihlásit, ježto zodpovědný za schreibstube teoreticky jsem nebyl já, nýbrž rapportschreiber. To mi ale vůbec nepřišlo na mysl, ježto rapportschreiber se o nic nestaral a nikdy na schreibstube nepřicházel; nepamatuji si, že by tam kdy byl pracoval.

O Jednoho dne rapportführer Bläser zahulákal: „Der Plattkopf soll herkommen!", což znamenalo, abych já, plešatý, přišel do jeho kanceláře. Bože, co to zase bude, polekal jsem se. Když jsem se hned u něho objevil, byl v dobré, dokonce žoviální náladě a jako šťastný malý kluk mi ukazoval psací stroj, který bůhví jak získal. K mému údivu mě požádal, abych mu ukázal, jak stroj funguje, a abych ho naučil jej používat. Strávil jsem s ním dost dlouho a jeho rádio — zda úmyslně nebo náhodou — bylo naladěno na stanici Praha II, kde vysílali líbeznou českou hudbu. Tato událost snad striktně vzato nemůže být považována jako článek v mém osudovém řetězu, ale není vyloučeno, že se tím stala později. Je možné, že jeho esesácké veličenstvo se na mne už nedívalo jako na untermenschen. Když pár dní později prováděl náhlou inspekci schreibstube a hrabal se v mých přihrádkách, dostala se mu do rukou kresba, kterou mi spoluvězeň Fredy Kantor dal, a kde bylo vyobrazeno několik zhublých ubohých vězňů, čekajících na příděl polévky. Díval se na obraz, pak s ním praštil přes moji hlavu a prohlásil: „Greuel-Propaganda!" (Propaganda krutosti.) Tím, že zničil obraz, jeho vztek se vykouřil a žádný další trest za „greuelpropagandu" nebyl.

O Vyživovací situace se stále zhoršovala a to nejen pro vězně, ale též pro esesáky. Jednoho dne byla doručena do lágru velikánská krabice: Odesílatel pražská náboženská obec židovská, adresát terezínský transport v Birkenau. Zásilka byla adresována do Birkenau, jenomže tam už žádní terezínští vězňové nebyli. Byli mrtví až na těch několik set, kteří byli odtransportováni do jiných táborů, například do Schwarzheide. Zásilka byla přijata s velkým nadšením. Snažil jsem se, jak jsem mohl, vyluštit z nálepek, z razítkových textů a ručně psaných poznámek, kdo balík za námi poslal. Nenašel jsem řešení, tak nezbylo než předpokládat, že německá zásada „pořádek musí být" zvítězila v hlavě nějakého esesáckého úředníka, snad bývalého poštmistra, že zásilky se posílají za

adresátem, je-li známa nová adresa. Balík obsahoval velký počet bochníků chleba, většinou plesnivých. Nepamatuji si, zda vůbec něco z toho se dalo ještě jíst.

Důležitost tohoto článku řetězu spočívala v tom, že mi dala příležitost vysvětlit Bläserovi, že v Birkenau jsme měli možnost oznámit příbuzným a známým, že nám mohou posílat balíčky, a že by se snad dalo to zařídit také zde ve Schwarzheide. Bläserovi se tato myšlenka moc zalíbila; nepochybuji, že v tom viděl též mnoho výhod pro sebe a svoji esesáckou kliku. Brzy na to zaopatřil oficiální tiskopisy pro vězeňské dopisy. Jak s cenzurováním? Vyrobili jsme v dílně razítko, které neukázalo slovo „Censura", ukázalo jen kruh kolem čísla „2", ale sloužilo jako znamení, že dopis byl cenzurovaný. Cenzuru jsme prováděli sami na schreibstube; nebyly s tím těžkosti, ježto každý vězeň se omezil v dopise na čistě rodinné otázky a prosbu o zaslání jídla, prádla a toaletních potřeb. Za nějakou dobu po vyslání prvních dopisů začaly docházet balíčky. Esesáci prohlédli zásilky, zabrali, co se jim líbilo, a zbytek byl odevzdán blokovému pro adresáty na jeho bloku. Není pochyby, že balíčky do velké míry pomáhaly těm z nás, jejichž zdravotní stav ještě nebyl tak ubohý, aby jim jakákoliv dodatečná hodnotná strava stejně už nepomohla. Doufám, že bude v tomto dramatu chápáno jako věcná zpráva (a nikoliv sebechvála) to, že jsem navrhl blokovým, aby každý tzv. balíčkář přispíval desetinou obsahu balíčku do společné blokové pokladny, kterou by blokový rozděloval mezi ony vězně na jeho bloku, kteří balíčky nedostávali (tak zvaní nebalíčkáři). Dopisy obyčejně neobsahovaly jen prosbu o zaslání potravin, prádla a hygienických potřeb, ale též hluboce procítěné dotazy na osud rodinných příslušníků, a tak korespondence nepomáhala vězňům jen fyzicky, ale též duševně.

O Další článek v mém osudovém řetězu je ta skutečnost, že jsem nebyl zabit ani zraněn častými nálety na továrnu a tábor. Protiletecké záchranné bunkry v táboře neexistovaly s výjimkou tzv. laufgraben, dost mělkého zákopu, kam se v případě náletu směli vězňové, kteří pracovali uvnitř lágru, uchýlit. Tento zákop neměl žádné betonové zesílení, takže neposkytl záchranu proti přímému zásahu. Seděli jsem v tom laufgrabenu zastrašeni, mezitím co dobrý spoluvězeň, rabín Vojtěch Gotshall, se hlasitě modlil k Pánu Bohu. Mnoho kamarádů při těchto náletech zahynulo. Jednou jsem již neměl čas utíkat do zákopu, tak jsem se položil pod psací stůl; jeden šrapnel si našel cestu do schreibstube a zastavil se pouhý metr přede mnou. O jednom z těch nejtěžších náletů, bylo to myslím v březnu 1945, jsem zaznamenal v oficiálním deníku, který jsem vedl pro SS-komando, že 14 vězňů „padlo", načež mě rapportführer Bläser cynicky vytkl: „Juden fallen nicht, Juden verrecken!" Nic dalšího z mé stylistické chyby naštěstí nevyvozoval.

O Rusové se blížili, nervozita esesáků stoupala. Jednoho dne jsme pozorovali nebe zářící jako posypané ohňostrojem a šuškandou se rozšířilo, že Drážďany hoří. 18. dubna přišel rozkaz evakuovat tábor a tím začal náš pochod smrti, který končil 8. května v Terezíně. Musím znovu podotknout, že tato studie se týká výlučně mého osudového řetězu, takže — ač bych rád o tom psal — nepopisuji

„Todesmarsch" jako takový. Moje štěstí na tomto pochodu bylo v první řadě to, že jsem měl pořádné boty a ponožky, takže mi nedělalo potíže pochodovat. Zavazadla esesáků byla naložena na zastřešené vozy. Třicet vězňů táhlo jeden vůz. Zapřáhl jsem se do „koňů" jednoho takového vozu. Po několika hodinách přišel ke mně přítel s rozkazem od arbeitsdiensta Pavla Bergmanna, že již nemám pokračovat v tahání vozu, neboť jsem byl zapřažen od rána. Zachránil mne tímto zákrokem před zhroucením? Nebo pomohl mi přežít tím, že mi k večeru dal pilulku vitamínu? Pomohl mi „nachschub", druhá polévka, kterou z rozkazu Bläsera dostali ve Varnsdorfu pracovníci schreibstube za mimořádný výkon při vyprazdňování latrín? Pochod smrti skončil ve Varnsdorfu, odkud jsme byli vlakem odtransportováni do Litoměřic.

O Když jsme pochodovali z Litoměřic přes most směrem na Terezín, opět jsem (což jsem si uvědomil teprve mnohem později) vlastně riskoval svůj život. Šel jsem s Bläserem v čele naší kolony, která táhla do protektorátu. Napadlo mi, že by bylo zapotřebí mít listinu vězňů, kterou měl u sebe Bläser. Úplně naivně jsem se jej zeptal: „Mohl bych prosím mít naši listinu, už ji nebudete potřebovat?" Jaký jsem to byl vůl! Bläser, který celou tu dobu držel revolver v ruce, mi ale celkem klidně odpověděl: „Scheisse, die habe ich schon in den Fluss geworfen." Nezastřelil mě. Měl zřejmě již jen na mysli, jak se sám zachránit. Před branami Terezína vyjednával se dvěma SS-vojáky, kteří tam stáli stráž s puškami v pohotovosti. Vojáci otevřeli závory a naše kolona vstoupila na protektorátní půdu. Bläser zmizel.

O V Terezíně řádil tyfus, který jsem naštěstí nedostal. To byl předposlední článek mého osudového řetězu.

Po desinfekci a v novém oblečení jsem se na nákladním autě vracel 10. května do Prahy. Auto se zastavilo na předměstí a spolu s dvěma kamarády jsme se pěšky vydali na cestu do Prahy. Pocit, že jsme se vrátili živí, se nedá popsat. Díval jsem se na to, že žiji, jako na zázrak.

O Poslední článek v mém řetězu? Že jsem se nestal v Praze obětí kulky, vystřelené ze střechy nějakým německým fanatikem. Neřekl jsem si „tam musí někde být židovská obec", jak jsem bláhově prorokoval Alici po příjezdu do Osvětimi, ale se svými dvěma kamarády jsme mířili do Maislovy ulice na obec, kde jsme očekávali, že budeme přijati s otevřenou náručí. Nemohli jsme tušit, že od 5. května žádný oficiálně fungující židovský orgán v Praze neexistoval. Radnice byla zavřena. Ale před radnicí se procházel sem a tam místopředseda Rady starších, můj starý známý, dr. Kolek. Dobrý dr. Kolek byl tam jako na stráži, aby přivítal navrátilce a byl jim nápomocen. Dal každému z nás tisíc korun a dirigoval nás do židovské nemocnice, kde jsme našli na pár dní přístřeší.

Přál bych si potkat onu mladou ortodoxní paní, která ve mně vyvolala zájem analyzovat „jak jsem „to" přežil", a předat jí toto mé vyúčtování.

Maminko, proč už mě nemáš ráda?

Truda Bartková

Povídkovou formou zpracovaná vzpomínka je vlastně autobiografický příběh tehdy 15leté Trudy Haasové (Bartkové).

V prostředí rodinného tábora v Birkenau se rozpomíná na nejhorší noc svého života, která se udála ještě v Terezíně, a která předznamenala smrt její maminky. Truda byla do Terezína deportována s rodiči transportem AAo z Olomouce 8. 7. 1942. Sama byla umístěna do dívčího domova v L 410.

Matka Helena Haasová byla diplomovanou zdravotní sestrou a svou profesi plně uplatňovala i v době věznění v Terezíně. Obětavě pomáhala těm nejubožejším — starým a nemocným. Fyzická zátěž a všeobecně tvrdé životní podmínky ghetta však způsobily i její předčasnou smrt v srpnu 1943. Truda tak zůstala jen s tatínkem Hanušem. Když byla zařazena roku 1943 do prosincového transportu Ds na východ, přihlásil se zcela samozřejmě s ní. Oba šťastně přežili Birkenau, přežili i další tábory, kam byli posláni na práci. Otec však byl zastřelen v únoru 1945 při pokusu o útěk a Truda se vrátila domů bez rodičů. Sama, jen se svými vzpomínkami, které se nedaly vymazat. A tak je postupně zaznamenávala, aby tyto smutné a skoro neuvěřitelné prožitky zůstaly uchovány.

Příběh o dívce Yvetě je již druhou literárně zpracovanou vzpomínkou, kterou Truda Bartková našemu sborníku poskytla.

Byl poklidný jarní večer roku 1944. Yvetka se ještě jednou zadívá na zapadající slunko, v duchu se loučí s uplynulým dnem a otevírá si dveře do dětského bloku. Právě se vrátila z návštěvy u tatínka, který je umístěn na mužském bloku na druhém konci rodinného tábora v Birkenau. Dnes se trochu opozdila. Vycházky jsou povoleny jen do 20 hodin a lagerstrasse je již úplně prázdná, nikdo po ní nejde.

S tatínkem si hezky popovídala, vždycky si s ním dobře rozuměla. Tady v lágru pracuje tatínek jako pomocník v lázních. Je rád, že nemá těžkou práci, přece jen už nemá tolik sil, aby vydržel větší tělesnou námahu. Vyprávěl své dcerušce, jak za dnešní den se snažili vykoupat a odvšivit osazenstvo celého bloku, téměř 500 nemocných a starých žen. Úkolu se zhostili dobře, s humorem. Ani dobrým a laskavým slovem nešetřili a ženy jejich snahu vděčně přijímaly.

Na Yvetku se tatínek vždycky usmívá, hladí ji po vlasech a má radost, že je dcerka zdravá. Z pobytu venku má opálené a ruměnné tváře, a zdá se, že oni dva by mohli věznění vydržet. Musí přečkat, vždyť se chtějí vrátit domů, alespoň oni dva, když maminka se toho nedočkala.

V dětském bloku právě chystají maminky své ratolesti k spánku. Dětí je hodně, ale přece se jim vždy nějak podaří vystřídat se při omývání drobotiny. Za celý den se ušmudlají, až to hezké není. K důkladnějšímu umytí by potřebovaly

teplou vodu, ta ale vždy není, tak používají teplý bylinkový čaj. Obětují svůj večerní příděl, na uhasení žízně úplně stačí voda. V čistém prádélku, které maminky přes den opraly a usušily, jsou děti ukládány do svých pelíšků na slamnících. Maminky je pečlivě přikryjí dekou, každá to své ještě pohladí, potichoučku poví nějakou pěknou pohádku, dětský bzukot se pomalu tiší, až je vše v pořádku a děti jedno po druhém usínají.

Yveta, pomocná ošetřovatelka ve školce na dětském bloku, uléhá na své místo vedle vedoucí školky učitelky Věry. Ony dvě jediné nemají vlastní dítě, a tak jen příhlížejí utichajícímu hemžení.

Yvetka dnes ale nemůže usnout a vzpomíná. Vzpomíná na nejhorší noc ve svém životě, kdy dlouho čekala, až se maminka na svou nemocnou holčičku přijde podívat. Yvetka čekala, ale maminka nepřicházela. Že by už mě neměla ráda? ptala se tehdy sama sebe a smutné slzičky jí pomalu stékaly po pohublých tvářičkách. Stalo se to v Terezíně . . .

Těžce nemocné děti byly v terezínské marodce uloženy v jedné veliké místnosti na dvoulůžkových kavalcích. Zápal plic vedle záškrtu, zánět mozkových blan vedle žloutenky. Tehdy se ještě ani nevědělo, že je žloutenka infekční. Děti byly podvyživené, vyhublé, z jedné nemoci se uzdravily a infikovaly se další. Vysoký, brýlatý lékař, vězeň jako všichni ostatní, denně obcházel a prohlížel své malé svěřence a sestra jim rozdělovala malé zásoby léků. Někdy uvařila vzácnou pochoutku a nejoblíbenější lék proti průjmu — kakao rozmíchané ve vodě a místo cukru sacharín. Strava byla nedostatečná, léků málo, a tak děti rychle ztrácely sílu. Nešťastní rodiče denně přicházeli pomáhat přetíženým sestrám udržovat u nemocných dětí základní hygienu. Ze svých skromných přídělů jídla připravovali a přinášeli trochu přilepšení. Mnohdy sebevětší péče nepomáhala, denně se děti ztrácely z okruhu svých kamarádů a mnoho se jich mezi ně již nevrátilo.

Yvetku také přemístili do izolačního kumbálku. Bývala to spížka o rozměrech 2x3 m. Jedno okénko, jedna blikající žárovka. Holé stěny, jedna židlička a kavalec se dvěma lůžky nad sebou. Yveta leží na horní pryčně. Horečně naslouchá a čeká na maminčiny kroky, pozná je vždycky. Maminka přece slíbila, že přijde. Její maminka je nejlepší maminka na světě. Proč nejde?

Yvetka se namáhavě zvedne a podívá se na dolní lůžko, kde leží třináctiletá Lucinka. Slyší, jak Lucčin dech trhavě uniká okoralými rty. Zářivé vlásky má rozhozené po pestrém polštářku, obličej rozpálený vysokou horečkou, vyzáblé ruce neklidně bloudí po hrubé dece.

„Přijde má maminka, co myslíš?" zašeptá Yvetka. Lucinka zamrká a naznačí úsměv. Na víc jí nestačí síla.

Yvetka klesá zpět na pryčnu. Je moc a moc unavená, ale stále naslouchá. Někdo chodí po chodbě — ne, to nejsou maminčiny kroky, poznala by je. Čeká, čeká a upadá do polospánku . . .

Zdá se jí o mamince, jak kdysi lehce běžela s malou Yvetkou po rozkvetlé louce. Nestačí mamince a křičí:

„Už nemohu, maminko!"

Tak ji maminka ukládá na trávu pod mladé břízky, jejich svěží zelené lístky kontrastují s modří oblohy.

„Yvetko, poslouchej a podívej se, co všechno se hemží v trávě!"

Ta spokojeně naslouchá šumění trávy a bzučení hmyzu a unavená pozvolna usíná . . .

Z krásného snu se rychle probouzí; kde je maminka? Určitě přijde a přinese jí osvěžující pití a něco dobrého k jídlu. Proč ji nechává tak dlouho čekat? Má hroznou žízeň a hlad. Maminka se přece nemůže zlobit na svou Yvetku, že se moc pomalu uzdravuje a že potřebuje tolik péče! Sama má v poslední době tolik práce a nějak pobledla. Také knoflíky na bílé zástěře sestry, ano na té, co si ušila z posledního prostěradla, které mají ještě z domova, musí stále popošívat. Zástěra je jí znovu veliká.

Zlobit se nikdy moc neuměla, ani to nepotřebovala. Yvetka maminku poslouchala a pomáhala ve všem, co jí maminka přikázala. V poslední době občas chodívala za maminkou do práce, bývala na ubikaci celý den sama a stýskalo se jí. Na terezínské marodce starých lidí Yvetu vítal nepříjemný zápach a hejna much kroužících po sále. Hned u dveří stál malý stolek, na něm trochu léků, psací potřeby, džbán s vodou a několik sklenic. Vedle stolku seřazeny podložní mísy a pár židlí. V obrovské místnosti stály pryčna vedle pryčny. Na prvních ještě slamník a deka, na posledních vzadu už jen potřísněná prkna. Na těch bližších leželi pacienti, někteří dokonce v ložním prádle, snaží se o zachování zbytku lidské důstojnosti. Ti poslední vzadu leželi nazí a pokálení, nemohli se už ani bránit. Zhasínali jeden za druhým. Kolem dokola jen je slyšet volání:

„Sestro, prosím mísu! Mám žízeň, bolesti, pomozte!"

A sestra Helena, Yvetina maminka, drobná a hubená, stále s trpělivým úsměvem, dodávala odvahu, obcházela lůžka, ošetřovala proleženiny. Při tom podávala léky a vodu, roznášela mísy.

„Yvetko, nemám teď na Tebe čas, ale jsi šikovná a mohla bys mi pomoci!"

Yveta odnášela mísy, nalévala vodu. Zápach kolem ní byl hrozný, ale ještě horší byl pohled na ruce vzpínající se k ní. Bývalo to jako obludný sen, ale alespoň viděla maminku a maminka ji tolik potřebovala. Požádala ji, aby pomáhala, tak vydrží a neuteče.

Jednoho večera byla Yvetka hrozně unavená, ráno již měla horečku. Maminka ji odvedla do dětské nemocnice a předala do péče své kolegyni. Ještě sestru poprosí, aby se na její dcerku občas podívala. Sama přicházívá každý večer, omývá ji chladnou vodou a někdy jí přináší dobrou kaši, aby neztratila sílu a brzy se uzdravila. Yvetka však slábne, ale i maminčiny kroky těžknou a stávají se váhavější.

Pak se ráno od sestry dozví, že maminka dnes nepřišla do práce. Yvetka se polekala. Proč nepřišla alespoň za ní? Snad večer!

Dveře do jejich pokojíčku se pomalu otevírají a vchází Lucinčina maminka. Tiše usedá ke své umírající holčičce se staženým hrdlem. Přichází sestra a ptá se:

„Vy tu, maminko, dnes zůstanete přes noc, ano?"

Lucinčina maminka jen smutně přikývne. Jak by také mohla opustit své dítě v tak těžké chvilce? Snaží se Lucince podat teplý čaj, ale ta již nemůže polykat ani tekutinu, v krku jí sedí veliká záškrtová zátka, která nic nepropustí. Čaj dostává Yvetka a žíznivě ho pije. Dostává také misku bramborového salátu, který Lucinčina maminka vybalila z kabely. Když jej nemůže sníst Lucinka, ať pomůže její kamarádce, myslí si maminka a dívá se na dívku se slzami v očích. Salát je z opravdových brambor, s octem a cibulí a je ohromně dobrý a osvěžující. Yveta je také zesláblá a neudrží misku v ručičkách, maminka proto krmí cizí holčičku, podává jí lžičku za lžičkou. Pak ještě podá Yvetě zbytek toho dobrého čaje. Té je dobře, jen pohlazení vlastní maminky jí chybí. Chvíli ještě naslouchá, chce se dočkat, až maminka otevře dveře a sevře Yvetku do náruče. Pak ji ale opět přemůže spánek.

Lucčina maminka celou noc sedí na židličce vedle kavalce své dcerky. Drží ji za ruku a stírá jí z horkého čela pot. Lucka chroptí v bezvědomí, když jí maminka navlhčuje okoralé rty. V této hrozné noci nezapomíná na druhou malou pacientku a podává jí chladivou vodu. Občas pustí ručku svého dítěte a dojde pro novou zásobu pití.

Ráno se Yvetka probudila do prázdného pokoje. Neklidně si sedá, je strašně unavená. Dveře se otevírají a vchází sestra s tatínkem.

„Pomůžete mi Yvetku přenést na sál mezi děti?" ptá se sestra tatínka. Ten přikývne. Má svěšená ramena a vyhaslé oči. Ví již, že maminka nedožije do příštího dne a že mu zůstává jen jejich holčička.

O několik bloků dále mezi dospělými leží maminka na tvrdém lůžku. Je tak slabá, že se sama neobrátí, ale myslí na dcerušku a pronásleduje ji myšlenka:

„Snad jsem zavinila Yvetčinu nemoc a teď už se nemohu jít na ni podívat. Vím, že čeká. Porozumí tomu a pochopí někdy proč? Nezapomene? . . .

Yvetka pochopila, proč maminka nepřišla. A nikdy nezapomněla.

Útěky z Malé pevnosti

Podmínky pro život vězňů v policejní věznici gestapa v Malé pevnosti se v průběhu války stále zhoršovaly. Malá pevnost, do které vězňové přicházeli většinou jen na krátkou dobu před další cestou do koncentračních táborů, k soudům nebo do nacistických věznic a káznic, však byla i místem, kde docházelo k fyzickému a psychickému týrání vězňů. Řada vězňů byla ještě přesvědčena, že je stejně čeká pouze poprava či likvidace v některém nacistickém represívním zařízení. Někteří proto začali pomýšlet na útěk. Myšlenku realizovalo pravděpodobně jen velmi málo z nich. Hlavním důvodem byly obavy z perzekuce ostatních členů rodiny. Gestapo trestalo i nepřímé viníky, nezastavilo se ani před mučením a popravou rodičů, manželek a dětí.

Útěk z Malé pevnosti byl možný pouze přes vysoké valy, kterými je pevnost obklopena. Tělesně zesláblí vězni neměli sílu se na ně vyšplhat a seskočit, případně se spustit dolů pomocí žebříku či provazu. Navíc byly pod valy vybudovány hluboké vodní příkopy, které sice nebyly napuštěny, ale při deštích pronikající voda vytvářela po většinu roku těžce překonatelné močály.

Pokud se vězeň dokázal vyrovnat s těmito těžkostmi, měl však ještě malou naději na konečný úspěch. Po určitou dobu byl nucet žít v ilegalitě, což nebylo v protektorátě snadné. Většina odbojových skupin byla rozbita, chyběly kontakty na osoby, které by ho podporovaly. Pomoc od příbuzných nebylo možné žádat, neboť ti, pokud je gestapo nezatklo, byli pod jeho dohledem.

Neznáme přesný počet útěků z Malé pevnosti. Dozvídáme se o nich především ze vzpomínek, kde nebývá uvedeno datum, dotyčný si mnohdy nepamatuje ani jméno vězně, který se k útěku odhodlal, a tak nelze na základě výpovědi několika bývalých vězňů s jistotou určit, zda jde o tutéž akci. Potvrzeny máme především ty útěky, které skončily tragicky a měly svůj závěr v Malé pevnosti. Brutalita, s jakou dozorci přistupovali k potrestání viníků, se zapsala do vzpomínek ostatních, jež byli v té době v pevnosti vězněni. Lze tedy spolehlivě rekonstruovat několik útěků. Jedním z nich je útěk z cely číslo 38 na IV. dvoře. Pokusila se o něj skupina mladých lidí v noci na 3.března 1945.

Chlapci se rozhodli vylézt z cely malým oknem, kde vyviklali mříž, vystoupit na střechu betonových cel a z valů seskočit do příkopu. Aby na sebe nějakým šramotem neupozornili strážní službu, utíkali po dvojicích. První dvojici tvořili Ladislav Šimek a Rudolf Vondrášek. Další dvojici se však útěk již nezdařil. Erwín Schmidt byl postřelen na valech, jeho společník Alois Lexa se ještě včas schoval do cely.

3. března 1945 byli zastřeleni: Erwín Schmidt, Alois Lexa a dva náhodně vybraní vězňové (Wilmoš Holzfeber z cely č.46 a dokonce i jedna žena z III. dvora). Poprava se konala ve špici IV. dvora a museli jí přihlížet kápové všech cel na IV. dvoře.

Daleko krutější osud čekal L. Šimka a R. Vondráška. Po několika dnech byli dopadeni a přes Pankrác se dostali znovu do Malé pevnosti. Dozorci je bestiál-

ně zmučili a na noc vhodili do samotek. Druhý den – 9. března – je vyvedli před samotky na I. dvoře, kde je spoluvězni na příkaz dozorců museli ukamenovat.

Povídka V. Zahradníka je napsána na základě skutečné události. Jako vězeň Malé pevnosti pobýval určitou dobu v cele č. 38 a věděl o připravovaném útěku. Sám se ho však odmítl zúčastnit, neboť si uvědomoval rizika s tím spojená, a snažil se svým druhům útěk rozmluvit. Svůj úmysl chlapci realizovali v době, kdy byl p. Zahradník převezen na Pankrác k výslechu. Do Malé pevnosti se vrátil až 13. března a o všech represáliích v souvislosti s útěkem se dozvěděl od spoluvězňů.

Alena Dobišová

O březnovém útěku

Vladimír Zahradník

Ruda ještě na chvíli usnul, než ho Erwín přišel vzbudit. Byl opatrný, aby nevyrušil ostatní, kteří naštěstí měli dobrý spánek. Procitnutí bylo však nepříjemné, když viděl Erwína, jak se nad ním sklání v husté tmě a má zlost, že ho musí budit. Jeho zarostlá tvář mu v tu chvíli připomínala démona, který vtahuje své oběti do pekla. Jdi si svou cestou a nech mě, chtělo se mu vykřiknout. Rozespalost však brzy zmizela a s ní i strach. Touha dostat se z pevnosti byla silnější než cokoli jiného.

„Nevzbouzej kluky, povídám ti, ať nikoho nevyrušíš", rozkazoval Erwín, „jinak jsme ztraceni". Byl si jist, že se už Ruda vzpamatoval a zas poslušně vnímá jeho slova.

„Musíme počkat, až se sami probudí a pak hned vyrazíme", souhlasil Ruda.

„Co myslíš, mám připravit to prkno pro případ, že lavice nebude stačit?", zeptal se Erwín. Rudolf byl překvapen, že se ho vůbec ptá. Takový suverén.

„Určitě! Jdi pro něj, ale dej pozor, ať nespadne", šeptal a naklonil se pro jistotu až k Erwínovu uchu. Oba byli nervózní, jak se blížil rozhodující okamžik. Erwín se šoural k zadní stěně, kde za kamny stálo připravené prkno a na něm přibité krátké kusy dřeva, aby se bota mohla lépe zachytit. Bylo tu zvykem všelijak si lože upravovat a nějaký ten rezavý hřebík a kus dřeva bylo možno propašovat i zvenčí. Prkna se na pryčny podle potřeby vkládala nebo se z nich vyndávala a opírala o zadní stěnu. Byl to jediný komfort, který si tu mohli dovolit.

Erwín a Rudolf měli zbytečné obavy. Hoši už nespali. Leželi tiše a čekali, až na ně přijde řada. Bylo ujednáno, že budou utíkat po dvou. Rudolf a Láďa byli první na řadě. Kolem nich vládlo ticho a tma, do rozednění zbývalo ještě hodně času.

Láďa vylezl opatrně na lavici. Bál se, aby nevrzala, a proto se po ní opatrně sunul k oknu, aby vyndal mříž, kterou delší dobu tajně viklali, takže už jen chatrně držela ve zdi. Pracoval rychle a dílo mu šlo od ruky. Zbývalo jen pár pohybů a cesta byla volná. Srdce se mu rozbušilo. Slezl, opatrně odstavil mříž a přistavil lavici těsněji ke dveřím, dal na ni prkno, aby po něm vystoupil k okennímu otvoru, protáhl se a seskočil. Ruda ho následoval.

V ten březnový den roku pětačtyřicátého vanul mrazivý vítr. Na okamžik jakoby ztratili rovnováhu pod náporem ostrého větru, který však zakrátko probudil všechny jejich smysly. Střechy velkých cel byly vzdáleny jen několik metrů, byly dost nízké, takže se na ně snadno vylezlo. Odtud však museli přejít na střechu jiných cel, pod ní byl svah a na něj se dalo seskočit. Jen rychle, dokud se nerozsvítí světla na věži. Ještě přelézt pár ostnatých drátů a pak co nejrychleji k lesíku. Nebyl daleko, sotva půl kilometru. Hlavně zmizet z dostřelu kulometů.

Vítr se utišil a začalo drobně pršet. Ruda si při dopadu pohmoždil kotník a špatně se mu běželo. Láďa ho vzal pod paží a klusali, sice pomalu, ale po dobrých deseti minutách se octli v bezpečí stromů. Na kraji lesa byla malá houština, kde prozatím našli úkryt. Déšť nepřestával, ale mezi cáry mraků, které v hustém závěsu pluly po obloze, se co chvíli zatřpytila hvězda. Snad mohla být pro ně dobrým znamením.

Najednou se v pevnosti rozsvítily světlomety. Kužel prudkého světla se točil střídavě na obě strany a pak zhasnul. Nebylo na tom nic divného, protože hlídky na věži v určitých intervalech světlomety zapínaly a když neviděly nic podezřelého, zase je vypínaly. Nastal tedy okamžik, kdy další dva mohli přelézt zeď.

„Jestli všechno klapne, tak by tu nanejvýš za deset minut měli bejt", řekl Ruda a nervozně se zahryznul do kousku ulomené větvičky. Každá minuta byla teď pro ně věčností. Šlo o kamarády, s kterými byli teď jedno tělo a jedna duše.

Potom však znovu prořalo tmu ostré světlo, které už nepřejíždělo zvolna ze strany na stranu, ale rychle a panicky, jakoby ten, kdo ho ovládal, se najednou zbláznil. Objevilo se neočekávaně brzy, a proto působilo jako šok. Za tak krátkou chvíli nemohla být další dvojice venku. Bylo ovšem také možné, že oni se mýlili, špatně odhadli čas. Zůstala tedy alespoň špetka naděje. Vzápětí se však ozvala střelba z kulometů a pak, když zmlkly, bylo slyšet jen zuřivý štěkot psů.

„Je konec", zašeptal Ruda, „teď chytnou i nás. Určitě to spletli anebo je někdo prozradil".

„Všechno není ještě ztraceno", utěšoval Láďa. „Možná, že utíkali jiným směrem, že je nemají. Musíme se držet co nejdál od silnice, do rána je ještě daleko a můžeme se dostat pár kilometrů odtud. Přes den se někde schováme." Snažil se vypadat optimisticky, ale nějak mu to nešlo.

„Co ti dělá kotník?", zeptal se po chvíli Rudolfa, který nic neříkal a tvářil se zoufale. Bál se, že nebude moci jít. Kotník byl dost oteklý a začínal ho bolet. Láďa utrhl kus onuce ze své boty a pevně obvázal Rudolfovi kotník. „Teď už to bude dobrý, ty dva semestry na medicíně udělaly ze mně tak trochu felčara", ujišťoval.

Světlomety v pevnosti byly stále rozsvíceny, ale střelbu ani psy už slyšet nebylo.

Šli lesem, každou chvíli se zastavili a poslouchali. Měli strach, že je budou pronásledovat. Jestliže další dva chytili, možná že někdo z nich už prozradil, kde měli sraz. Proto se také rozhodli les co nejdříve opustit. Déšť však nepřestával a tady byli chráněni před úplným promoknutím. Čekali tedy dál, než alespoň trochu ustane. Opodál byl dolík zarostlý mlázím a chráněný větvemi. Lehli si do něho, bylo tam poměrně příjemně a sucho. Když si však uvědomili, co by je mohlo potkat, kdyby tu usnuli, raději vstali a opřeli se o kmeny stromů. Plnými doušky sáli dech lesa, s ním přicházel pocit volnosti a opojení . . .

Teď pršelo přece jen míň, bylo třeba se okamžitě rozhodnout. Zůstat do rána nemohli, a proto se vydali na cestu za neznámým cílem.

V té době už na cele všichni věděli, co se stalo a jaké asi budou následky. Dvěma se podařilo z pevnosti utéct, Erwína postřelili, když se na střeše chystal seskočit dolů. Čtvrtý, který měl jít za ním, se opozdil. Snad v poslední chvíli zaváhal anebo se hned nemohl vyšplhat k oknu. Když už se chystal prolézt otvorem, rozsvítila se náhle světla a on se včas stačil vrátit na kavalec.

Byla ještě tma a noční klid, ale kápo už nemusel spát a mohl ho vidět. Před chvílí ho odvedli k výslechu. Do té chvíle mu proběhlo hlavou tolik myšlenek, ale byly jak meteory, nedaly se zastavit a neodpověděly na to, co chtěl právě vědět. Nebyl celý ten jejich útěk hazard, nesmysl, teď, když už nechybělo moc do konce války? Proč se vůbec do toho zatraceného podniku zapletl a co mohl čekat? Bunkr, možná i zastřelení pro výstrahu. Roztřásla ho zimnice. Nezbylo než se odevzdat do rukou náhody, aby rozhodla o jeho životě. Nebyl sám . . .

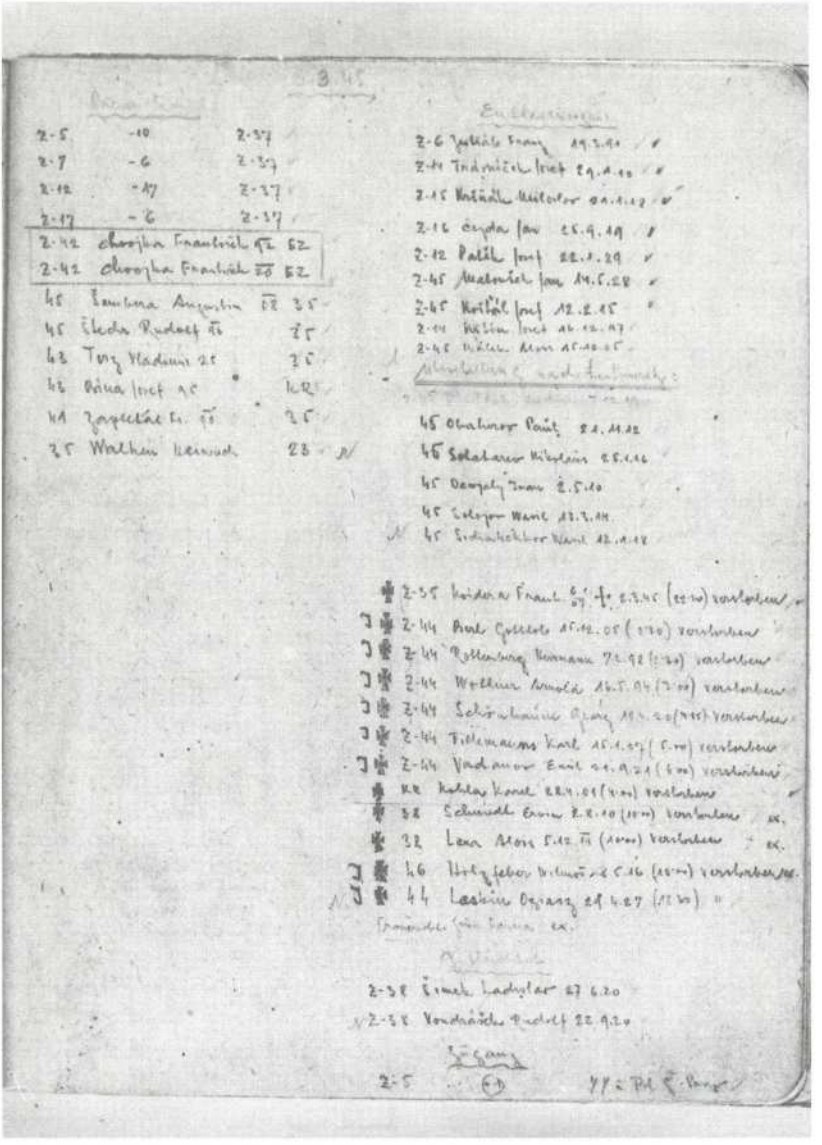

Hlavní kápo IV. dvora Mirko Charvát si v době od 24. ledna 1945 do 28. dubna denně zapisoval informace o změnách ve stavu vězňů na IV. dvoře. Jeho deník je dokladem toho, že 3. března 1945 v 10.00 hodin byli popraveni: Erwín Schmidt, Alois Lexa a Wilmoš Holzfeber a 9. března v 11.00 hodin zemřeli Rudolf Vondrášek a Ladislav Šimek

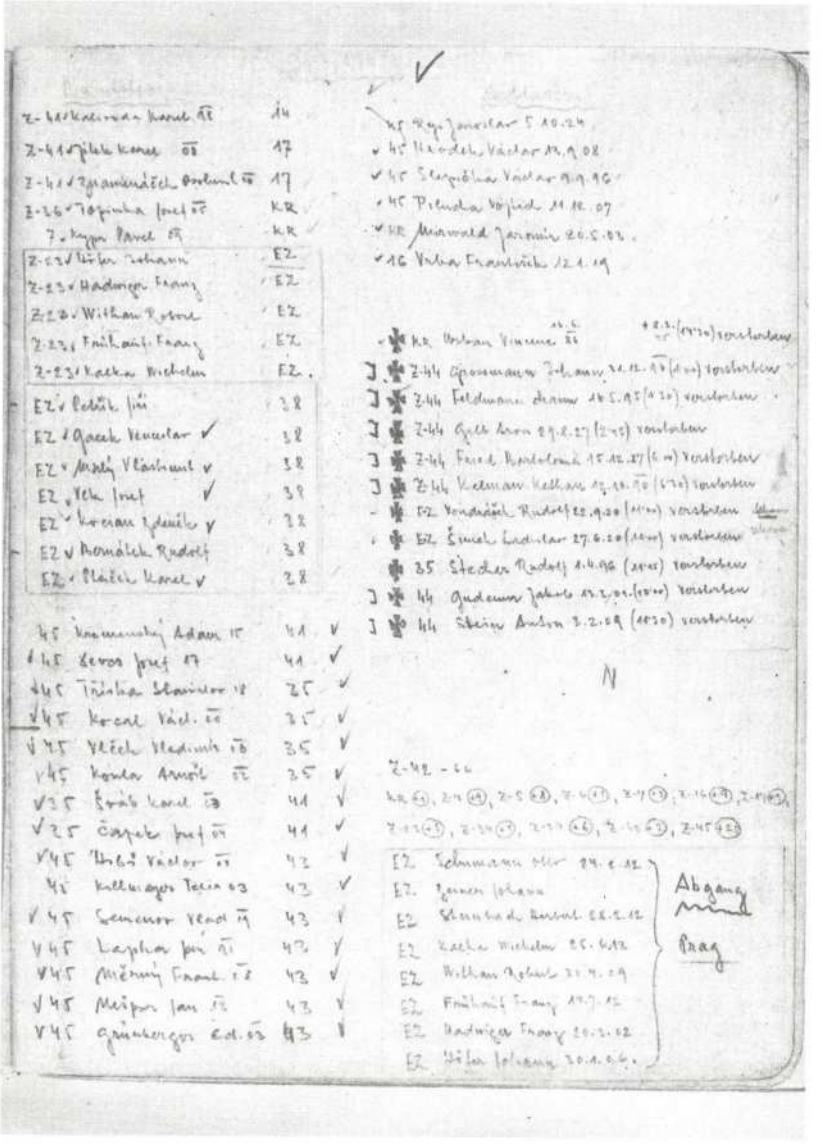

RECENZE A ZPRÁVY

Franciszek Piper
Ilu ludzi zginęło w KL Auschwitz. Oświęcim Wydawnictwo PMO 1992, 222 s.

Otázka počtu obětí největšího nacistického koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau patří od roku 1945 k velmi diskutovaným problémům. Rozdílné údaje, které se pohybovaly od jednoho do čtyř milionů lidských životů, souvisely nejen s rozdílnou metodikou výpočtů, ale také s různým přístupem k pramenům a jejich interpretací. Postupně se „oficiálním údajem" stala cifra čtyř milionů, která byla výsledkem činnosti vyšetřovacích a soudních orgánů, zabývajících se hned po válce stíháním válečných zločinců. Badatel, který si v Polsku vytýčil za cíl verifikaci dat o obětech Osvětimi, vystupoval proti oficiální statistice na jedné straně a proti veřejnému mínění zejména té části společnosti, která byla válečnými událostmi zasažena, na straně druhé. Kromě toho mohl být obviňován, že svými záměry pomáhá určitým kruhům v Německu v jejich snahách o revizi nacistických zločinů. Přesto však taková práce v Polsku vznikla a po několika letech průtahů byla nakonec vydána. Považujeme proto za důležité seznámit českého čtenáře s hlavními myšlenkami a závěry této studie.

Jde o knihu nesmírně cennou, která je výsledkem dlouhodobého autorova výzkumu přímo v osvětimském muzeu a podává kritické zhodnocení pramenů, shrnuje a hodnotí výzkumné metody a výsledky práce jiných vědců, aby nakonec dospěla k pokusu o poměrně exaktní odhad počtu deportovaných a umučených v Osvětimi. Kniha sestává ze tří částí a rozsáhlé přílohy s 33 tabulkami, množstvím fotografií, dokumenty, protokoly výpovědí svědků a v neposlední řadě s bohatým soupisem pramenů a literatury.

V první části „Vznik a účel fungování koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau" autor stručně popisuje zřízení tábora v souvislosti s germanizačními plány nacistů ve východní Evropě, dále jeho územní a organizační vývoj. Vysvětluje zde průběh a metody vyhlazování osob deportovaných do tábora: zmiňuje se o první selekci 28. 7. 1941 a o vybudování plynových komor, které se od roku 1942 staly hlavním nástrojem vyvražďování. Z našeho hlediska je velmi významná autorova téze, že historii osvětimského tábora lze rozdělit do dvou etap. První — „polská", kdy většinu deportovaných tvořili Poláci, trvala od roku 1940 do poloviny roku 1942, druhá — „židovská", kdy oběťmi byli především Židé, od poloviny roku 1942 do ledna 1945. Mezi Poláky v Osvětimi převažovali političtí vězni (zatčení za odbojovou činnost nebo preventivně jako tzv. nežádoucí osoby), lidé odsouzení stannými soudy, oběti poprav v rámci Sonderbehandlung a rukojmí. Kromě nich zde byla také kategorie tzv. „pracovně výchovná" a skupina zatčených za běžné delikty. Osvětim zároveň hrála klíčovou roli v tzv. „konečném řešení židovské otázky" pro Židy z celé Evropy

a deportace začaly 15. února 1942 transportem z Horního Slezska. Po uzavření jiných vyhlazovacích zařízení a poslední velké popravě v táboře Majdanek 3. listopadu 1943 se Osvětim stala jediným místem masové likvidace Židů. Další etnickou skupinou, kterou nacisté měli v úmyslu vyhladit a použili k tomu mimo jiné osvětimského tábora, byli Romové. Navzdory mezinárodnímu právu byli v Osvětimi umisťováni rovněž sovětští váleční zajatci. V menším měřítku posloužil tábor k likvidaci Čechů, Bělorusů, Jihoslovanů, Francouzů a také Němců a Rakušanů.

Druhá kapitola „Počet deportovaných a počet obětí KT Auschwitz-Birkenau jako vědecký problém" je věnována analýze pramenů a literatury. Mezi prameny figurují táborové spisy týkající se evidovaných vězňů, spisy vztahující se k osobám, které nebyly podchyceny v táborové evidenci, dokumenty táborového hnutí odporu, výpovědi bývalých vězňů a členů nacistického personálu tábora. Tyto pasáže jsou pro čtenáře hodnotné nejen z hlediska autorova záměru, ale zároveň jako zajímavý přehled o fondech archívu Státního muzea v Osvětimi (PMO). Dále zde autor charakterizuje a porovnává existující literaturu a poválečné dokumenty, zejména závěry vyšetřovacích a soudních orgánů.

Úkolem závěrečné části je komparace a kritické zhodnocení dostupných pramenů a literatury z hlediska stanovení odhadu počtu deportovaných a zemřelých v Osvětimi.

Na základě různých údajů, zejména díky dochovanému systému číslování vězňů, F. Piper uvádí, že do Osvětimi bylo deportováno celkem 400 tisíc osob, které byly zapsány do táborové evidence, z čehož 205 tisíc tvořili Židé, 130 až 140 tisíc Poláci, téměř 21 tisíc bylo Romů, 12 tisíc sovětských válečných zajatců a asi 25 tisíc vězňů tvořili občané dalších států.

Daleko složitější bylo odhadnout počty deportovaných, kteří se nestali evidovanými vězni. K tomu autor přikročil s použitím dokumentů vzniklých mimo tábor a výpovědí svědků. Na základě sumarizace výzkumu deportací Židů, které byly provedeny v mnoha zemích, a po odečtení evidovaných vězňů dospěl k závěru, že do Osvětimi bylo přivezeno 890 až 900 tisíc neevidovaných Židů z celé Evropy. Dále evidencí, podle autora, neprošlo ještě asi 10 tisíc Poláků, nejméně 3 tisíce sovětských válečných zajatců a asi 2 tisíce Romů. Celkem se tedy mimo evidenci ocitlo v KT Auschwitz-Birkenau více než 900 tisíc osob. Tento počet se v podstatě rovná počtu zavražděných, protože prakticky všichni neevidovaní lidé byli do Osvětimi přiváženi za účelem likvidace. K tomu F. Piper připočítal přibližně 200 tisíc evidovaných obětí a dospěl k celkovému číslu nejméně 1,1 milionů lidí, kteří zahynuli v KT Auschwitz-Birkenau. Tyto údaje je třeba považovat za minimální, zjištěné v důsledku bilancování dat o deportacích z jednotlivých zemí a úbytku počtu vězňů v táboře. Vzhledem k tomu, že existují stále velké a zřejmě již nevyplnitelné mezery ve stavu poznání, mohla být skutečná čísla vyšší. Výrazný nárůst počtu obětí je podle autora možný prakticky jen v případě Židů, protože ostatní skupiny vězněných byly zpravidla evidovány. Ovšem i v případě Židů, s ohledem na nutnost respektovat celkovou bilanci ztrát

židovského obyvatelstva, „hypotetický nárůst počtu Židů zavražděných v KT Auschwitz může následovat jedině v případě snížení odhadu židovských ztrát v jiných vyhlazovacích táborech a místech a jejich zahrnutí do bilance Osvětimi" (s. 93).

Kniha F. Pipera „Kolik lidí zahynulo v Osvětimi" vyvolala očekávaný rozruch. Korekci číselných údajů zdržovalo řadu let samotné muzeum a teprve po článcích v americkém, německém a izraelském tisku došlo ke změně stanoviska a studie spatřila světlo světa. Práce vyvrací oficiální interpretaci, která platila ve východní Evropě a dosud zdaleka není překonána i v naší literatuře, a přitom potvrzuje jenom to, co historikové na Západě, včetně izraelských, tvrdili už léta. Autor nemínil nikoho provokovat ani urážet a hned v úvodu zdůraznil, že v „dimenzi jednotlivce je Osvětim uzavřenou kapitolou" stejně jako neměnný zůstává fakt masového zločinu, „jehož rozměr byl stěží postižitelný očitými svědky a jehož pochopení přesahuje lidskou představivost" (s. 7). Nic z toho kniha neznevažuje ani nezpochybňuje, plní pouze úkol vyplývající z poslání historika: co nejvíce zpřesnit historiografický obraz těchto událostí. Nenahrává zájemcům o revizi obrazu nacistického Německa, ba naopak pomocí exaktních metod a argumentů opravuje zveličované údaje, jejichž pochybná věrohodnost poskytovala prostor pro snahu o relativizaci nacistických zločinů.

Marek Poloncarz

Mezinárodní seminář v Terezíně

Ve dnech 8.—10. října 1993 se uskutečnil v Terezíně mezinárodní seminář nazvaný „Ghetto Terezín — stav výzkumu". Jeho pořadateli byly pražská pobočka Friedrich Ebert Stiftung, Stiftung Topographie des Terrors Berlín, Památník Terezín a Terezínská iniciativa. Největší část jeho účastníků tvořili pracovníci památníků druhé světové války na území Německa, které takový seminář pořádají každoročně. Uspořádání semináře v Terezíně bylo výrazem úzkého spojení historie „konečného řešení" židovské otázky v Německu s Terezínem i zájmu o navázání užších styků s partnery z České republiky. Památník Terezín proto myšlenku uspořádání tohoto semináře plně podpořil a spolu s Terezínskou iniciativou na jeho jednání pozval domácí odborníky i bývalé vězně.

Do Terezína přijelo na čtyřicet účastníků z Německa, dva z Rakouska, jedna účastnice z USA a dvacet zástupců domácích. Samotnému zahájení semináře, který se konal v Posádkovém domě armády, předcházela exkurze uspořádaná pro zahraniční hosty. V jejím rámci se nejprve uskutečnila návštěva expozic Židovského muzea v Praze. Na ni pak navázala beseda s dr. Anitou Frankovou

o „konečném řešení" v českých zemích a úloze muzea za okupace. Odpoledne pak proběhla prohlídka areálu památníku v Lidicích s následnou besedou se třemi lidickými ženami, bývalými vězeňkyněmi koncentračního tábora v Ravensbrücku.

Těžiště prvého dne semináře (8. října), zahájeného úvodním projevem ředitele Památníku Terezín PhDr. Jana Munka, představovaly dvě úvodní přednášky spojené s diskusí. PhDr. Erik Polák (Památník Terezín) referoval na téma „Tváře terezínského ghetta" a Miroslav Kárný (Terezínská iniciativa) připravil přednášku „Němečtí Židé v ghettu Terezín".

V první přednášce byly shrnuty údaje o hlavních etapách ve vývoji terezínského ghetta, vycházející ze současného stavu bádání. Důraz byl přitom položen na přiblížení tří stěžejních funkcí, které terezínské ghetto plnilo podle nacistických plánů — průchozího koncentračního tábora, místa decimace vězňů a modelového ghetta pro potřeby propagandy. Referent ukázal způsoby fungování těchto funkcí, které byly podřízeny hlavnímu poslání ghetta jako pevného článku v obludné mašinerii nacistického systému realizujícího program genocidy Židů. V různých obdobích byly jednotlivé funkce ghetta uplatňovány s rozdílnou intenzitou. Byly však přítomny až do konce existence ghetta, vzájemně se doplňovaly a prolínaly.

Miroslav Kárný se zabýval postavením německých Židů v Terezíně. Tato druhá největší skupina mezi vězni ghetta se vyznačovala řadou specifik. Jejich základ položila pověstná konference ve Wannsee, která přisoudila Terezínu také úlohu tzv. ghetta pro staré, kam měli být posíláni staří lidé z tehdejší říše a rovněž prominentní osoby, u nichž se měly vyloučit komplikace související se zahraničními intervencemi na jejich záchranu. Na konkrétních statistických údajích M. Kárný doložil z toho vyplývající vysoký věkový průměr německých transportů, velmi nízké procento práceschopných a především neobyčejně vysokou úmrtnost. Právě u této skupiny vězňů se nejzřetelněji uplatňovala decimační funkce terezínského ghetta. Rok 1942 označil za období, kdy bylo prakticky realizováno poslání Terezína jako ghetta pro staré. Konec tohoto roku již přinášel výrazné změny ve věkové struktuře i délce pobytu vězňů v ghettu. Z německých Židů, deportovaných do Terezína, zde každý druhý zemřel. Referent se podrobně zabýval rolí německých vězňů v tzv. samosprávě i v politickém a duchovním životě terezínského „nuceného společenství".

Na oba referáty navázala diskuse, v níž přednášející doplnili svá vystoupení o řadu dalších údajů, týkajících se především upřesnění počtů vězněných v ghettu, problematiky úmrtnosti a pohřbívání, možností odbojové práce, spojení s vnějším světem a pracovního nasazení vězňů. Pozornost byla věnována také stávající expozici v Muzeu ghetta a genezi její přípravy.

Na přednášky a diskusi navázala prohlídka objektů bývalého ghetta, zakončená návštěvou Muzea ghetta. Poznatky z prohlídky byly pak námětem rozpravy, která tvořila závěr prvního dne jednání. Diskuse se však vrátila i k některým tematickým okruhům, které zazněly v úvodních referátech.

Druhý den semináře byl zahájen prohlídkou objektů Malé pevnosti, spojenou s besedou o dějinách policejní věznice pražského gestapa, která zde byla umístěna.

Ve druhé části jednání pak byla uskutečněna pracovní setkání a rozprava ve třech sekcích, které byly věnovány otázkám stavu výzkumu dějin terezínského ghetta a jeho dalšího zaměření, problematice kultury v ghettu a koncepci výstavní činnosti zúčastněných památníků se zvláštním zaměřením na úvahy o příštím ztvárnění stálé expozice v Muzeu ghetta. Úvodní slova přednesli a diskusi v jednotlivých sekcích moderovali Miroslav Kárný, Jiří Kotouč (Terezínská iniciativa), dr. Cornelia Brink (Univerzita Freiburg) a PhDr. Vojtěch Blodig (Památník Terezín). Ve všech třech sekcích se rozvinula bohatá diskuse, která přinesla řadu podnětů pro další výzkumnou a muzeologickou práci.

Na závěr jednání druhého dne seznámil ředitel Památníku Terezín PhDr. Jan Munk účastníky semináře s novou koncepcí činnosti Památníku a současnými hlavními úkoly. Spolu s dalšími zástupci Památníku pak zodpověděl řadu dotazů, které se týkaly především další perspektivy Muzea ghetta, renovace některých objektů v bývalém ghettu, zkušeností z výchovně vzdělávací činnosti a v neposlední řadě výzkumu a prezentace dějin internačního tábora pro Němce, umístěného po druhé světové válce v Malé pevnosti.

Některé z otázek, ke kterým dalo podnět vystoupení ředitele Památníku, byly i tématem závěrečné rozpravy, jež se uskutečnila v poslední den semináře. Její průběh mimo jiné ukázal, že řada problémů, které řeší památníky v obou zemích, je podobného charakteru. Všichni vystupující vysoce ocenili jak samu myšlenku uspořádání semináře v Terezíně, tak jeho vysokou odbornou úroveň, kompetentnost vystupujících i velmi dobrou organizaci. Bylo vyjádřeno přání uspořádat podobný seminář i v budoucnosti.

Na základě výzvy, zveřejněné v „Gedenkstätten-Rundbrief" před konáním semináře, přivezli mnozí z účastníků materiály, které obohatí dokumentaci Památníku Terezín, či napomohou při realizaci computerového programu Památníku a Terezínské iniciativy. Mnohé z podnětů účastníků se týkaly i perspektiv další spolupráce v oblasti publikační činnosti.

Pro domácí účastníky byl seminář vítanou příležitostí k prohloubení kontaktů se zástupci německých památníků a seznámení se se stavem výzkumu dějin terezínského ghetta. Svým průběhem a výsledky se seminář přiřadil k předcházejícím úspěšným mezinárodním setkáním odborníků a bývalých vězňů v Terezíně, která se stávají novou tradicí.

Vojtěch Blodig

K výročí osvětimského rodinného tábora

Osmý březen roku 1944 patří k nejtragičtějším datům v dějinách Holocaustu českých Židů. Tu noc zavraždila SS komanda v plynových komorách Osvětimi II — Birkenau 3 792 nevinných lidí, od malých dětí až po starce a stařeny. Byla to největší hromadná poprava československých občanů za celé období druhé světové války.

Oběti 8. března pocházely z tak zvaného rodinného tábora (úsek BIIb v Birkenau), který nacisté zřídili v září 1943 a postupně sem deportovali z terezínského ghetta 17 517 vězňů. Definitivně jej zlikvidovali v červenci 1944 a počet těch, kteří jeho dramatickou historii a další lágry přežili, obnáší jen o málo více než tisíc osob.

Rodinný tábor, vyznačující se jistými specifiky oproti běžné osvětimské praxi, vydávalo nacistické vedení za „Pracovní tábor Birkenau u Nové Beruně", aby nic v jeho názvu nepřipomínalo, že ve skutečnosti jde o jeden z koncentráků, společně tvořících osvětimský komplex. Pozadí této snahy, stejně jako další okolnosti jsou dodnes zahaleny příkrovem tajemství a nejistoty. Mnohé však dovoluje usuzovat, že jako celek měl rodinný tábor poskytnout, obdobně jako terezínské ghetto, „důkaz" o humánním zacházení se Židy a že k jeho konečnému zrušení došlo v době, kdy se podání tohoto „důkazu" nezdálo být na pořadu dne. Obludná vražda uskutečněná v noci z 8. na 9. března 1944 pak nepochybně tvořila součást širších záměrů, které nacisté kolem rodinného tábora rozehráli.

S cílem postoupit při padesátiletém výročí osudné noci a celého rodinného tábora o krok dále ve výzkumu a současně uctít památku obětí, se v březnu uskutečnily vědecké a vzpomínkové akce. Terezínská inciativa, spolu s Federací židovských obcí v České republice a Pražskou židovskou obcí, uspořádala 7. a 8. března konferenci na téma „Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau", jíž se zúčastnili historikové z několika evropských zemí a Izraele, i někteří přímí pamětníci.

Památník Terezín pak, rovněž ve spolupráci s Terezínskou iniciativou, připravil jako svůj hlavní příspěvek ke smutnému výročí výstavu, nazvanou „Terezínský rodinný tábor v Birkenau". Záštitu nad ní převzalo Ministerstvo kultury České republiky a pochopením vedení Státního muzea v Osvětimi mohla být instalována přímo ve zdejších prostorách. Od března do konce září letošního roku bude hosty z celého světa informovat a na dochovaných dokumentech dokládat souvislosti terezínského ghetta s rodinným táborem, i jeho vlastní historii. Po skončení své osvětimské prezentace výstava nezanikne. Zhlédnou ji návštěvníci Terezína a pak i dalších památníků a institucí, kam bude zapůjčena.

Zvláštní součást výstavy tvoří kompozice pamětních kamenů s nápisem: „Těm, kterým nebylo dopřáno mít hrob ve své zemi". Definitivní místo najde v areálu Birkenau po dokončení celkové koncepce jeho úpravy. Do té doby bude po návratu do České republiky pietně umístěna na terezínském židovském hřbitově.

Slavnostní vernisáž výstavy o rodinném táboře se v Osvětimi konala 10. března 1944. Spolu s polskými i českými představiteli sem toho dne přijela z Prahy, Olomouce i dalších míst početná skupina bývalých vězňů i jejich příbuzných a známých. Prohlédli si výstavu, základní osvětimský tábor i území někdejšího BIIb v Birkenau. Společně pak uskutečnili pietní akt u zbytků plynové komory a krematoria II, jednoho z dějství březnové tragédie. Vyslechli též modlitby za mrtvé z úst pražského a zemského rabína Karola Sidona. Nepřijeli však jenom vzpomínat. Stejně jako všichni, pro něž pojem Holocaust není jen prázdným slovem, také pozorně naslouchali poselství mrtvých našim současným dnům.

Erik Polák

Pohled do nové přednáškové místnosti v Muzeu ghetta

Výchovně vzdělávací činnost památníku Terezín

Zřízení edukativního oddělení

V lednu 1993 bylo vytvořeno edukativní oddělení Památníku Terezín. Jeho dlouhodobá koncepce činnosti předpokládá přímou vzdělávací práci jak s pedagogy, tak se žáky a studenty všech typů školních zařízení, dále činnost metodickou, v níž jde především o spolupráci se studenty, kteří u nás čerpají podklady pro své seminární či diplomové práce, a činnost zahrnující tvorbu a shromažďování nejrůznějších typů pomocného a vzdělávacího materiálu. Patří sem knihy, audiovizuální materiál, hudební nahrávky či výpovědi pamětníků, kopie různých dokumentů. Počítáme s jejich využíváním především pro činnost samotného vzdělávacího oddělení, ale budou poskytovány i pedagogům do škol, pokud je budou chtít sami ve výuce využít.

Do koncepce vzdělávání jsme zahrnuli i mezinárodní styky, které v tomto směru představují spolupráci s partnerskými středisky a pořádání seminářů se zahraničními účastníky. Do budoucna se plánuje i zřízení střediska mezinárodního setkávání mládeže v Terezíně.

Po nezbytných interiérových úpravách dostalo vzdělávací oddělení k dispozici do užívání nové prostory v budově Muzea ghetta. Z původního reprezentační-

ho salónku muzea se stala přednášková místnost a studovna s příruční odbornou knihovnou. Postupně bude vybavena i potřebnou audiovizuální technikou, jež umožní okamžité aplikování názorných pomůcek vhodných k přednášenému nebo zkoumanému tématu. Zatím je tu k dispozici velkoplošná televize s videorekordérem, v nejbližším období počítáme se zakoupením dalších přístrojů. Sousední místnost slouží jako pracovna oddělení a informační kancelář, kde mohou návštěvníci předkládat své dotazy ohledně příbuzných nebo jiných osob v minulosti zde vězněných, o nichž potřebují získat nejrůznější informace (kupř. zpracovatelé publikací či jiných děl si ověřují spolehlivost dosud jim známých faktů, snaží se je rozšířit o další údaje apod.). Ve třetí místnosti, kterou má vzdělávací oddělení k dispozici, bude vzhledem ke stále přibývajícímu dokumentačnímu materiálu zřízen depozitář.

Pořádání seminářů pro pedagogy a studenty

Za prvořadý úkol jsme považovali rozvinutí praktických forem spolupráce s pedagogy a studenty v okolí nám nejbližším, na Litoměřicku. Okresní školský úřad v Litoměřicích přislíbil, že se bude podílet na odborném vzdělávání svých pedagogů v cyklu přednášek, vycházejících z historie tohoto regionu, především však z historie Terezína a jeho perzekučních zařízení. Program byl Památníkem prozatím stanoven na školní rok 1993—94, ale uvažujeme i o navazujícím pokračovacím cyklu. Učitelé dějepisu, občanské nauky a češtiny se scházeli v Terezíně 1x měsíčně, vždy odpoledne. Lektorskou činnost zajišťovali historici Památníku spolu s bývalými vězni a dalšími externími spolupracovníky. Pro první cyklus bylo připraveno osm přednášek. 1. Holocaust. Pronásledování Židů v Německu, počátky a postup perzekuce u nás. 2. Ghetto Terezín a jeho role. Život internovaných. 3. Mládež v Terezíně. 4. K čemu měl sloužit Terezín? Terezínský rodinný tábor v Birkenau. 5. Nacistické koncentrační tábory. 6. Okupace ČSR — orientace na Litoměřicko. 7. Odpor proti nacismu za 2. sv. války. Věznice gestapa v Malé pevnosti. 8. KT v Litoměřicích a podzemní továrna Richard. Shrnutí dosavadních i nových poznatků.

Zúčastnění pedagogové zároveň obdrželi téze k přednášeným tématům, seznámili se s expozicemi Památníku i dokumentárními filmy, které doplňovaly odborný výklad o historii terezínských perzekučních zařízení. Sami se tak mohou rozhodnout ještě předtím, než navštíví se svou třídou Terezín, který z filmů využijí.

Poměrně komplexně lze informovat o Holocaustu a místě Terezína v něm na celodenních seminářích, kterých se z podnětu Ústavu rozvoje školství a Terezínské iniciativy uskutečnilo za uplynulé období několik. Kromě přednášek a prohlídky expozic byly do jejich programu zařazeny i besedy s pamětníky. Jak organizátoři, tak samotní účastníci (pedagogové a studenti Pedagogické fakulty UK Praha) hodnotili takto koncipované semináře pozitivně a hodlají v jejich pořádání pokračovat.

Při besedách s pedagogy se prokázal i značný zájem spojování odborných

přednášek s rozhovorem s pamětníky přímo v sídle každé školy. Počítáme i s touto formou působení a spoléháme především na aktivitu bývalých vězňů, kteří již přislíbili konkrétní pomoc. Zdá se, že pedagogové (a nejen ti z litoměřického okresu) jsou našim snahám o kontakty s mládeží příznivě nakloněni. Oproti dvěma předchozím letům, kdy ze strany našich škol byl zájem o Terezín minimální, zaznamenali jsem loni první značný nárůst návštěvnosti.

Práce se skupinami mládeže

Všem objednaným školním skupinám jsme poskytli zdarma diferencovaný výklad při prohlídkách stálé expozice v Muzeu ghetta, po městě Terezíně i v Malé pevnosti. Žáci od nás vždy obdrželi plánek navštíveného místa se stručnou historií a pro školní knihovny výtisky některých publikací. Součástí programu bylo také promítání některého z filmů i besedy nad kresbami terezínských dětí.

Našim žákům a studentům chceme názorně přibližovat každodenní prožitky a kulturní aktivitu vězněných. Díky ochotě Dismanova rozhlasového dětského souboru jsme v loňském roce mohli uskutečnit dvě představení dětské opery Brundibár. Zatím to bylo na tři sta dětí z blízkých škol, které představení v našem Muzeu ghetta zhlédly. Považujeme za velice důležité, aby fenomén, jakým opera Brundibár bezesporu je, promlouval stále více k našim dnešním dětem a nikoliv jen k těm, kteří ji znají z Terezína a dodnes na ni nemohou zapomenout.

Za neméně důležité považujeme pro snadnější pochopení tématu ze strany žáků využívání kvalitních pomůcek, zejména kopií dokumentů, jež dokládají obdivuhodnou duševní a kulturní činnost dětí i dospělých. Jedná se o časopisy, deníkové záznamy, plakátky o nastudovaných představeních a jiné, dnes unikátní památky na ty, kteří zde byli vězněni před svou smrtí. Počítáme i s poslechem hudby, básní, vyprávění a dalšími zajímavými názornými pomůckami.

V některých skupinách české mládeže jsme uskutečnili průzkum zkoumající pocity mladých vyvolané návštěvou Terezína a prohlídkou Muzea ghetta. Přestože se jednalo o nevelký počet — 100 žáků a studentů ve věku od 14 do 18 let — jejich odpovědi nám daly mnoho podnětů k přemýšlení, jak s mládeží pracovat, co předvést skupinám věkově odlišným a různě zainteresovaným. Uvedu některé z poznatků: Předně, jak mladší tak starší mládež již něco o Holocaustu věděla od svých učitelů, z knih nebo filmů. Je to pozitivní zjištění. V odpovědích na otázku, zda je třeba Holocaust připomínat, se také nejvíce dotázaných shodně vyjádřilo kladně, přičemž odpovědi těch starších vykazují již zřetelné uvědomění si nebezpečí, které světu hrozí v případě opakování či rozpoutání jakékoliv genocidy. U dětí mladších se toto přímé vnímání ohrožení tolik neprojevilo. Někteří z dotázaných mladších žáků také odpovídali v tom smyslu, že je toto období součástí dějin, proto je třeba o něm vědět, jiní dali i odmítavou odpověď s tím, že je to velice smutné a raději o tom nemluvit. Z toho vyplývá poznání o důležitosti správné míry předkládaných informací, aby nedošlo

k efektu zcela opačnému, než jsme zamýšleli dosáhnout. Zajímavé byly odpovědi na otázku, co by děti chtěly vědět z historie terezínského ghetta dále. Většina mladších i starších dětí celkem shodně požadovala poznat přímo některé z osob, které Holocaust přežily a poslechnout si jejich zážitky, chtěly by znát jejich poválečný osud a to, jak se na nich odrazilo několikaleté věznění. Věkový rozdíl dotázaných opět potvrdil nutnost diferencovaného přístupu. Zatímco pro část mladších byly podané informace dostačující, starší mládež by se ve větší míře chtěla dozvědět i další fakta, kupř. ze staré historie Židů, více o táborech na východě či podrobněji osudy důležitých osobností zde vězněných.

V průzkumu dojmů, které si z Terezína mladí návštěvníci odnášejí, chceme pokračovat. Získané odpovědi budeme vyhodnocovat a využívat k hledání dalších, přitažlivějších forem a metod naší práce.

Metodická činnost

Jak vyplývá z koncepce vzdělávacího oddělení, jsme rozhodnuti podporovat i tvůrčí činnost mladých lidí. V loňském roce u nás čerpaly podklady pro své písemné práce tři studentky (dvě SŠ, jedna VŠ), další tři vysokoškoláci se rozhodli rovněž pro terezínské téma a začali se studiem našich archívních materiálů. Zmíněné dvě tudentky z gymnázia v Litoměřicích připravily práce, v nichž každá sledovala osud jednoho mladého terezínského vězně. Musely prostudovat dostatek faktů o terezínském ghettu, neboť na zvolené téma uskutečnily ve svých třídách i přednášku, při které odpovídaly na otázky svých spolužáků. Měly k tomuto účelu k dispozici i námi připravený obrazový materiál. Obě dokázaly, že problematice rozumí a jejich vystoupení byla velice příznivě hodnocena. Třetí studentka z PF v Ústí n. L. bude svou diplomovou práci o Muzeu ghetta obhajovat letos.

Pokud se podaří rozšířit okruh zájemců o terezínské téma, jsme připraveni hotové práce vyhodnotit a odměnit. Zde máme také přislíbenu pomoc Terezínské iniciativy i jednotlivců z řad bývalých vězňů.

Semináře pro zahraniční účastníky

Také semináře pro zahraniční zájemce již zaujaly v naší vzdělávací činnosti své pevné místo. K jejich zorganizování nám pomohly (a budou i nadále pomáhat) rakouská organizace Gedenkdienst a německá Aktion Sühnezeichen — sdružení usilující o překonání následků nacistické perzekuce. Pracovníci Gedenkdienstu během svého ročního pobytu v Terezíně pomáhali s přípravou a realizací řady několikadenních seminářů pro pedagogy i mládež z Lince, Mauthausenu a Magdeburgu. Připraveny jsou semináře pro další skupiny. Za velice zdařilý lze z hlediska výchovného působení považovat pobyt studentů z Ekumenického gymnázia v Magdeburgu. 23 studentů, kteří projevili opravdový zájem o tuto problematiku, absolvovalo náročný pětidenní seminář, při němž se dozvídali formou přednášek, filmů, prohlídek expozic a besed s historiky i bývalými vězni to, co o Terezíně a podstatě Holocaustu dosud jen tušili nebo znali po-

vrchně. Před ukončením semináře bylo celé jedno odpoledne věnováno individuální práci, při které mohli písemnou nebo výtvarnou formou sdělit své dojmy z Terezína. (Ukázky některých písemných prací uvádím v příloze této zprávy.) Výsledky byly až překvapivě upřímné, niterné a ve své výpovědní hodnotě velice působivé. Vyvolaly v nás přesvědčení, že tito mladí lidé se nikdy nenechají svést falešnou propagandou (jako řada jiných v Německu) a že budou kolem sebe šířit jen správné a humánní nazírání na spoluobčany, na problémy a jejich následné řešení.

Obdobně bychom mohli hodnotit i seminář pro české a německé pedagogy (z okr. Litoměřice a Braniborska) uspořádaný z iniciativy Aktion Sühnezeichen, Okresního školského úřadu v Litoměřicích, Památníku Terezín a dalších institucí v Blankensee u Berlína. Tématem semináře byly úkoly památníků v rámci vyučování. Kromě 30 pedagogů byli přítomni představitelé Památníků Sachsenhausen, Ravensbrück a Terezín. Ti podali informace o své současné činnosti, problémech i plánech.

Seminář kladl důraz na aktivitu účastníků, probíhaly četné besedy, byl ponechán dostatek prostoru pro otázky k předneseným tématům a vše směřovalo k výměně názorů obou skupin. Možnosti emotivního působení výuky o dějinách nacistické perzekuce na návštěvníky dokázaly výsledky tvůrčí činnosti, k níž byli všichni pedagogové po exkurzích vybídnuti. Z výtvorů (literárních, ale především výtvarných) byla uspořádána výstavka, která bude postupně umístěna ve všech třech památnících, případně i na školách. (Ukázka práce jedné z českých účastnic viz příloha.) Na semináři zaznělo mnoho podnětů, které mohou využít pro formování názorů mladých jak sami pedagogové, tak i naše vzdělávací oddělení. Obdobné setkání je naplánováno na červen 1994 do Litoměřic a Terezína, pořadateli budou Okr. školský úřad v Litoměřicích a Památník Terezín spolu s Aktion Sühnezeichen. Takto pojaté semináře bychom chtěli konat opakovaně, vždy s novou skupinou pedagogů.

Naše plány pro nejbližší budoucnost

Chceme spolupracovat s českými školami všech stupňů a zajišťovat jim podle vzájemné dohody programy při návštěvě Terezína. Budeme také pokračovat v přípravě zajímavých a hodnotných seminářů jak pro české, tak pro zahraniční zájemce.

Spoluprací s obdobnými institucemi chceme získat co nejvíce informací a zkušeností, které budeme moci využít i u nás.

Již nyní máme konkrétní představy o fungování a činnosti mezinárodního střediska setkávání mládeže v Terezíně, po jehož vybudování a otevření (za 2—3 roky) v části objektu tzv. Magdeburských kasáren bychom chtěli v naší práci využít všech poznatků z výchovně vzdělávací činnosti Památníku Terezín.

Ludmila Chládková

Dojmy z Terezína, jak nám je sdělili studenti z Magdeburgu, uvádíme v českém překladu

V sobotu 22. 1. 1994 — 13.00 hodin. Česká hranice. Lidé vystupují z autobusu, aby si vyměnili peníze. 13.25 hodin odjezd. Cíl: Terezín, Malá pevnost.

Jak jsem pozoroval krajinu za hranicí, dostávám zcela jiné pocity. Nemohu je popsat. Věděl jsem pouze: „Nacházím se na cestě k mnohopočetné hrůze, k nejstrašnějším kapitolám německých dějin. Ty musíš, jestli chceš nebo nechceš, se s tímto vyrovnat". Jsem nejistý, napnutý na přijetí, které mám před sebou. V okamžiku vstupu do Malé pevnosti vynořila se otázka, kterou jsem si několik týdnů před tím položil:

„Jak budu moci tohle vstřebat, případně dokážu to vůbec?"

Tyto podobné pocity měla zřejmě většina studentů z naší skupiny. Další hodiny až k zahájení programu jsme byli zaměstnáni různými věcmi. Po večeři přišel první zlom. Film „Poslední motýl" uvolňuje ve mně utajené napětí, které ve mně bylo. Rozplakal jsem se a nemohl se uklidnit. Nestyděl jsem se, nešlo to jinak. Musel jsem plakat. Samozřejmě, vynořila se opět otázka a já jsem pochyboval o mé síle. Tento večer byl jedním z nejtěžších, které jsem zatím zažil. Nemohu pochopit, jak lidé mohou něco takového vykonat. Kdo dal jim k tomuto právo? Nejsem v tomto rozpoložení schopen uvažovat, cítím jenom smutek, později zlost, která ve mně vyvolala strach. Zlost na lidi, kteří ničili životy jenom proto, že se jim nehodily k obrazu světa svého. Zničili je proto, že jeden muž vyhlásil idiotskou „ideologii o čistotě rasy", a také přešel k jejímu hrůznému vykonání. Nastalo jedno z nejstrašnějších pronásledování, které již tisíciletí potkává Židy. Ale bylo to také nejhrůznější pronásledování. Skutečnost, že mnozí ze zavražděných byli tak staří, jako jsem nyní já, a kteří dnes mohli ještě žít, nebýt této bláznivé ideologie, mě velice rmoutí.

Usnul jsem až pozdě v noci. Spal jsem neklidně a procitl jsem se stejnými myšlenkami, s jakými jsem šel spát před pár hodinami. Ještě jsem si nemohl odpovědět na svoji otázku. Nevím také, jestli to dokážu. Mezitím se vynořily otázky další. Ale já jsem získal představy o hrůzách tohoto systému pro lidi. Proto chci říci ke všem formám diskriminace: „Pamatujte na oběti. Buďte vstřícní, akceptujte i ostatní kultury. A zabraňte v začátku těm, kteří chtějí vykonat novou vlnu pronásledování v Německu a jinde."

Jsem přesvědčen, že je potřebné se zabývat skutečnostmi černých německých dějin, zabývat se jimi, zpracovat je a žijící provinilce potrestat.

Terezín

Každou minutu, kterou jsem tu déle, klesá moje duše hlouběji do dějin tohoto století. Dějin, které přičiněním lidí mého národa se staly dějinami tak hrůznými a pro mě zcela nepochopitelnými. Každou minutu, kterou jsem tu déle, se cítím sama a moje duše je jako vyhořelá. A nejsem to jen já mezi ostatními tak němá.

Včera jsem ještě mohla plakat, dnes jsem unavená, moje duše je unavená. Nic nemůže tuto samotu překonat, žádný dotyk, pohled, žádné slovo. Ostatní jsou na tom zrovna tak jako já. Jsme rozděleni — zdmi vězení a ghetta — dějinami tohoto století. Křičím! Je to ztracený křik, je to křik zcela vyhořelé duše, mé duše. Někdy se dívám do jiného obličeje, zda v něm uvidím rovněž křik. Tak jsem zase zdmi dějin obklopená. Jsem sama a cítím se bitá. Jdeme vedle sebe, někdo mě pohladí po hlavě a nebo mě vezme krátce za ruku. Mluvíme spolu, ale já jsem beze slov a sama. Každou minutou, o kterou tu budeme déle, to bude horší.

„. . . Nepřátelé německého národa musí být radikálně vyhubeni: Židé, demokraté a internacionální síly." Hitler.

Viděla jsem spálené lidi. Možná to byli i dva, jejichž popel zde v krematoriu leží v lepenkové krabici. Krabice byla pod sklem, vzadu v místnosti za pecemi. Mezitím zežloutla. Na jedné straně té krabice bylo něco napsané. Nevím, co to bylo, možná jméno. Možná, že tam nebylo vůbec nic napsané. Možná, že jsem si přála sama tam vidět jméno. Nechtěla jsem stát před bezejmenným popelem. Krabice byla naplněna šedým lidským popelem. Možná byla naplněna jenom do poloviny, možná tam bylo jenom málo? Popel byl šedivý a jemný jak prach. V tomto šedém lidském prachu ležely větší bílé kusy. Nevím, co to bylo, možná zbytky lidských kostí?

Venku pršelo. Nemohla jsem své slzy promíchat s kapkami deště. Mně bylo špatně, plakala jsem. Před očima jsem měla jednoho z těch nepřátel, možná, že to byli i dva.

Terezín 26. 1. 1994

Chci vyprávět o dnešním dni, protože mi mnoho dal.

Když jsem se ráno probudil, těšil jsem se na to, co se dnes bude dít. Na programu bylo setkání s obyvatelkou bývalého ghetta v Terezíně, která měla přijet z Prahy a vyprávět své osobní zážitky. Z minulých dnů lehce unavení šli jsme z Malé pevnosti, kde jsme byli ubytovaní, do Muzea ghetta. Autobus z Prahy měl zpoždění, (paní Eva Štichová se opozdila asi o třičtvrti hodiny), vedoucí semináře nám povídali zatím něco o její osobě. Když pak konečně přišla, byl jsem velice napnutý, co nám bude vykládat. Co mě fascinovalo, byla její „volnost vyprávění". Hovořila o svých zážitcích ne v nějakém hněvu, ale jakýmsi fascinujícím způsobem. Vyprávěla nám své zážitky jak přišla do Terezína, odtud do Osvětimi, do Freibergu do zbrojního závodu a potom až do Mauthausenu. My jsme se ptali, jak se z Osvětimi dostala do Freibergu, protože teprve teď jsem se dozvěděl, že se z Osvětimi dostali i živí. Ona se odtud dostala, protože nacisté potřebovali pracovní síly na zbrojení, a jelikož byla mladá a ještě při síle, byla vyvolená pro práci. Z Freibergu se pak dostala ke konci války do Mauthausenu. Vyprávěla o zážitku, který mi velice imponoval. Po příchodu do tábora se musela s ostatními postavit do řady. K ní přišel starší muž a řekl jí, že už je mnoho let v Mauthausenu, že musí ještě těch pár měsíců do

konce války vydržet a přežít. Tato věta od německého vězně jí dala odvahu to nevzdat. A po dvou týdnech byl koncentrační tábor osvobozen Američany. Na dotaz jednoho člena naší skupiny, zda měla naději, že se setká ještě s rodiči, odpověděla trochu smutně, že naději již neměla, ale po osvobození se v Praze dotazovala. Její obavy se potvrdily, že její rodina — otec, matka a sourozenci byli nacisty z a v r a ž d ě n i.

Potom jsme se dotazovali ještě na další věci, které nám byly zodpovězeny. Pak se ona ptala nás, jak se díváme na pravičácké extrémy v Německu. Tato otázka nás chvíli zaměstnala, jelikož je hodně „ostrá". Každý, kdo o nacionálsocialismu ví, o jeho kořenech, ví také, jak vážná je tato otázka momentálně v Německu po padesáti letech.

Když jsem po obědě sám odešel do Malé pevnosti pro psací potřeby, přemýšlel jsem ještě jednou o tomto dni, i o těch minulých a došel jsem k závěru, že na dny strávené v Terezíně nebudu moci zapomenout. Zažili jsme tu společně i hezké chvíle a legraci, která se sem snad ani nehodí. Nade vše si ale uvědomujeme, že doba nacistů nesmí být zapomenuta. Kdyby se tyto dějiny měly opakovat, pak vím, že jsem proti tomu nic neudělal.

Výpověď české účastnice semináře v Blankensee

Moje cesta k pochopení fenoménu zla ztělesněného fašismem — na místech koncentrace tohoto zla — začala velmi všedně a obyčejně. Před málo dny jsem dostala nabídku zúčastnit se semináře, který se pomalu uzavírá. Přiznám se, že o fenoménu fašistického zla jsem přemýšlela jako mnoho jiných — z hlediska doby, v které žiji, národa, z kterého pocházím. Od začátku jsem ale pocítila, že tady se s mým náhledem a přemýšlením začíná něco dít a nebyla to jen návštěva koncentráku, která mě ovlivnila. To jsou fakta a skutečnosti, které člověk znal. Fascinována jsem jinou věcí. Pro sebe a své chápání jsem objevila fakt, že národ, který byl strůjcem bolesti a utrpení miliónů, je schopen přijmout odpovědnost, učinit pokání a hledat cesty a způsoby, jak zlu postavit hráz, aby se nemohla opakovat apokalypsa, jejíž svědectví nás burcuje.

Jako zjevení na mě zapůsobilo několik mladých lidí, kteří vzali hříchy svých předků na svá bedra a za svůj národ činí pokání. Toto pokání je zjevné a fascinuje mě svou pokorou, která je nefalšovaná. Ti mladí lidé odčiňují zlo na místech, kde bylo hromadně páchano. Bylo by naivní se domnívat, že těch lidí je mnoho, ale dům se staví z jednotlivých kamenů a cihel a ke stavbě tohoto domu míru, porozumění a odpuštění je zapotřebí kamenů mnoho. Já pevně doufám, že stavitelů bude přibývat.

Mladí lidé, vedení svými staršími přáteli, rodiči a učiteli, chápou biblický výrok Evangelia sv. Matouše: „Vejděte těsnou branou; prostorná je brána a široká cesta, která vede do záhuby a mnoho je těch, kdo tudy vcházejí. Těsná je brána a úzká cesta, která vede k životu a málokdo ji nalézá."

Lidé, jejichž konání hluboce obdivuji, jdou touto cestou.

Fotografie skupiny židovských chlapců s učitelkou, pořízená v roce 1940. Deportacím a smrti unikl jediný (zcela vpravo)

Přírůstky do sbírek Památníku Terezín za rok 1992

a) Písemné doklady z archívu Památníku Terezín

V roce 1992 bylo v archívu Památníku Terezín zaevidováno do sbírek 133 přírůstkových čísel. Vzhledem k tomu, že některé nové materiály jsou evidovány v souborech, je skutečné množství přírůstků vyšší. Pod číslem 133 se skrývá 374 jednotlivých písemností různého rozsahu.

Stejně jako v roce 1991 zaznamenal největší počet přírůstků fond Ghetto Terezín (66 př. č.). I mezi získanými vzpomínkami převládají vzpomínky zaměřené na rasovou perzekuci. Nejméně jsou v přírůstcích zastoupeny materiály k historii koncentračního tábora v Litoměřicích.

Svým charakterem se získané materiály vesměs shodují s již dříve shromážděnými — jsou to především doklady, které provázely vězně v každodenním životě. Většina přírůstků (mimo vzpomínek) byla získána darem od bývalých vězňů.

Sběr vzpomínek je v posledních letech prováděn především formou magnetofonového záznamu pod vedením pracovníků historického oddělení Památníku (v roce 1992 to bylo 33 z celkového počtu 45 vzpomínek). Ale stále se objevují paměti napsané bývalými vězni spontánně, z potřeby zanechat svědectví pro další generace. Takto vzniklo též vyprávění Johna Freunda, rodáka z Českých Budějovic, žijícího v současnosti v Kanadě.

Svou vzpomínku nazval výmluvně „Byl jsem jedním z mála šťastných" (I Was On Of The Lucky Few — je psána v anglickém jazyce) a John Freund ji v roce 1979 věnoval své dceři k šestnáctým narozeninám. Zaznamenává šťastné dětství v Českých Budějovicích, přerušené nástupem nacismu se stále se stupňující perzekucí židovského obyvatelstva, věznění v ghettu Terezín, Osvětimi a osvobození americkou armádou na pochodu smrti po evakuaci tohoto tábora.

V roce 1942, kdy byl s rodiči a starším bratrem transportován do ghetta Terezín, mu bylo dvanáct let. V prosinci 1943 se všichni dostali do rodinného tábora v Osvětimi. Počátkem července 1944 byli rozděleni: otec s bratrem z Osvětimi odešli dále, matka zahynula v plynové komoře. John Freund zůstal sám v osvětimském mužském táboře až do evakuace v lednu 1945. Po sto dnech putování, které vedlo přes Oranienburg a Flossenbürg, byl se spoluvězni osvobozen americkou armádou.

Po válce se vrátil do Českých Budějovic, ale svých nejbližších příbuzných se nedočkal. Přestěhoval se proto k tetě do Prahy a přes veškeré utrpení a ztráty, které prodělal, se začal pomalu vracet k normálnímu životu. Po únoru 1948 využil první příležitosti a emigroval do Kanady, kde se mu podařilo vytvořit si nový domov.

Vzpomínka je cenným přírůstkem, neboť poměrně podrobně zachycuje zážitky dospívajícího chlapce na cestě koncentračními tábory. Vedle utrpení líčí i příjemné chvíle strávené při hrách a učení s ostatními dětmi a vychovateli v Terezíně i Osvětimi.

b) Fotografie

Do sbírek fotoarchívu přibylo 22 přírůstkových čísel zahrnujících 159 ks fotografií a 1 film.

Pozoruhodným přírůstkem je soubor 109 fotografií z Terezína v letech 1928, 1938, 1939 a 1940. Převážnou část pořídil terezínský rodák Alois Královec, majitel obchodu v Tyršově ulici a amatérský fotograf. Jeho snímky jsou pečlivě popsány, v mnoha případech je datace určena až na půlhodiny. Památník Terezín je získal od jeho dcery p. Aloisie Kirschnerové, která umožnila zhotovení fotokopií z vlastních originálních negativů nebo fotografií. Část z nich jsme mohli využít při realizaci expozice „Terezín v letech 1780—1939". Snímky Aloise Královce podrobně dokumentují kupříkladu stěhování litoměřického gymnázia do Terezína a situaci na předmostí Litoměřic v říjnu 1938, německá okupační vojska v Terezíně v dubnu 1939 — nakládání vojenského materiálu vykradeného okupanty z terezínských kasáren a jeho odvážení na lodích — a povodeň v Terezíně v březnu 1940.

Další zajímavé přírůstky, o nichž bych se chtěla podrobněji zmínit, mají přímou souvislost s terezínským ghettem. Prostřednictvím Terezínské iniciativy darovala Památníku vzácnou fotografii paní Marie Krieshoferová z Prahy. Je na ní zachycena jako učitelka s pěti svými žáky, které v předterezínské době vyučovala poté, co byly židovské děti vyloučeny z vyučování ve školách. Osud čtyř usměvavých tvářiček sedmiletých chlapců z fotografie je tragický. Neuběhly ani dva roky od vzniku tohoto snímku a chlapci byli se svými blízkými postupně deportováni do ghetta Terezín, kde se znovu nakrátko sešli. Tomáš Kohner, Petr Krämer a Stanislav Seiner byli transportováni do Osvětimi, kde zahynuli, Petr Roth odjel transportem s cílovou stanicí Raasik-Jagala, odtud se také nevrátil. Pátý chlapec z fotografie, Tomáš Huler (Türk), první zprava, jediný válku přežil jen díky nadlidskému úsilí své matky, které se po marných pokusech uchránit své děti před norimberskými zákony nakonec podařilo je tajně, v mlékařském voze, dopravit do Rakouska, kde v ilegalitě přežily. Tomáš nyní žije v Izraeli. Ani dárkyně fotografie nebyla transportu do Terezína ušetřena — naštěstí se tam dočkala osvobození.

Neméně zajímavý je soubor 11 fotografií z období terezínského ghetta po osvobození. Památník jej získal z nově otevřeného United States Holocaust Memorial Museum ve Washingtonu. Soubor obsahuje záběry, které dosud v našem fotoarchívu nebyly — ženy na nádvoří pod stromy při přípravě jídla, ševce a švadleny při práci, vyhladovělé děti atd.

Poslední přírůstek do sbírek, o kterém bych se chtěla zmínit, je barevný dokumentární film Susan Justmanové „Terezin Diary". Tento televizní film o terezínském ghettu byl natočen podle deníku dvanáctileté vězeňkyně Helgy Pollakové. Helga po mnoha letech přijíždí do Terezína a vypráví své vzpomínky (v roli Helgy vystupuje sama H. Pollaková). Devadesátiminutový film naplňují i výpovědi dalších bývalých vězňů ghetta Terezín, záběry z propagačního filmu z roku 1944, kresby vězňů aj. Režisérem filmu je Dan Weissman. Poprvé byl promítán v USA v roce 1989, v Československu byl uveden na filmovém festivalu v Karlových Varech v roce 1990 a pak při otevření Muzea ghetta v Terezíně v roce 1991. Videokazetu s filmem si mohou návštěvníci Památníku zakoupit v prodejních stáncích v Malé pevnosti a v Muzeu ghetta.

Doplňkový a studijní materiál fotoarchívu se za rok 1992 rozrostl o 98 inventárních čísel obsahujících více než 500 fotografií s negativy a několik videokazet. Na videokazetách je například zdokumentováno mezinárodní setkání bývalých vězňů z terezínského ghetta ve dnech 17.—18. října 1991 a mezinárodní konference v Terezíně 25.—28. 10. 1991. Tyto dvě významné události zachycují také početné soubory fotografií jak z vlastní fotolaboratoře (především), tak odjinud. Dalšími přírůstky z vlastní činnosti jsou fotografie z návštěvy německého spolkového prezidenta Richarda von Weizsäckera v Terezíně 9. 10. 1991, obsáhlý soubor fotodokumentace stavu objektů v areálu Malé pevnosti a blízkého okolí v souvislosti s akcí za její záchranu, dokumentace umisťování kříže na

Národní hřbitov v květnu 1992 aj. V rámci akce za záchranu Malé pevnosti získal Památník také 6 leteckých snímků Terezína z let 1938, 1969, 1978 a 1989 z archívu Area v Českém Brodě. Zajímavé jsou nové snímky z bývalé podzemní továrny Richard, pořízené v roce 1991 a darované Štěpánem Křtěnským, nebo fotografie z návštěvy Františka kardinála Tomáška v Malé pevnosti v roce 1974, které pořídil a později daroval Jiří Malenínský.

Řada nových fotografií zařazených do doplňkového a studijního materiálu je tematicky zaměřena k protižidovské perzekuci v předválečném a válečném období. Jsou to jednak fotografie získané při realizaci stávající expozice Muzea ghetta, a to jak snímky zde použité, tak nevyužité. Památník je získal vlastní reprodukcí z materiálů zapůjčených jednotlivci či institucemi v tuzemsku. V případě druhém se jedná o soubor 32 fotokopií se záběry z předválečné i válečné Vídně i z jiných míst, získaných z DÖW (Dokumentačního střediska rakouského odboje) ve Vídni.

c) Předměty trojrozměrné, výtvarná díla a materiály z vlastní činnosti Památníku

Sbírkové oddělení získalo celkem 307 předmětů, které jsou evidovány a zpracovány pod 250ti přírůstkovými čísly. Z akviziční činnosti Památníku pochází 64 portrétních kreseb prof. Moritze Müllera, několik přírůstků bylo převedeno ze Státního oblastního archívu v Litoměřicích a všechny ostatní jsou dary bývalých vězňů nebo jejich rodinných příslušníků.

Nejpočetněji jsou opět zastoupeny přírůstky se vztahem k terezínskému ghettu. Mezi 219 předměty jsou věci osobního vybavení, kultovní předměty, vězni vyrobené dárečky, pracovní nástroje, soubor kreseb Moritze Müllera, kresby Zdeňky Eismannové, nebo poměrně rozsáhlá kolekce drobné keramiky zhotovená mladičkým Petrem E. Spierem v dílně na bauhofu (synem kreslíře Jo Spiera) ad.

Sbírka z věznice v Malé pevnosti se rozrostla o 27 předmětů, zejména o vyšívané kapesníčky, prstýnky, dřevěné šachy, přáníčka a upomínky, peněženku, omalovánky a kresby.

Do sbírek majících svůj původ v KT Litoměřice bylo zapsáno 13 přírůstků — různá razítka, informační tabule a drobné upomínkové předměty.

Získali jsme i několik cenných předmětů (věcí z osobního vybavení vězňů) pocházejících z jiných koncentračních táborů, kam se terezínští vězni dostali.

Sbírka poválečného výtvarného umění byla rozšířena o osm obrazů akademického malíře Ladislava Stejskala.

Ze současné činnosti Památníku bylo do sbírkového fondu zapsáno 34 položek (katalogy, plakáty, sborníky ad.).

O zajímavé sbírce prof. Moritze Müllera je psáno již na obálce tohoto sborníku, proto zde přiblížíme jiné, neméně významné přírůstky. Kupříkladu náhodně objevený soubor kreseb z ghetta od Zdeňky Eismannové, nar. 1897, zachycuje především ženský život tábora: ženské ubikace, živoření na palandách, na půdě,

nemocné a staré ženy, ženy v čekárně i ordinaci lékaře, při práci, na invalidním vozíku, ale i podobizny rodiny a ostatních spoluvězňů a bezprostřední okolí. Tyto kresby darovala Památníku paní Táňa Demlová, která byla v ghettu vězněna spolu s rodiči a sestrou dva a půl roku. Rodina byla ubytována na půdě domu ozn. L 306. Jiným vzácným předmětem je svatební pokrývka hlavy, která sloužila nevěstě Olze Krausové při svatebním obřadu v terezínském ghettu, konaném dne 19. 7. 1943. Zajímavý je také kalendářík z roku 1944 ručně zhotovený známým arch. Františkem Zelenkou (1896—1944).

Předměty, které darovala Památníku paní Milena Krajinová-Jandová z Vancouveru jsou upomínky na uvěznění jejích rodičů Marie Krajinové a dr. Vladimíra Krajiny v Malé pevnosti. Jsou to drobné a dojemné dárky, které pro ni zhotovili, mezi nimi i ručně psaný sešítek, obsahující originální i přejaté pohádky, básně, hádanky a rozpočítadlo. Vše je doprovázeno kolorovanými kresbičkami a dedikací: „Drahé Milence k vánocům 1943, od maminky z vězení."

Všechny nové přírůstky sbírkového oddělení Památníku budou využívány při jeho výzkumné, muzejní a zejména výstavní činnosti, aby se s nimi mohlo seznámit co nejvíce našich návštěvníků.

Zpracovali: Eva Němcová, Jaroslava Nytlová, Jiří Brabec

Chronologický přehled o činnosti památníku Terezín v roce 1993

Leden

— Vydán katalog „Muzeum ghetta v Terezíně" (česká, německá a anglická verze). Připravili: PhDr. Vojtěch Blodig, CSc., Ludmila Chládková a PhDr. Erik Polák, CSc.

— Pracovníci historického oddělení Památníku (PhDr. V. Blodig, CSc., PhDr. M. Poloncarz, M. Benešová, a PhDr. A. Dobišová) ve spolupráci s externisty (PhDr. J. Stříbrný, PhDr. Z. Jelínek, CSc., PhDr. A. Hájková, PhDr. O. Sládek, CSc., PhDr. J. Gebhart, Csc. a PhDr. P. Němec, CSc.) zahájili přípravu libreta nové expozice v Muzeu Malé pevnosti.

— První předvedení absolventského filmu Miloše Zvěřiny „Uvězněné sny" v Praze. Film zakoupen pro potřeby Památníku Terezín.

Únor

— Vedení Památníku Terezín pověřilo funkcí zodpovědného redaktora Terezínských listů Ludmilu Chládkovou.

— Vydány propagační skládačky se základními informacemi o ghettu a Malé pevnosti v 10 jazycích, které budou využity jako součást vstupenky.

— Vydán sborník z mezinárodní vědecké konference konané v Terezíně v roce 1991 — německá verze.

Březen

— Probíhaly stavební práce v areálu Muzea ghetta, kde bylo zrušeno dosavadní dopravní hřiště, v souvislosti s přípravou otevření Parku terezínských dětí.

— Navázána přímá spolupráce vzdělávacího oddělení se školským úřadem v Litoměřicích ve snaze zvýšit informovanost pedagogů, studentů a žáků o dosud málo prezentované židovské problematice.

11. 3.

— Vernisáž výstavy z díla Helgy Weissové-Hoškové v prostorách Muzea ghetta (terezínské dětské kresby, obrazy Terezín 1962—67, cyklus z Izraele, současná grafika). Vernisáž byla spojena s představením dětské opery „Brundibár" v nastudování Dismanova dětského rozhlasového souboru z Prahy pod vedením Zdeny a Václava Fleglových za velké účasti pozvaných hostů, bývalých vězňů, žáků a studentů.

23.—26. 3.

— V souvislosti s převzetím dosavadní národní expozice a projednáním další vzájemné spolupráce navštívila muzeum v Osvětimi delegace Památníku Terezín vedená ředitelem PhDr. Janem Munkem, CSc.

30. 3.

— Uskutečnil se seminář s novými poznatky pro průvodce a odborné pracovníky Památníku Terezín před zahájením turistické sezóny.

Duben

7. 4.

— Zasedání vědecké rady Památníku projednalo libreto nové expozice v Muzeu Malé pevnosti a program činnosti vzdělávacího oddělení.

— Redakční rada Památníku Terezín zhodnotila přípravu a průběh vydání sborníku Terezínské listy č. 21/1993 a schválila další koncepci Terezínských listů, které nemají být vyhraněně vědeckým časopisem, ale svým populárně-vědecky zaměřeným obsahem sloužit co nejširší veřejnosti.

8. 4.

— Vernisáž výstavy naivního výtvarného umění „Proti válce" v předsálí kina Malé pevnosti. Představeny práce ze stejnojmenné celopolské výstavy pořádané Muzeem v Majdanku.

15. 4.

— Zahájení prodejní výstavy z darů českých výtvarných umělců na IV. dvoře Malé pevnosti. Výstavu, kterou tvoří kolekce obrazů, grafik, plastik a keramiky od více než tří desítek autorů, uspořádal Lions Club Art Praha ve spolupráci s Památníkem Terezín. Výtěžek z prodeje byl věnován postiženým dětem.

18. 4.

— Již potřetí se konalo shromáždění věnované vzpomínce Holocaustu za přítomnosti zemského a pražského rabína Karola Sidona a dalších hostů. Při této příležitosti byla otevřena nová expozice v prostorách krematoria, kterou připravili pracovníci Památníku.

Autoři scénáře: PhDr. Erik Polák, CSc. a Ludmila Chládková.

27. 4.

— Po připomínkách řady návštěvníků Památníku Terezín o nevhodnosti umístění kříže na Národním hřbitově mezi židovskými hroby a po dohodě s ministerstvem kultury byl helikoptérou ministerstva vnitra přemístěn kříž do středu pohřebiště.

29. 4.

— Otevření výstavy „Theresienstadt" na IV. dvoře Malé pevnosti. Vystaveny práce mladých umělců z Japonska, Singapuru, Bulharska, Maďarska, Německa a Rakouska, žáků ateliéru Antona Lehmdena z vídeňské Akademie výtvarných umění na terezínské téma. Díla vznikla na základě osobních prožitků během pobytu studentů v Terezíně v rámci rakouského projektu Gedenkdienst.

Květen

6. 5.

— Zahájení autorské výstavy výtvarných děl a dřevěných plastik Luďka Tichého, prezidenta Lions Club Art v Praze.

12. 5.

— Tisková konference uspořádaná Památníkem Terezín pro zástupce tisku a rozhlasu před konáním Terezínské tryzny.

16. 5.

— Na Národním Hřbitově v Terezíně se za účasti prezidenta republiky Václava Havla, předsedy Poslanecké sněmovny Milana Uhdeho, ministra kultury Jindřicha Kabáta, bývalých terezínských vězňů, představitelů církví, politických stran, zástupců velvyslanectví v České republice, hostů a veřejnosti konala tryzna za oběti německého fašismu. Po ukončení oficiálního programu a prohlídce expozice v Muzeu ghetta se prezident Václav Havel setkal s delegací Českého svazu bojovníků za svobodu.

18. 5.

— Návštěva skupiny 250 pedagogů z celé Evropy, účastníků mezinárodního semináře, v Památníku.

25. 5.

— Jednání poradního sboru ředitele Památníku Terezín pro sbírkotvornou činnost doporučilo zakoupení souboru kreseb Moritze Müllera z terezínského ghetta.

26. 5.

— Proběhl první seminář pořádaný vzdělávacím oddělením Památníku pro pedagogy a metodiky z okresu Litoměřice.

Červen

7. 6.

— Vyšly Terezínské listy č. 21 a bulletin o činnosti Památníku Terezín v anglickém jazyce.

— Návštěva zástupců Zemské ústředny pro politické vzdělávání v Braniborsku, Zemského pedagogického institutu a Aktion Sühnezeichen v Památníku Terezín v souvislosti s přípravou společného semináře českých a německých pedagogů.

11. 6.

— Kulturní dopoledne, uspořádané v Muzeu ghetta pro mládež, s vystoupením Dismanova dětského rozhlasového souboru (scénická montáž z díla básníka Jiřího Ortena, dětská opera „Brundibár") za účasti žáků a studentů škol z Prahy a litoměřického okresu.

23.—25. 6.

— Uskutečnilo se jednání s vedením Múzea SNP v Banské Bystrici o formách další vzájemné spolupráce a návštěva expozice muzea a jeho archívu. Delegaci Památníku Terezín vedl ředitel PhDr. Jan Munk, CSc.

28. 6.

— Ředitel United States Holocaust Memorial Museum Washington pan Yeshayahu Weinberg jednal s vedením Památníku Terezín, navštívil Muzeum ghetta a prohlédl si rovněž další objekty bývalého ghetta v Terezíně.

Červenec

— Vernisáž dokumentární výstavy „Tragédia slovenských Židov", zapůjčené Múzeem SNP v Banské Bystrici. Instalována v Muzeu ghetta.

12. 7.

— Uzavření Muzea Malé pevnosti pro veřejnost v souvislosti s přípravou nové expozice.

14.—16. 7.

— Seminář pro pedagogy z rakouského Lince, organizovaný vzdělávacím oddělením Památníku Terezín.

15. 7.

— Slavnostní otevření Parku terezínských dětí v areálu Muzea ghetta za účasti velvyslanců či zástupců velvyslanectví Izraele, Rakouska, Německa, Itálie, ministerstva kultury, církví, židovské obce, Terezínské iniciativy, představitelů regionu a pracovníků Památníku Terezín.

18. 7.

— Ukončení měsíční práce 11ti členné skupiny Aktion Sühnezeichen z Puttenhofu, která pomáhala při údržbě parkových ploch v Malé pevnosti a na Národním hřbitově.

31. 7.

— Zahájení pracovního pobytu další skupiny Aktion Sühnezeichen (práce na Národním hřbitově).

Srpen

25.—29. 8.

— V Blankensee u Berlína proběhl společný seminář českých a německých pedagogů a metodiků, věnovaný výuce historie let 1939—1945 s důrazem na problematiku politické perzekuce, genocidy Židů a současných projevů rasismu. Za Památník Terezín se semináře zúčastnili ředitel PhDr. Jan Munk, CSc., PhDr. Vojtěch Blodig, CSc. a Ludmila Chládková.

30. 8.

— Zahájení ročního přednáškového cyklu pro pedagogy a metodiky okresu Litoměřice.

Září

1. 9.

— Na kulturním domě v Terezíně byla slavnostně odhalena pamětní deska dr. Ludwigu Czechovi, dlouholetému předsedovi německé sociálně demokratické strany a členu československé vlády v letech 1929—38, který zemřel v terezínském ghettu. Přítomni byli prezident České republiky Václav Havel, rakouský spolkový kancléř Franz Wranitzky, bývalý předseda SPD Hans Jochen Vogel a další hosté. Po slavnostním aktu si rakouský spolkový kancléř Franz Wranitzky prohlédl expozici v Muzeu ghetta.

12. 9.

— Na Židovském hřbitově v Terezíně se uskutečnila za přítomnosti zemského a pražského rabína Karola Sidona a dalších hostů tryzna za oběti Holocaustu.
Slavnostní akt byl ukončen modlitbou na památném místě u řeky Ohře.

— V Památníku Terezín pracovala na Národním hřbitově další skupina Aktion Sühnezeichen.

23.—25. 9.

— Uskutečnil se zájezd pracovníků Památníku Terezín do bývalého koncentračního tábora v Dachau.

28. 9.

— Předány podklady pro novou expozici Okresního muzea v Chomutově. Krátký průřez historií terezínského ghetta, který tvoří jeden ze čtyř tematických bloků expozice, připravila Ludmila Chládková. Výstava nazvaná „Shalom" byla otevřena 19. 10.

30. 9.

— V Památníku Terezín se uskutečnila tisková konference o činnosti pracovníků rakouského Gedenkdienstu v Terezíně.
Nástupcem Bernharda Schneidera, který pracoval v Památníku v letech 1992—93, se stal v září 1993 Siegfried Hybner.

— Byly zahájeny práce na II. etapě projektu počítačového zpracování dat o bývalých vězních terezínského ghetta, umožněné finanční dotací rakouské nadace Kultur Kontakt.

Říjen

— Ukončení prodejní výstavy z darů českých umělců na IV. dvoře Malé pevnosti. Její výtěžek v hodnotě 130 000 Kč byl odevzdán na zakoupení pomůcek a léků pro postižené děti.

4. 10.

— Památník Terezín navštívil nový velvyslanec Izraele v České republice dr. Moshe Yegar s doprovodem.

— Zahájeny stavební a interiérové úpravy v prostorách Muzea ghetta, určených pro činnost vzdělávacího oddělení.

6.—10. 10.

— V posádkovém domě v Terezíně proběhl mezinárodní seminář na téma „Ghetto Terezín — stav výzkumu", pořádaný nadací Friedricha Eberta, pobočka Praha, nadací Tophographie des Terrors v Berlíně, Památníkem a Terezínskou iniciativou.

14. 10.

— V budově Ústředního výboru Svazu bojovníků za svobodu v Praze se uskutečnilo setkání bývalých vězňů Malé pevnosti. Zúčastnila se jej i delegace Památníku Terezín, vedená jeho ředitelem PhDr. Janem Munkem, CSc.

24.—25. 10.

— V Památníku Terezín se konal seminář pro spolupracovníky památníku v Mauthausenu.

Listopad

— Proběhla jednání vedení Památníku s pracovníky Národního muzea z Prahy o realizaci předání části objektu Magdeburských kasáren pro potřeby Památníku Terezín.

3. 11.

— Ve Vídni byla pod názvem „Theresienstadt" zahájena výstava obrazů žáků výtvarné akademie, vytvořených v Terezíně.

16. 11.

— Dokončeny a k užívání předány prostory vzdělávacího oddělení v Muzeu ghetta. Rekonstrukční práce umožnily dotace rakouské nadace Kultur Kontakt.

Prosinec

9. 12.

— Zahájena další z řady výstav z děl členů humanitární organizace Lions Club Art Praha v předsálí kina v Malé pevnosti. Sedm výtvarníků — Adamsová, Čmurda, Hamsík, Hamsíková, Rotterová, Tichý, Šindlerová — zde představilo své obrazy, grafiky a sochy.

10. 12.

— Vernisáž výstavy izraelské výtvarnice Rimon Rahel Ajami v prostorách Muzea ghetta.

Sestavila Ilona Smékalová

Helga Weissová-Hošková (stojící uprostřed se synem) při vernisáži svých obrazů a kreseb v Muzeu ghetta

Den Jom Ha Shoa 18. 4. 1993 v Terezíně. Kantor Ladislav Blum při modlitbě

Tryzny na paměť umučených konané 16. 5. 1993 na Národním hřbitově se zúčastnil prezident Václav Havel s mnoha čelnými představiteli českého politického, kulturního a duchovního života

Přemísťování kříže do střední části Národního hřbitova dne 27. 4. 1993

Dominantou Parku terezínských dětí je socha dívky jako symbol vůle k životu přemáhající smrt. Autorem je italský tvůrce Emilio Greco

TEREZÍNSKÁ BIBLIOGRAFIE 1992—1993

Použité zkratky:

Review	Review of the Society of the History of the Czechoslovak Jews
RCH	Roš Chodeš
TerL	Terezínské listy
ŽR	Židovská ročenka

Sborník:
Theresienstadt in der „Endlösung der Judenfrage" Herausgegeben von Miroslav Kárný, Vojtěch Blodig und Margita Kárná. Edition Theresienstädter Initiative. Praha, Panorama 1992, S. 312.

Anderl Gabriele Die Lagerkommandanten des jüdischen Ghettos Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 213—222.

Bartková Truda Očima vzpomínek — TerL 21, 1993, s. 102—109.

Benešová Miroslava Židé v Malé pevnosti. Několik poznámek k tématu. — TerL 21, 1993, s. 50—59.

Benz Wolfgang Theresienstadt in der Geschichte der deutschen Juden. In: Theresienstadt, s. 70—78.

Blodig Vojtěch Die letzte Phase der Entwicklung des Ghettos Theresienstadt. In Theresienstadt, s. 267—278.
„Tragédia slovenských Židov."
Mezinárodní sympozium v Banské Bystrici. — TerL 21, 1993, s. 118—124.

Bloch David Versteckte Bedeutungen: Symbole in der Musik von Theresienstadt. In Theresienstadt, s. 140—149.

Bondy Ruth Jakob Edelstein — der erste Judenälteste von Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 79—87.

Brabec Jiří, Němcová Eva, Nytlová Jaroslava Sbírky Památníku Terezín. Sborník archívních prací, XLII, 1992, 2, s. 411—427.

Dagan Avigdor Die tschechoslowakische Exilregierung und die jüdische Tragödie während des Zweiten Weltkrieges. In: Theresienstadt, s. 279—284.

Distel Barbara Spuren zwischen Dachau und Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 252—255.

Czech Danuta Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz. Oświecim, Wydawnictwo Panstwowe muzeum w Oświecimiu 1992, s. 905. il.

Felsman Barbara, Prümm Karl Kurt Gerron. Gefeiert und gejagt. Berlin, Hentrich 1992.

Finkelgruen Peter Haus Deutschland oder die Geschichte eines ungesühnten Mordes, Berlin, Rowohlt 1992, s. 171, il.

Franěk Jiří Eine Erinnerung an den Widerstand in Theresienstadt und Auschwitz. In: Theresienstadt, s. 186—194.

Franková Anita, Sadek Vladimír, Šedinová Jiřina Židovské dějiny, kultura a náboženství. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1992, s. 59

Freund John (ed.) After Those Fifty Years. Memoirs of the Birkenau Boys. Illustrations Yehuda Bacon. 1992, s. 225.

Friedlander Albert H. Leo Baeck in Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 119—130.

Glazar Richard Umsteigestation Theresienstadt — Endstation Treblinka. In: Theresienstadt, s. 233—239.

Hájková Alena Die sieben Tapferen. In: Theresienstadt, s. 202—212.

Hiob Hanne, Koller Gerd (Hrsg.) „Wir verreisen . . . „In die Vernichtung. Briefe 1937—1944. Eingeleitet und mit Erläuterungen von Kurt Pätzold und Erika Schwarz, Hamburg, Konkret Literatur Verlag 1993, s. 216.

Hradská Katarína Konferencia v Terezíne 25.—27. 11. 1991. — TerL 21, 1993, s. 125-127.

Hyndráková Anna The Jewish Press in the „Protectorate" of Bohemia and Moravia (1939—1945). — Review VI, 1993—94, s. 53—67.

Chládková Ludmila Die Theresienstädter Kinder — eine Bilanz. In: Theresienstadt, s. 173—178.

Chládková Ludmila, Poloncarz Marek, Dobišová Alena Terezínská setkání. — TerL 21, 1993, s. 110—113.

Jeden ze spravedlivých. Rozhovor se Zdenkem Urbánkem. — RCH, 1993, srpen, s. 8—9.

Jelínek Zdeněk Richard Feder und das Theresienstädter Ghetto. In: Theresienstadt, s. 131—139.

Čeští parašutisté ze Západu v Terezíně. — TerL 21, 1993, s. 25—49.

Jüdische Schicksale. Berichte von Verfolgten. Herausgeber Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes. Wien, Österreichischer Bundesverlag 1992, s. 730. il.

Kamenec Ivan Die „Endlösung" und die Slowakei. In: Theresienstadt, s. 110—118.

Kárná Margita Terezínská bibliografie (1991—1992). — TerL 21, 1993, s. 128—132.

Dětští vězňové Terezína. — Terezínská iniciativa, 4, 1993, s. 7—13.

Kárná Margita, Kárný Miroslav Kinder in Theresienstadt. — Dachauer Hefte, 9, 1993, s. 14—31.

Kárný Miroslav Ergebnisse und Aufgaben der Theresienstädter Historiographie. In: Theresienstadt, 26—40.

Aktuální poznámky historikovy. — Terezínská iniciativa, 4, 1993, s. 16—17.

Besuch im Ghetto. Die Geschichte eines fatalen Berichtes. In: Patient Geschichte. Hrsg. von Karsten Linne und Thomas Wohlleben. Frankfurt a. M., Zweitausendeins 1993, s. 280—296.

Obóz familijny w Brzezince (BIIb) dla Żydów z getta Theresienstadt. — Zeszyty Oświecimskie 20/1993, s. 123—215.

„Vernichtung durch Arbeit" in Leitmeritz. Die SS-Führungsstäbe in der deutschen Kriegswirtschaft. — 1999. Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts, 4/199, s. 37—61.

Keren Nili Ein pädagogisches Poem. In: Theresienstadt, s. 156—163.

Klánský Josef Osvětimská lež v plzeňském deníku. — RCh 1993, červen, s. 11.

Přežil jsem Hitlera. — Praha, Státní židovské muzeum 1992, s. 243.

Kraus Ota B. Můj bratr dým. Překlad Pavel Stránský. Praha Panorama, 1993, s. 165.

Krüger Helmut Der halbe Stern. Leben als deutsch-jüdischer „Mischling" im Dritten Reich. Nachwort Götz Aly, Berlin, Metropol 1993, s. 139.

Kryl Miroslav Das Tagebuch Egon Redlichs. In: Theresienstadt, s. 150—155.

Kukánová Zlatuše, Matušíková Lenka Soupis matrik židovských náboženských obcí v Čechách. In: Paginae historiae, 1, 1993, s. 72—151.

Lewis Helen A Time to Speak. Belfast, The Blackstaff Press 1992, s. 132.

Lopatka Jan Prozaik Viktor Fischl. In: ŽR, 5753/1992—1993, s. 205—210.

Lustig Arnošt Lea. — ŽR 5753/1992—1993, s. 159—170.

Margry Karel Der Nazi-Film über Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 285—306.

Milton Sybil Theresienstadt und der NS-Massenmord an den Juden. In: Theresienstadt, s. 63—69.

Moser Jonny Dr. Benjamin Murmelstein — ein ewig Beschuldigter? In: Theresienstadt, s. 88—95.

Munk Jan Rok 1992 v Památníku Terezín. — TerL 21, 1993, s. 7—9.

Z historie Památníku Terezín. — TerL 21, 1993, s. 11—24.

Musik in Theresienstadt. Die Komponisten Pavel Haas, Gideon Klein, Hans Krasa, Viktor Ullmann, Erwin Schulhoff und ihre Werke. Die Referate des Kolloquiums in Dresden am 4. Mai 1991 und ergänzte Studien. Hrsg. Heidi Tamar Hoffmann u. Hans-Günter Klein, Berlin 1991. (Verdrängte Musik. Schriftenreihe Band 1.)

Muzeum ghetta Terezín. Zpracovali Vojtěch Blodig, Ludmila Chládková, Erik Polák. Terezín, Památník Terezín. 1992, il. Též německá a anglická verze.

Němcová Eva, Nytlová Jaroslava, Brabec Jiří Přírůstky do sbírek Památníku Terezín za rok 1991. — TerL 21, 1993, s. 114—116.

Občané České a Slovenské republiky kteří dostali ocenění „Spravedliví mezi národy" (od listopadu 1989) — RCh, 1993, srpen, s. 9.

Ornest Ota My Brother Jiří Orten (August 8, 1919 — September 1, 1941.) — Review VI, 1993, s. 133—147.

Pěkný Tomáš Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1993, s. 430.
Karel Poláček (1892—1944?). — Review, 5, 1992—93, s. 45—61.

Piper Franciszek Die Familienlager in Auschwitz-Birkenau. (Genesis, Funktionen, Ähnlichkeiten und Unterschiede.) In: Theresienstadt, s. 245—251.

Pohl Dieter Nationalsozialistischer Judenmord als Problem von osteuropäischer Geschichte und Osteuropa-Geschichtsschreibung. — Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge, 40/1992, 1.

Polák Erik Die Bedeutung der Zeitschriften im Leben der Theresienstädter Kinder und Jugend. In: Theresienstadt, s. 164—172.
Terezínská republika Škid. — TerL 21, 1993, s. 81—101.

Ptáci vítají jitro zpěvem, poddůstojníci řvaním. Záznam sympozia ke stému výročí narození Karla Poláčka. Praha, Rychnov nad Kněžnou 1992, s. 276, il.

Raim Edith Zwangsarbeit und Vernichtung im letzten Kriegsjahr.
In: Theresienstadt, s. 256—266.
Die Dachauer KZ-Aussenkommandos Kaufering und Mühldorf. Rüstungsbauten und Zwangsarbeit im letzten Kriegsjahr 1944/45. Landsberg a. Lech, Landsberger Verlagsanstalt M. Neumeyer 1992, s. 317.

Rajca Czeslaw Die Häftlinge aus Theresienstadt im KZ Majdanek. In: Theresienstadt, s. 240—244.

Raporty uciekinierów z KL Auschwitz. Zeszyty Oświecimskie. Numer specialny (IV). Oświecim, Wydawnictwo Panstwowego Muzeum 1991, s. 255.

Rothkirchenová Livie Brennende Fragen der Historiographie von Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 41—50.

Safrian Hans Die Eichmann-Männer. Wien, Zürich, Europaverlag 1993, s. 358.

Sattler Otto Otto Sattler vzpomíná. — ŽR 5752 (1991—1992), s. 67—70).

Shlain Margalit Ein neues Dokument zu den betrügerischen Methoden der Nazis. In: Theresienstadt, s. 223—232.

Schimmerling Hanuš Jüdische Jugend im Widerstand. In: Theresienstadt, s. 179—185.

Simonsohn Trude Interview s ní in: Susann Heenen-Wolff, Im Hause des Henkers. Gespräche in Deutschland, Frankfurt a. M., Dvorak-Verlag 1992, s. 32—51.

Sode-Madsen Hans Perfekter Betrug. Die dänischen Juden und Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 101—109.

Sofsky Wolfgang Die Ordnung des Terrors: Das Konzentrationslager, Frankfurt a. M., S. Fischer Verlag, 1993, s.390.

Straede Therkel Oktober 1943. Die Dänischen Juden. — Rettung vor der Vernichtung. Königlich Dänisches Ministerium des Äusseren und das Museum des dänischen Widerstandes 1940—1945. Kopenhagen 1993, s. 24.

Schultz Ingo Viktor Ullmann (1898 bis 1944). Jude — Anthroposoph — „Entarteter' Musiker. — Flossenbürger Hefte. Sonderherft, 1991, s. 5—26.

Škorpil Pavel K problematice počtu československých obětí nacionálně socialistického Německa v letech 1938—1945. — TerL 21, 1993, s. 60—80.

Šteindler Stanislav Rezistence v rodinném táboře. — Národní osvobození 21/19. října 1993.

Terezínský deník (Helga Weissová-Hošková). — RCH, 1993, září, S. 6.

The Terezin Diary of Gonda Redlich. Editor Saul S. Friedman, Kentucky, The university Press of Kentucky 1992, s. XIV, 173.

Viktor Ullmann Materialien. Hrsg. v. Hans-Günther Klein. Verdrängte Musik Band 2. Hamburg, Bockel Verlag 1992, s. 118.

Viktor Ullmann 26 Kritiken über musikalische Veranstaltungen in Theresienstadt. Mit einem Geleitwort von Thomas Mandl. Hrsg. u. kommentiert v. Ingo Schultz. Verdrängte Musik, Band 3. Hamburg, Bockel Verlag 1993.

Václavek Ludvík Otto Wolfs Tagebuch aus den Jahren 1941—1945. In: Theresienstadt, s. 195—201.

Der Dichter Peter Kien in Theresienstadt. — DAAD, Dokumentationen und Materialien, Germanistentreffen Bundesrepublik Deutschland — CSFR, Passau 1992, s. 67—74.

Vries Hans de Juden aus Holland nach Theresienstadt. In: Theresienstadt, s. 96—100.

Vrkočová Ludmila Návrat Karla Ančerla. — RCh, 1993 červen, s. 12.

Weber Ilse In deinen Mauern wohnt das Leid. Gedichte aus dem KZ Theresienstadt. Gerlingen, Bleicher 1991, s. 127.

Weiner Lewis Mixed Marriages in the Era of the Nazi „Protectorate". — Review, 5, 1992—93, s. 39—44.

Zpracovala Margita Kárná

TEREZÍNSKÉ LISTY

SBORNÍK PAMÁTNÍKU TEREZÍN

Řídí redakční rada ve složení: Miroslava Benešová,
PhDr. Vojtěch Blodig, CSc., PhDr. Jan Gebhart, CSc., PhDr. Alena Hájková,
Ludmila Chládková, PhDr. Zdeněk Jelínek, CSc., Miroslav Kárný,
PhDr. Miroslav Kryl, CSc., PhDr. Jan Munk, CSc., PhDr. Erik Polák, CSc.
a PhDr. Jan Stříbrný

Grafická úprava Petr Osvald s použitím obálky Milana Janáčka
Překlad resumé: PhDr. Dagmar Lieblová, Margita Kárná a Fred Hahn
Odpovědný redaktor: Ludmila Chládková
Technický redaktor: Helena Osvaldová
Vydalo Nakladatelství OSWALD, Praha
Sazba TYPO JP
Náklad 600 výtisků

Za krátkou dobu svého terezínského působení zachytil podoby velkého počtu vězňů. Kreslil je při různých příležitostech, v různých denních i nočních hodinách, často v posledních chvílích jejich života. Takové jsou například portréty Hanse Kauderse a Karla Lobela z Vídně, Michaela Lewi z Mnichova, Fritze Pollaka z Vratislavi, Luise Bohma z Kače u Vratislavi a mnohé další. Poměrně podrobné údaje o čase a místě zaznamenával Moritz Müller téměř na každou kresbu.

Vznikla tak nejen umělecky, ale i historicky cenná výpověď o osudech několika desítek bezbranných lidí, donucených snášet útrapy terezínského ghetta.

Jiří Brabec

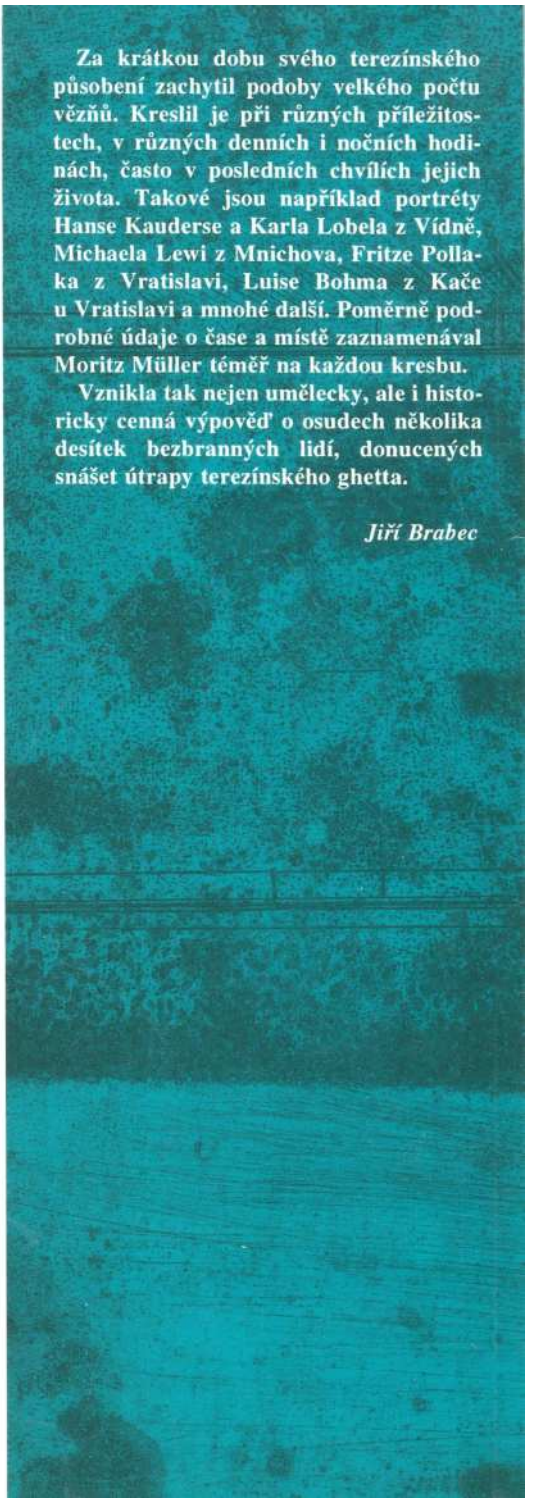

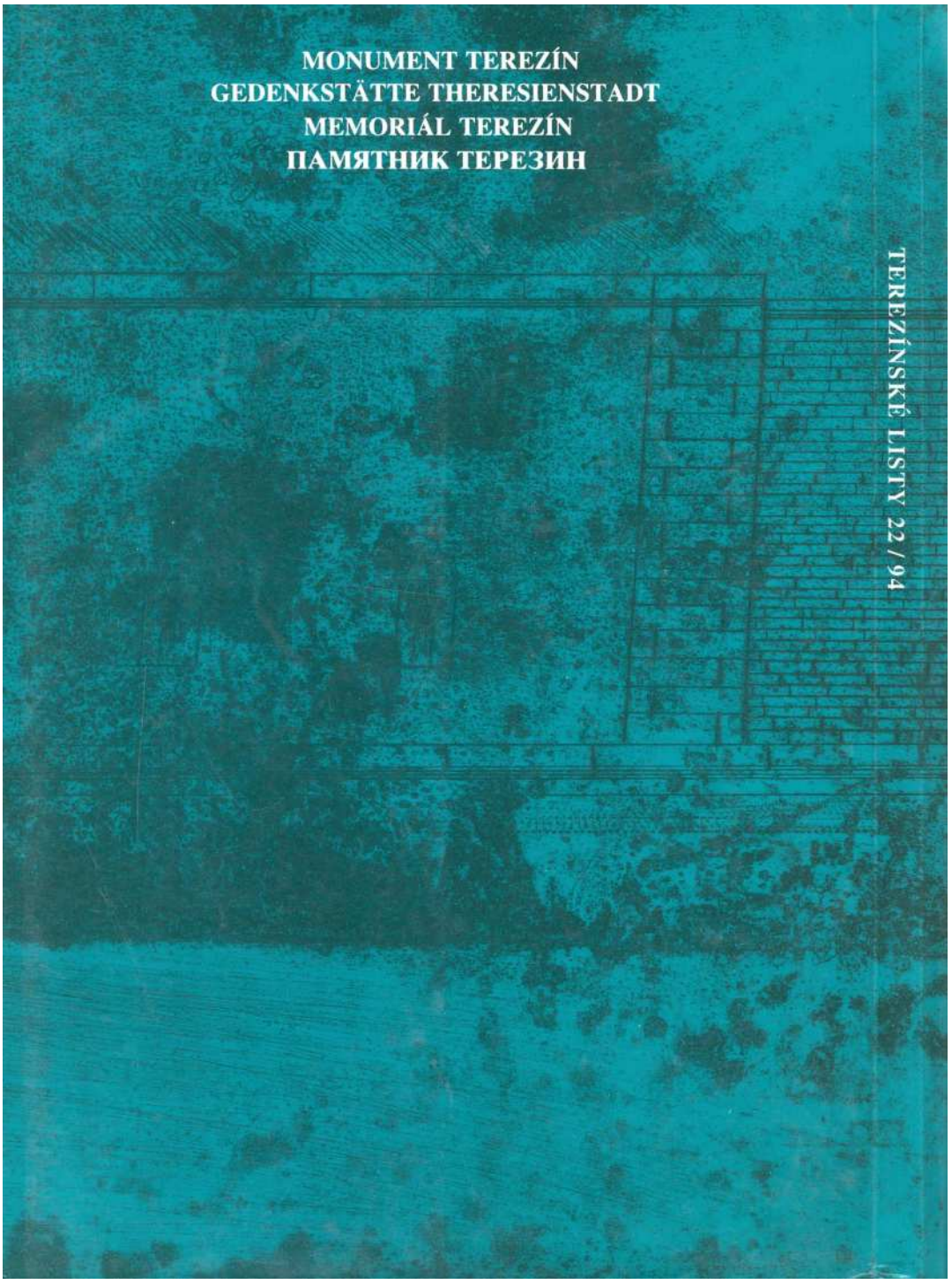

MONUMENT TEREZÍN
GEDENKSTÄTTE THERESIENSTADT
MEMORIÁL TEREZÍN
ПАМЯТНИК ТЕРЕЗИН

TEREZÍNSKÉ LISTY 22 / 94